

T.C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

21.YYDA GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERİN AĞIR SANAYİ
İLE BÜYÜME İMKANININ ARAŞTIRILMASI: TÜRKİYE
ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Furkan ONGU

Danışman
Doç. Dr. Metin DUYAR

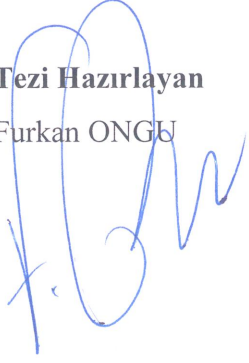
Nevşehir
Mart 2019

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

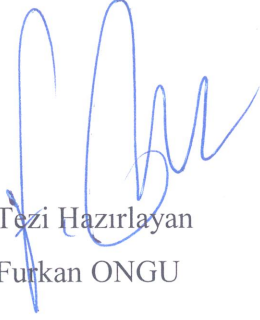
Tezi Hazırlayan

Furkan ONGU

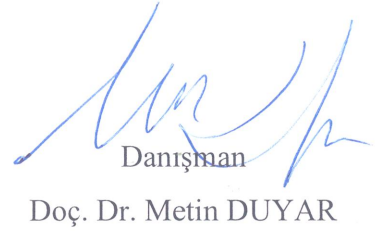

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK

“21.YY’da Gelişmekte Olan Ülkelerin Ağır Sanayi İle Büyüme İmkanının Araştırılması: Türkiye Örneği” adlı Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan
Furkan ONGU

Danışman
Doç. Dr. Metin DUYAR

İktisat Anabilim Dalı Başkanı
Doç. Dr. Serap ÇOBAN

KABUL VE ONAY SAYFASI

DOC. DR. METİN DUYAR Danışmanlığında FURKAN OĞLU tarafından hazırlanan "2.444A GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERİN FAKİR SANAYİ İLE BÜYÜME İMKANININ ARASTIRILMASI: TÜRKİYE ÖRNEĞİ" adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İKTİSAD Ana Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

12.06.2019

JÜRİ

Danışman : DOC. DR. METİN DUYAR

Üye : DOC. DR. OĞUZ ÖCAL

Üye : PROF. DR. ALPER ASLAN

İMZA

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 14/06/2019 tarih ve 2019.22.48 sayılı Kararı ile onaylanmıştır.

14/06/2019

Doc. Dr. Vedat AKTEPE
Müdür

21.YYDA GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERİN AĞIR SANAYİ İLE BÜYÜME İMKANININ ARAŞTIRILMASI: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Furkan ONGU

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Mart 2019

Danışman: Doç. Dr. Metin DUYAR

ÖZET

Ağır sanayi aslında kalkınma treninin en başını çeken lokomotif ve diğer sanayileri de kuran sanayidir. 21.yüzyılda gelişmiş ülkelerde olduğu gibi, gelişmekte olan ülkeler içinde ağır sanayi ve büyüme arasındaki ilişki önemlidir. Türkiyede gelişmekte olan ülkeler sınıfındadır. Bu araştırmada Türkiye'de ağır sanayi ile büyüme imkânı incelenmiştir.

Bu araştırma literatür araştırması şeklinde yapılmış ve iki ana bölüm üzerinden şekillendirilmiştir. İlk bölümde ekonomik büyüme ana başlığı altında, ekonomik büyümenin belirleyicileri, özellikleri ve teorileri incelenmiştir. İkinci bölümde ise, Türkiye'de ağır sanayi ve büyüme ilişkisi incelenmiştir.

Türkiye'de ağır sanayinin; girişimci desteklerinin olması, bu alanda yatırımların özendirilmesi, Türkiye'nin sahip olduğu jeopolitik konum, ağır sanayinin ihracat kapasitesi ve Türkiye'nin büyüme eğilimi içinde olması gibi güçlü yönleri vardır. Bunların yanı sıra Türkiye'de sanayileşme politikaları kalkınmanın temel dayanağı olmaya devam etmesine rağmen, gelişmiş sanayi toplumlarına ve gelişmekte olan birçok ülkeye oranla Türkiye'nin sanayileşmesi yeterli düzeye ulaşamamıştır. Sanayi devrimi sonrasında kalkınmada geç kalma duygusu ile 19. Yüzyılda başlatmış olduğumuz sanayileşme çabalarımız neticesinde ülke olarak elde ettiğimiz deneyim, varisi olduğumuz medeniyet birikimi ile birleşince, bugün bize tarihteki hatalarımızdan ders çıkartarak yeniden güçlü bir devlet olma ve insanlığa yeni bir alternatif sunma olanağı tanımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Büyüme, Ağır Sanayi, Gelişmekte Olan Ülkeler, Türkiye.

**INVESTIGATION OF THE 21ST CENTURY DEVELOPING COUNTRIES
HEAVY INDUSTRY GROWTH PROSPECTS: THE CASE OF TURKEY**

Furkan ONGU

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Institute of Social Sciences Department

Of Economics, M.A., March 2019

Supervisor: Assoc. Dr. Metin DUYAR

ABSTRACT

Heavy industry is the industry that builds the leading train of development and other industries. As in developed countries in the 21st century, the relationship between heavy industry and growth is important in developing countries. Turkey is in the class of developing countries. In this research growth opportunities with heavy industry in Turkey was investigated.

This research was conducted in the form of a literature review and it was shaped through two main sections. In the first part, under the main heading of economic growth; determinants, characteristics and theories of economic growth have been investigated. In the second part, heavy industry and growth relationships in Turkey have been examined.

Heavy industry in Turkey have strengths like the existence of entrepreneurial support, encouragement of investment, Turkey's geopolitical position, Turkey's export capacity and being in heavy industry's growth trend. Despite the industrialization policy will continue to be a pillar of development compared to developed industrial societies and many developing countries industrialization of Turkey has not reached a sufficient level. As a result of our industrialization efforts that we started in the 19th century with a sense of late development after the industrial revolution, the experience that we have gained as a country combined with the accumulation of civilization that we have as a successor, allows us to learn from our mistakes in history and to offer a new alternative to humanity.

Keywords: Growth, Heavy Industry, Developing Countries, Turkey.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR VE SİMGELER.....	ix
TABLOLAR LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLER LİSTESİ	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM EKONOMİK BÜYÜME

1.1. Ekonomik Büyüme Kavramı	3
1.2. Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri	6
1.2.1. Sermaye Birikimi	7
1.2.2. İşgücü Artışı	8
1.2.3. Teknolojik İlerlemeler.....	8
1.2.4. Doğal Kaynaklar	9
1.3. Ekonomik Büyümenin Özellikleri	10
1.4. Ekonomik Büyüme Teorileri	10
1.4.1. Smith ve Maltus'un Klasik Dinamikleri	11
1.4.2. Neoklasik Büyüme Model.....	12
1.4.3. Merkantilist Büyüme Teorisi	14
1.4.4. Fیزیokratik Büyüme Teorisi	15
1.4.5. Schumpeter Büyüme Modeli.....	17
1.4.6. Harrod – Domar Modeli.....	18
1.4.7. Adam Smith Modeli	20
1.4.8. Marx'ın Büyüme Modeli	22
1.4.9. Keynes Modeli	23
1.4.10. Malthus Modeli	24
1.4.11. Solow Modeli	25
1.4.12. Ricardo'nun Büyüme Modeli.....	27

İKİNCİ BÖLÜM TÜRKİYE'DE AĞIR SANAYİ VE BÜYÜME İLİŞKİSİ

2.1. Gelişmekte Olan Ülke Özellikleri.....	29
2.2. Gelişmekte Olan Ülkelerin Sınıflandırılması.....	33
2.3. Sanayileşme Kavramı	41
2.4. Sanayileşme Süreçlerinin Gelişimi	42
2.5. Sanayileşme ve Ekonomik Gelişme İlişkisi.....	51
2.6. Sanayileşme Stratejileri.....	56
2.6.1. İthalatta Sanayileşme Politikası	56
2.6.2. İhracata Dayalı Sanayileşme Stratejisi.....	58
2.6.3. Türkiye'de Yaşanan Sanayileşme Politikaları	59
2.7. Ekonomik Kalkınma Sürecinde Sanayileşmenin Önemi	61

2.8. Türkiye’de Sanayi Sektörü.....	65
2.8.1. Türkiye Ağır Sanayisinin Güçlü ve Zayıf Yönleri.....	68
2.8.2. Türkiye Sanayi Üretim Endeksi	71
2.8.3. Türkiye'de Sanayi ve Büyüme İlişkisi	73
2.8.4. Literatür Araştırması.....	76
SONUÇ.....	79
KAYNAKÇA	82
ÖZ GEÇMİŞ.....	92

KISALTMALAR VE SİMGELER

\$	Dolar
%	Yüzde
AB	Avrupa Birliği
Akt.	Aktaran
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
DEG	Dünya Ekonomik Görünümü
GSMH	Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	Uluslararası Para Fonu
İGR	İnsani Gelişmişlik Raporu
KGF	Kredi Garanti Fonu
KOBİ	Küçük ve Orta Boy İşletmeler
SMH	Safi Milli Hâsıla
STA	Serbest Ticaret Anlaşması
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
WB	Dünya Bankası
YY	Yüzyıl
YSÜ	Yeni Sanayileşen Ülkeler
İİYS	İthal İkamesini Merkeze Alan Sanayileşme
G_A	Fiili Büyüme Hızı
G_w	Gerekli Büyüme Hızı
G_n	Doğal Büyüme Hızı
S	Tasarruf Haddi
N	Emek
A	Hasıla Oranı

TABLULAR LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 2.1. Ülke ekonomilerinin kişi başına düşen GSMG kriterinin baz alınarak sınıflandırılması.....	34
Tablo 2.2. 2015 yılı için ülkelerin insani gelişme sınıflaması.....	40
Tablo 2.3. Seçilen ülkelerde genel ekonomik ve ticari özgürlük seviyesi	48
Tablo 2.4. Türkiye sektörler ortalama değişim	66
Tablo 2.5. Türkiye sanayinin GSMH içindeki payı (1987 yılı fiyatlarıyla).....	66
Tablo 2.6. Türkiye sanayi sektörü büyüme hızı (1998 yılı fiyatlarıyla).....	67
Tablo 2.7. Türkiye sanayi sektörü büyüme hızı (2010 yılı fiyatlarıyla).....	68
Tablo 2.8. Türkiye’de 2006-2016 dönemine ait sanayi üretim endeksi	72

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa No.
Şekil 1.1. Smith ve Malthus'un klasik dinamikleri	12
Şekil 1.2. A. Smith'in büyüme modeli: İş bölümü ve büyüme	21
Şekil 2.1. Gelişmekte olan ülkelerin en çok zorlandıkları konular.....	32
Şekil 2.2. 2010 yılı insani gelişme endeksi bileşenleri (üç bileşen, dört göstere)	39
Şekil 2.3. Uzmanlaşma, sanayi farklılaşması ve kişi başına GSYH gelişimi	54
Şekil 2.4. Klinger-Lederman ve Kuznets eğrileri	55
Şekil 2.5. Sanayi üretim endeksinde takvim etkisinden arındırılmış değişim oranları.....	73

GİRİŞ

Sanayi devriminden bu yana hızlı ekonomik büyümenin anahtarı sanayi sektörü olmuştur. Göreli olarak geride olan ülkelerin gelişmiş ülkeleri yakalamaları da güçlü bir ağır sanayi sektörünün gelişimiyle mümkün olması düşünülmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde belli bir sanayi altyapısı oluşmadan, hizmet sektörlerinin gelir ve istihdam payları artarken, bu ülkelerin gelişmiş ülkelerle olan gelir farklılıklarının artması, yakınsama problemini öne çıkarmaktadır. Zira kalkınma iktisatçılarına göre sanayi sektörüne atfedilen özelliklerin çoğu hizmet sektöründe mevcut değildir.

Kaldor'un (1966) büyüme yasaları, ekonomik büyüme için sanayi sektörüne özel önem atfetmektedir. Kaldor (1957) teknik ilerlemeyi büyümenin kalbi olarak nitelmiş ve daha sonra bunu statik artan getirilerle ve Young'ın (1928) çalışmasına atıfla, emeğin makro düzeyde uzmanlaşması fikrine dayanan ve sanayi faaliyetlerinin birbirleriyle ilişkili bir biçimde topluca ele alınma durumunu ifade eden dinamik artan getirilerle ilişkilendirmiştir (Shaw, 1992: 61).

Günümüzde 21.yüzyılda gelişmiş ülkelerde olduğu gibi, gelişmekte olan ülkeler içinde ağır sanayi ve büyüme arasındaki ilişki ön plana çıkmıştır. Türkiye'de gelişmekte olan ülkeler arasındadır. Bu bağlamda Türkiye'de ağır sanayi ile büyüme imkânı bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır.

Bu araştırma literatür araştırması şeklinde yapılmış ve iki ana bölüm üzerinden şekillendirilmiştir. İlk bölümde ekonomik büyüme ana başlığı altında, ekonomik büyümenin belirleyicileri, özellikleri ve teorileri incelenmiştir.

İkinci bölümde ise, Türkiye'de ağır sanayi ve büyüme ilişkisi incelenmiştir. Bu bölümde öncelikle gelişmekte olan ülkelerin özelliklerine değinilmiş ve sınıflandırılmasına yer verilerek; Ekonomik kalkınma sürecinde sanayileşmenin önemi, sanayileşme kavramı, sanayileşme süreçlerinin gelişimi, sanayileşme – ekonomik gelişme ilişkisi ve sanayileşme stratejileri aktarılmıştır. Son olarak Türkiye'de sanayi sektörü başlığı altında, ağır sanayinin güçlü ve zayıf yönleri, Türkiye sanayi üretim endeksi ve Türkiye'de sanayi-büyüme ilişkisi incelenmiştir.

1. EKONOMİK BÜYÜME

1.1. Ekonomik Büyüme Kavramı

Kelime kökleri olarak Eski Yunan dilinde yaşam alanları ve kurallar kelimelerinin birleşimi ile meydana gelmiş olan Ekonomi temel anlam itibariyle ev idaresi demektir. Türkçe kullanımında ekonomi kavramı yerine, Arapça köklere sahip olan iktisat kavramı yer almaktadır. Erişimi az olan kaynaklarla yani sınırları olan üretim girdileri ile insanlığın sınır tanımayan gereksinimlerinin nasıl karşılanabileceğine ilişkin durumları inceleyen ve buna ek olarak bilimsel bir alan olan ekonomi genel literatürde sıklıkla karşımıza çıkan bir olgudur (Çetinkaya, 2014: 2).

Büyüme kavramı ise daha çok bir canlılığı ve buna bağlı olan hareketliliği ifade eder. Bu yüzden ekonomi kavramı da tıpkı canlı organizmalar gibi büyüme ve gelişmeye bağlı bir hareket içerir. Ekonominin büyümesi olgusu, sanayileşmenin gecikmesine bağlı olarak günümüz modern dünyasında 1800'lü yılların başlarında oluşmuştur. Sanayi devrimi ile başlayan makineleşme ve bütünsel üretim teknikleri kitleleri üretim yapmaya itmiş ve üretim ve tüketim arasındaki farkın da önemini arttırmıştır. Üretilenin tüketilenden fazla olduğu ülkelerde kişi başı milli gelir rakamları da hesaplanmaya başlanmıştır. Nüfus yoğunluğunun en büyük kısmını oluşturan normal halk hemen her durumda standart bir gelir düzeyine sahip iken sanayi devrimi sonrasında farklı gelir gruplarına bölünmüşlerdir. Ülkeler arasında başlayan bu ayrışma ve gelir farkları büyüme olgusunun incelenmesi gerekliliğini ortaya koymuş ve bu kavram bir konu olarak ele alınır olmuştur (Sarıtış, 2017: 40).

Ekonomik olarak bir büyümeden söz edilebilmesi için ‘Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın belirlenmiş zaman aralıkları baz alındığında yükseliş eğiliminde olması gerekliliği vardır. Çünkü bireylerin yaşam şartlarının düzenli olarak iyileştirilmesinin tek yolu iktisadi açıdan büyümektir (Baoua, 2016: 16). Birey başına elde edilecek reel hasılda oluşacak sürekli ve düzenli yükseliş olarak tanımlanabilen iktisadi büyüme makroekonominin ilgilendiği konular arasındadır.

Ekonomik büyümenin temel nedeni ülkelerde yıllar arasında farklılaşan üretim faaliyetlerinin niceliksel veya niteliksel olarak farklılaşmasıdır denilebilir. Ülkenin sahip olduğu hammadde ve bu hammaddeleri değerlendirebilme kapasitesi ve teknolojik düzeyi temel etkenlerdir. Aynı zamanda büyüme kavramının uzun süreli bir kavram olması iktisat içeriğinde makro ekonomik anlamda daha çok arz sahasında belirlenmesine neden olur (Ay, 2007: 4-5).

Ekonomik büyüme; bir ülkenin imalat kapasitesinde belirli süreler bakımından oluşabilen artış olarak açıklanmaktadır. Ekonomik büyüme; bir ekonomide bir dönemde ürün ve hizmet üretim hacminde meydana gelen fark şeklinde de açıklanabilmektedir (Turan, 2008: 11).

Konu ile ilgili yapılan bilimsel çalışmalarda elde edilen verilere göre, Ekonomik Büyüme olgusunun temel kavramları ile alakalı 6 unsurun olduğu öne sürülmektedir. Ekonomik büyümeyi oluşturan ve etkileyen bu unsurlar aşağıda maddeler halinde verilmiştir.

- 1) Milli Gelir: Ekonomide belirli bir sürede varlığını sürdüren tüm paydaşların gerçekleştirdikleri ürün ve hizmet üretiminin sonunda elde edilen tüm gelirlerin toplamıdır. Bununla birlikte belirli bir sürede imal edilmiş olan bütün ürün ve hizmetlerin üretim maliyet fiyatları üstünden net toplam değeridir. Milli Gelir kavramı, GSMH, GSYH ve SMH gibi geniş bir içeriğe sahiptir. Safi milli hasıladan dolayı vergilerin eksiltilmesiyle elde edilen

milli gelir rakamından hareketle bireysel gelir ve harcanabilir gelirler de hesaplanabilmektedir (Mucuk, 2015: 9-11).

- 2) Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla: Nominal ve reel olarak ikiye bölünen hasılanın, ülke sınırları içinde belirli bir dönemde imal edilen ürünlerin, üretildikleri dönemin piyasa değerleri üstünden ederi Nominal Gayri Safi Yurtiçi Hasıla olarak adlandırılır. Reel Gayrisafi Yurtiçi Hasıla ise baz alınan bir yılın piyasa değeri üstünden belirlenen değerine denilmektedir. Bu olgu zaman içinde piyasa fiyatlarında oluşan değişikliklerin üretilmiş olan mal ve hizmetlerin piyasa değeri üzerindeki etkisini yok etmektedir. Dolayısıyla bir sene içinde ülke sınırları içinde imal edilen ürün ve hizmet miktarlarının zamanla oluşan farklılaşmalarını gösteren bir büyüklüktür (Ünsal, 2007: 3-5).
- 3) Gayri Safi Milli Hâsıla: Belirli bir sürede ülkede yaşayan vatandaşlar eliyle imal edilmiş tüm ürün ve hizmetlerin toplam değerine denir. Bu tanımda üstünde durulması gereken en önemli noktalardan biri imalatta kullanılan tüm girdilerin brüt halde olması yani safi olmamasıdır. Burada yıpranmalar ve aşınmalar dikkate alınmamaktadır. Bir diğer önemli nokta da imal edilen ürün ve hizmetlerin imal edildikleri dönemde piyasada bulunan mevcut fiyatlarla değerlendirilip bir araya getirilmeleridir (Taban, 2010: 4).
- 4) Safi Milli Hâsıla: Ekonominin toplamı üzerindeki net etkiyi anlayabilmek için imal edilen ürün ve hizmetlerin değerlerinde oluşabilecek eskime payı ve aşınmaların çıkartılması sonucunda bulunan miktardır (Acar, 1990: 13).
- 5) Kişisel Gelir: Milli gelir rakamından kurumlar vergisi, sosyal güvenlik ile ilgili kesintiler ve ortaklara dağıtılmayan kar rakamları çıkarıldıktan sonra transfer ve faiz giderlerinin eklenmesi ile elde edilmektedir. Kişi başına gelir rakamı toplam milli gelir rakamının ülkede yaşayan kişi sayısına bölünmesi sonucunda elde edilir. Kişi başına gelir milli gelirden daha tutarlı bir ölçüt olduğu için ülkelerin farklı dönemleri, İktisadi Büyüme ve Kalkınma

kıyaslamalarında daha çok kullanılmaktadır. Ancak kişi başına gelirin ortalamayı gösterdiği de göz ardı edilmemelidir (Yiğitbaşı ve Atabey, 2001: 117).

- 6) Harcanabilir Gelir: Kişisel gelirlerden aracısız diğer bir deyişle dolaysız vergilerin çıkarılması ile bulunan gelirdir. Bu gelir iki farklı türde değerlendirilmektedir. İlk olarak tüketim ile ilgili harcamalar yapılır ve sonrasında geriye kalan kısım tamamıyla tasarrufa dahil edilir. Tasarruf edilen kısım belirli araçlar eliyle krediye dönüştürülür. Sonrasında krediyi temin edenler bu finansmanı yatırım harcamalarında değerlendirebilme fırsatı yakalarlar (Demir, 2015: 87).

1.2. Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri

Bir ülkede bulunan imalat kaynakları işgücü, anapara, yer altı ve yer üstü kaynakları, teknoloji ve bilgi birikimi dönemler arası değişime uğrar. Büyüme olgusu bu kaynaklardaki niceliksel ve niteliksel yükselişlerle meydana gelmektedir. Büyüme olgusu sayılarla anlatıldığından, sonuç olarak ekonomisi büyüyen bir ülkenin temel göstergeleri imalat hacmindeki artışla milli gelirdeki artışlardır (Yardımcı, 2006: 98).

Kişisel gereksinimlerin karşılanabilmesi amacıyla gerekli olan ürün ve hizmetlerin birçoğu, son tüketilen şekli ve kullanılan şekli ile doğal ortamda hazır olarak bulunmamaktadır. Tüketilen ya da kullanılan her bir ürünün imal edilebilmesi için belirli bir çaba, para, farklı hammaddeler ve teknolojiye gereksinim duyar. İmalat işleminin yapılabilmesi için bu gereksinimlerin eksiksiz olarak bir araya getirilmesi gerekliliği vardır. Öte taraftan modern günümüz toplumlarında yaşamın devamlılığının sağlanabilmesi ekonomik ve sosyal bakımdan gelişmesinin sağlam temellere dayanması ile mümkün olacaktır. Bu da etkin, sosyal ve ekonomik sistem etrafında elde bulunan öz kaynakların sağlıklı bir şekilde kullanılması ile mümkün olacaktır. Yeni üretim yöntemlerinin geliştirilmesi, ürün ve hizmetlerdeki çeşitlilik

ve miktarın artması ve öz kaynak birikimlerinin sağlanması ekonomik gelişme ile ilgili şartların somut öğeleri arasında yer alır (Karakayalı ve Dilber, 2010: 39-40).

1.2.1. Sermaye Birikimi

Ekonomistlere göre sermaye birikimi; büyüme ve kalkınma kavramları için bir ön şart konumundadır. Ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için elde edilen milli gelirin arttırılması ve tasarrufa dönüştürülerek yatırımlar yapılması gerekliliği vardır. Büyümeye yeni başlayan bir ekonomide, halihazırda düşük seviyede olan tüketim rakamlarını daha fazla düşürerek tasarrufu ve bu sayede sermaye birikimini arttırmak oldukça zordur. Bu bağlamda cari tüketim rakamlarının azaltılarak, tasarruf rakamlarının arttırılması az gelişmiş veya gelişmekte olan ekonomilerin gelişebilmesi için büyük bir öneme sahiptir. Sermaye birikimi oluşturmanın temel gayesi;

- Az gelişmiş ülkelerde yaşanan muhtemel hızlı nüfus artışının getirdiği bir mecburiyet olarak, altyapı ile ilgili yatırımları yapabilmek
- İmalat ile ilgili yeni araçların ve teknolojilerin satın alınabilmesini mümkün kılmak
- Ödemeler bilançosu ile ilgili açıkları azaltmak
- Ekonomik büyümeyi kolaylaştırmak, olarak sıralanmaktadır (Karakayalı ve Dilber, 2010: 43).

Sermaye stokların büyüklüğü anlamında kullanıldığına göre, bu büyüklükte oluşabilecek muhtemel bir artış yeni teknoloji ve makinelerin satın alınması anlamına gelebilmektedir. Sermaye birikimi düzeyinin yükselmesine bağlı olarak büyüme de bu düzeyde artış gösterecektir. Yatırımlar, ölçek ekonomilerinin ve artan getiri düzeyinin temelini meydana getirmektedir. Bireylere iş konusunda deneyim kazanma şansı vermekte ve yeni çalışma alanları oluşturmaktadır. Ülke içine yeni teknolojilerin sokulmasını sağlamaktadır (Algan vd.,2017 :332).

Finansal sistemin gerçekte anlamda işlemediği, üretim girdi maliyetlerinin azaltılması ve yatırımları kolaylaştırıcı kararların alınması da ekonomik büyüme düzeyinin artmasında belirleyici öğeler arasında yer alır. Ülkelerin ekonomik büyüme sağlayabilmesi için yeni yatırımların olması gerekliliği vardır. Bunun için de makroekonomik politikalar bakımından istikrarlı olunması, sosyal ve siyasi istikrarın sağlanması, kişilerin belirli standartlarda tasarruf etme konusunda teşvik edilmesi ve elde edilen bu tasarrufların zaman içinde yatırıma dönüştürülmesinin sağlanması gereklidir (Cinel, 2014: 15-16).

1.2.2. İşgücü Artışı

Nüfus yoğunluğundaki artışlara paralel olarak işgücündeki artışın olması ekonomik büyüme için önemli dinamiklerden biridir. Fakat bu durumun verimli olmasını sağlamak için nüfusun eğitim düzeyi yüksek, sağlıklı ve genç olmasına bağlıdır. Bu açıdan bakıldığında insani sermaye olgusunu incelemek gerekliliği vardır. İnsani sermaye, ekonomik etkinlikler açısından kişilerde mevcut olan beceri ve deneyimi kapsar. Bu öğeler ile teknolojik etkinliklerin birleşimi ekonomik büyümenin oluşmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu doğrultuda ülke içerisinde bahsedilen teknoloji ve sermaye birikimini etkili bir biçimde kullanacak bilgi birikimine ve beceriye sahip dinamik bir nüfusun olması gelişmekte olan ülkeler için daima avantaj olacaktır (Köksal, 2016: 19).

1.2.3. Teknolojik İlerlemeler

Teknoloji alanındaki ilerlemeler ve yenilikler ekonomik büyüme ile ilgili ele alınacak son belirleyici bileşendir. Teknolojik gelişme, iş gücünden tasarruf edilmesini ve daha az emekle daha çok imalat yapılmasını sağlayan önemli bir etkidir. Diğer bir deyişle, teknoloji aracılığı ile üretim aşamalarındaki verim artacak ve aynı girdiler ile daha çok çıktı elde edilebilecektir. Böylece halihazırda kıt olan kaynaklar daha etkili bir şekilde kullanılacak ve ekonomik düzen içinde daha önce olmayan yeni bazı imalat aşamalarının doğması mümkün olacaktır. Dolayısıyla

teknolojik ilerlemeler imalattaki gelişmelere etki ederek daha yüksek oranda ekonomik büyümeyi sağlayacaktır (Köksal, 2016: 20).

Ekonomik büyümenin elde edilmesinde teknolojik açıdan gelişmişlik düzeyindeki artışın öneminin anlaşılması ile iki olgu arasındaki etkileşmeyi analiz eden çalışmaların arttığı ve genel olarak yapılan çalışmalarda, teknoloji harcamalarının GSYH içerisindeki payı ile ekonomik büyümenin ilişkilendirildiği görülmektedir (Algan vd. 2017 :334).

Teknolojik gelişmeler, yeni ve sıra dışı düşüncelerin meydana getirilmesini ve bu düşüncelerin geliştirilmesi aşamalarını içerir. Bu şekliyle teknolojik gelişme olgusu kamusal bir değer olarak görülür. Veri teknoloji düzeyinde rakip üretim faktörleri için ölçeğe göre sabit getiri varsayımı yapılması mantıklıdır. Ancak yeni düşünceler, bir üretim etkeni olarak göz önüne alınırsa ölçeğe göre artış gösteren getirilerden bahsedilebilmektedir. Ölçeğe göre artan getiriler tam rekabetle çalışmakta ayrıca, eski düşüncelerin cari marjinal üretim maliyetiyle (sıfır) uyumlu bir şekilde telafi edilmesi yeni düşüncelerin üretilmesi için gerekli araştırma çabaları için uygun bir ödül sayılmamaktadır (Parasız, 2008: 24).

1.2.4. Doğal Kaynaklar

Doğal kaynaklar olarak adlandırılan yer altı ve yer üstü kaynakları dünya üzerinde eşit şekilde bulunmamaktadır. Bu kaynaklar bulunması veya işlenmesi sonucunda muhtemel bir gelir ve rahatlama kaynağı olacağı için özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde önemli bir yer tutmakta ve bu kaynakları bulabilmek için çaba harcanmaktadır. Özellikle hammadde olarak kullanılan metaller, cevherler ve enerji sağlayan maddeler bakımından az da olsa bir rezerv bulunduğuna yönelik haberler veya açıklamalar bu tür ülkelerde genellikle büyük bir coşku ile zenginleşmenin ve büyümenin bir anahtarı olarak görülürken, doğal kaynak bakımından zengin bir rezerve sahip olmak fakirliğin kısır döngüsünden kurtulabilmenin bir anahtarı olarak değerlendirilir. Gerçekten de 1800’li yıllarda

doğal kaynaklara bol olarak sahip bulunan ülkelerin, 1900'li yıllarda ise bazı petrol zenginini ülkelerin doğal kaynak fakiri ülkeler ile karşılaştırıldığında hızla zenginleştiklerine ve geliştiklerine ilişkin örnekler mevcuttur (Köksal, 2016: 20).

1.3. Ekonomik Büyümenin Özellikleri

Ekonomik büyümede bulunan bazı özellikler şöyle sıralanabilir (Şakalak, 2018: 6-7):

- Ekonomik büyüme nicel bir kavramdır. Yani rakamsal değerlerle ifade edilmektedir
- Ekonomik büyümede yerine konulan yatırımlardan bahsedilemez. Örneğin ömrünü tamamlayan ve yıkılan bir yapının yerine yine aynı kat sayısı ve büyüklükte bir yapı inşa edilerek büyümeden söz edilemez.
- Ekonomik büyüme uzun vadelidir ve imalat ile ilgili artışların sağlanabilmesi, ekonomik yapının değiştirilmesi ve yatırımların yükseltilmesi ancak birkaç yıl gibi bir sürede mümkün olmaktadır.
- Ekonomik büyümeden söz edilebilmesi halihazırda olana ek yapılması ile olasıdır. Yani büyüme nominal değil reel bir artıştır.
- Büyüme ekonomide bazı farklı artı veya eksi yönde hareketlere ya da istikrarsızlıklara neden olabilmektedir. Bu durum ekonomik büyümenin dinamik bir yapıda olduğunun göstergesi olarak değerlendirilir.

Ekonomik büyüme sadece bir yerin belirli bölgelerini ya da sektörlerini değil ekonomik yapının tümünü kapsar. Bu yüzden makro bir kavram olarak tanımlanır (Acar, 2008: 35-36).

1.4. Ekonomik Büyüme Teorileri

Ulusların büyüme sürecindeki yapısal durumlarını ve öz kaynaklarını araştırarak dünyadaki kimi ülkelerin daha zengin kimi ülkelerin daha fakir olmalarının nedenleri ile ilgili görüş elde edilebilmektedir. Adam Smith'in toprak ve iş bölümü teorisi ile başlayan büyüme süreci dinamiklerinin araştırılması, Keynes'in talep teorisi ile

devam etmiştir. Bu çalışmalar Robert Solow'un teknoloji üzerine yaptığı araştırmalarla daha da ilginç boyutlara gelmiş ve bu araştırma sonuçlarından hareketle meydana getirilen içsel büyüme kuramları sonucunda en parlak dönemini yaşamıştır. Yapılan araştırmalar ile meydana çıkan her görüş ve ortaya konulan her kuram bir önceki kuramın eksik yönlerini tamamlayıcı özellikte olarak ve ekonomistlere yeni bakış açıları kazandırarak literatürdeki yerini almıştır (Yılmaz ve Akıncı, 2012:21).

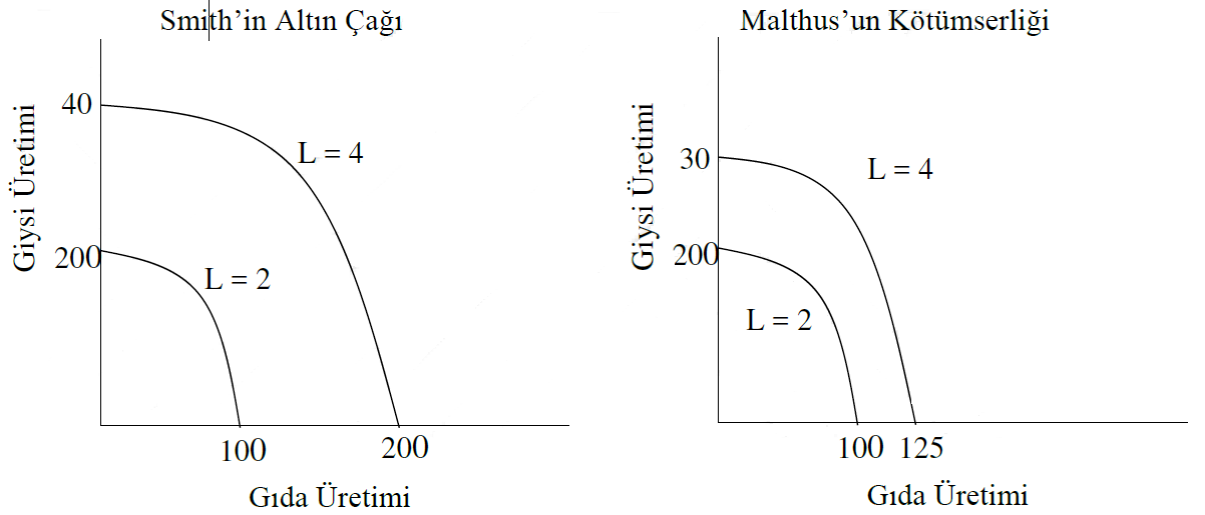
1.4.1. Smith ve Malthus'un Klasik Dinamikleri

Adam Smith ve T.R. Malthus ekonomik büyüme dinamiklerinde toprağın önemli olduğuna dikkat çeken ekonomistlerdir. Adam Smith'in 1776 yılında kaleme aldığı Wealth of Nations adlı çalışması ekonomik gelişme ile ilgili bir başvuru kitabı olma özelliğindedir. Adam Smith'e göre toprak her birey tarafından özgürce kullanılmalıdır. Toprak özgürce kullanılabilir olduğu zaman insanlar günlük yaşam ile ilgili daha fazla işe sahip olacaklar, sermayenin azaldığı durumlarda nüfusun çoğalması milli hasılanın da artması anlamına gelecektir. Milli gelirin tamamı maaşlara gidecektir. Çünkü toprak rantı veya sermaye faizi için bir kesinti olmayacaktır. Üretim nüfusa paralel olarak genişleyecek ve bunun sonucunda da çalışan başına ödenen reel ücret oranları süreç içinde sabit kalacaktır (Sofwan, 2016: 18).

Altın çağ uzun vadede sürekliliği olan bir sistem değildir. Çünkü nüfus çoğaldıkça topraktaki doluluk ta artacaktır. Toprak, emek ve ürün üçlüsünün dengeli bir şekilde büyümesi olgusu mümkün değildir. Toprağın kıtlaşmaya başlamasının en önemli nedeni yeni çalışanlar ve nüfus yoğunluğudur. Gelir ve rant ise artar. Ürün nüfusa oranla daha yavaş şekilde büyüse bile nüfus ve milli gelir rakamları artma eğilimine girer. Sabit olan toprak üzerindeki yeni işçilerin sayısı arttığı için emek karşılığı elde edilen marjinal ürün azalır. Çünkü her bir çalışan çalışmak için daha az ölçüde toprağa sahip olacaktır. Malthus nüfus baskısının ekonomiyi çalışanların asgari

geçim seviyesinde olduğu bir noktaya sürükleyeceğini iddia etmektedir. Çünkü ücretler ne zaman ki asgari seviyenin üstünde olursa nüfus genişleyecek ve ne zaman da altında kalırsa yüksek seviyede ölüm oranlarına ve nüfusun azalmasına yol açacaktır (Samuelson ve Nordhaus, 2005: 562).

Şekil 1'de anlatıldığı üzere ilk grafikte toprak sınırsızdır. Nüfus iki katına çıktığında emeğin herhangi bir gıda ve giyim miktar bileşeninin iki katını imal edeceği anlamına gelmektedir. Sınırlı toprağın olduğu diğer grafikte ise bu durumdan söz edilemez.

Şekil 1.1. Smith ve Malthus' un klasik dinamikleri (Samuelson ve Nordhaus, 2005: 562)

1.4.2. Neoklasik Büyüme Model

Neoklasik büyüme modeli, işgücü ve sermaye gibi iki farklı girdi ile tek bir çıktının elde edildiği bir ekonomik modeli tanımlar. Bu modelde Malthusyan değerlendirmenin tersine işgücü artışı veri olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte ekonominin rekabete dayandığı ve her zaman tam istihdamda olduğu varsayılmakta, böylece potansiyel gelir artışı analiz edilebilmektedir (Samuelson ve Nordhaus, 2005: 564).

Neoklasik büyüme modelinin dayandığı en önemli girdi sermaye ve teknolojik gelişmelerdir. Neoklasik büyüme modelinde teknolojinin yer almadığı toplam üretim fonksiyonu $Q = F(K, L)$ şeklinde açıklanabilir. K tek tip sermaye ürünü, L işgücüne katılan kişilerin sayısı ve bu durumda (K/L) ise işgücü başına sermaye miktarı veya sermaye-emek rasyosudur (Sofwan, 2016: 19).

Ekonomistler sermaye stokunun çalışan arzına göre daha yüksek seviyede artması sonucunda ortaya çıkan sermaye derinleşmesi ihtiyacına vurgu yaparlar. Teknolojik değişimin olmadığı durumda sermaye derinleşmesi çalışan başına gelirden, emeğin marjinal ürününde ve reel ücretlerde bir yükseliş oluşturacaktır. Bu aynı zamanda sermayede azalış gösteren verime ve buna bağlı olarak sermayenin getiri oranında düşüşe neden olacaktır. Teknolojik değişim sağlanmadan çalışan başına üretim ve ücret oranı durağanlaşmaktadır.

Bu şüphesiz Malthus' un öngördüğü asgari ücret durumuna kıyasla daha iyi bir sonuçtur. Ancak Neoklasik büyüme modelinin uzun vadedeki dengesi, ekonomik büyümenin halihazırda var olan üretim teknikleriyle artan imalathaneler aracılığı ile sadece birikmiş sermayeden meydana gelmesi sonucunda yaşam standardının nihayetinde artış göstermeyi durduracağına vurgu yapmaktadır (Barro, 2000: 8).

Veri girdileri ile gerçekleştirilen üretimi arttırabilmeye olanak tanıyan teknolojik değişim, ülkelerin büyümesinde etkin rol oynayan olan önemli bir belirleyici olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeni büyüme kuramı teknolojik değişim oluşturan süreçleri açıklamaya çalışır. Bu yaklaşıma göre teknolojik değişim ciddi piyasa başarısızlıkları ile ilintili bir çıktıdır. Çünkü teknoloji ilk anda imal edilmesi pahalı fakat yeniden imal edilebilmesi nispeten daha kolay ve ucuz olan kamusal bir maldır. Devletleri yönetenler giderek artan bir şekilde yeni teknoloji geliştirenler için çok güçlü fikri mülkiyet hakları sağlamak için çaba harcamaktadır (Samuelson ve Nordhaus: 2005: 565).

1.4.3. Merkantilist Büyüme Teorisi

Batı Avrupa'yı etkisi altına almış ve 300 yıl boyunca da bu etkiyi sürdürmüş olan bir düşünce akımına verilen isim ile anılan Merkantilizm bir ekonomi politikası olarak kabul edilmektedir. Merkantilizm sisteme sahip bir ekonomi teorisi olmaktan öte ekonomi politikası önlemleri birleşimidir denilebilir. Merkantilizm için özellikle ulusal bir ekonominin kendi sınırları içerisinde geçerli tek bir ekonomi politikası uygulama çabası da denilebilir (Karakayalı ve Dilber, 2010: 46).

Merkantilist ekonomik düşünmenin temelinde bulunan ana ilkeler incelendiğinde 4 özellik göze çarpmaktadır. Bunlar (Küçükcalay, 2010: 162-164):

- 1) Millilik: Kişilerin değil ulusun ve devletlerin zenginleştiği bir sistemi savunur.
- 2) Metalistlik: Düşüncenin geliştiği dönem gereği altın ve gümüş yegâne zenginlik kaynağı olarak görülmesi düşüncesi yaygındır.
- 3) Müdahalecilik: Devlet ekonomi içinde yer almalı ve gerekli yerlerde müdahil olmalıdır.
- 4) Kolonyalistik: Merkantilist düşüncenin, sistematik bir şekilde, devletin sömürgecilik faaliyeti içine dahil olduğu ve daha da ileri giderek korsanlığı bile meşru gördüğü bir düşünce yapısı bulunur.

Merkantilist düşünceye göre, para ve dış ticaret olguları öncü kavramlardır. Daha sonra, Adam Smith'in eleştiri getireceği üzere para ve kapitali özdeş sayacak kadar parayı önemsemiştir. Mal ile ilgili korku duymak ve satmak endişesi, ticari anlayışın göstergesidir. Buna ek olarak, merkantilistlere göre artık, yalnızca dış ticaretten gelen fazladır. Merkantilistlerin para ve kapitali özdeş saymaları ve parayı bu denli çok sevmeleri, dış ticaret bilançosunda koruma politikası yoluyla bir fazla sağlamayı mümkün kılmalıydı. Bahsi geçen dönemde ve coğrafyada para birimi altın ve gümüş gibi kıymetli madenlerden oluşmuştur. Coğrafya dahilinde değerli madenlerin arzını artırmanın tek yolu ticaret bilançosu fazlası aracılığı ile, ülkeye değerli maden girişlerini sağlamak olmuştur (Kazgan, 2014: 44).

Merkantilist düşüncenin temel özellikleri aşağıda sıralanmıştır (Erim, 2014: 14-15):

- Merkantilistler dış ticaret hacimlerini arttıracak şekilde politikalar uygulamaya önem verirler. Dönemsel olarak dış ticaret ile ilgili bu durumun en önemli nedeni en çok para kazandıran alan olarak bilinmesidir.
- Merkantilistler devlet tarafından korumacı politikalar uygulanmasını isterler.
- Merkantilistlere göre daha yüksek miktarda kamu harcaması daha fazla istihdam ve daha fazla gelir demektir. Bu yüzden kamunun sürekli yatırımlar yapması gerekli ve önemlidir. Bunun nedeni, kamu yatırımlarının artmasına paralel olarak özel servetlerin de artacağı düşüncesidir.
- Servetin ölçüsü değerli madenlerin fazlalığı ile ölçülür. Bu açıdan bakıldığında zenginlik parasal bir doktrindir ve temel amaç para miktarını arttırmaktır.
- Ülkelerin zengin olabilmesi için dış ticaret konusunda fazla vermeleri gereklidir. Bu yüzden dış ticarete ihracatın oranı ithalattan, üretimin oranı da tüketimden çok olmalıdır.
- Merkantilistlere göre nüfus artışı zenginlik ve ekonomik büyüme için gereklidir. Bu akımın düşüncesine göre işgücü arzı artırılarak ücretlerin düşmesi sağlanır ve buna bağlı olarak, sanayi üretimi ve ihracat artar.
- Dış ticarete fazla verebilmek için imal edilmiş ürünlerin yurt içine sokulmasını yasaklarlar. Sadece üretim amacıyla kullanılması planlanan hammaddelerin yurt dışından alınmasına izin verirler.
- Bu akıma göre devletler aktif şekilde ekonomiye müdahil olurlar ve etki etmek için gerekli araçlar kullanırlar. Bu açıdan bakıldığında devletler dış ticarete fazla vermek için uygun politikalar geliştirmeli ve uygulamalıdır.

1.4.4. Fیزیokratik Büyüme Teorisi

1950'lerde Fransa'da büyüyen Fیزیokrasi; girişimci çiftçileri, büyük çapta imalat yapacak tarım üreticilerini ön planda tutmak isteyen Fransız reformcularının öğretisi

olmuştur. Fیزیokrasinin temelindeki felsefi görüşler Rousseau'nun düşüncelerine dayanır. Fیزیokratlara göre bütün sosyal olaylarda da görüldüğü üzere ekonomik olayları da belirleyen bazı yasalar bulunmaktadır. Ekonomik olaylar belirli ve sıradan bir düzende meydana gelir ve insanların bu düzen üzerinde herhangi bir etkisi bulunmamaktadır. Ekonomik olarak bireylerin her birinin kendi çıkarlarını korumak için çaba harcamasının bir sonucu olarak toplum refahı en yüksek düzeye ulaşacaktır (Karakayalı ve Dilber, 2010: 50).

Fیزیokrasi düşüncesinin temel özellikleri şöyle sıralanabilir (Bilgili, 2009: 17):

- Üretken olan tek bir sektör vardır. O da tarımdır. Fیزیokratlar için tarım, doğanın var edici gücü ile toplumlara nimetler sunar. Diğer sektörlerin tamamı toprak aracılığı ile elde edilen ürünleri işler, şekil verir ve imal eder. Toprak gibi yoktan var edemezler.
- Ekonomik düzende tek bir vergi sistemi olmalı ve bu vergi de sadece tarım sektöründen alınmalıdır.
- Zenginlik ölçüsü dış ticaretten kaynaklanan fazla değil tarımdan elde edilen üretimin çokluğudur.
- Quesnay fیزیokrat akımının öncü temsilcilerindedir. Çalışmalarında toplumsal yapıyı toprağa sahip olanlar, ticaret ehli olanlar ve diğer kısır meslek sahipleri (sanayi gibi) olarak üç gruba bölmüştür.
- Fیزیokratlara göre, ekonominin tıpkı evrenin düzeni gibi bir doğal düzeni vardır. Bu düzene uygun olarak ekonomi kendi kendine yön verecektir.
- Fیزیokratlar açısından en ideal yönetim şekli krallıktır. Ama bu krallık en az yasa ve kural ve en alt seviyede otorite sağlanarak olmalı ve doğanın düzenine en alt düzeyde müdahale edilmelidir. Devlet doğanın kurallarına göre kendi sınırlarını belirlemelidir.
- Bu anlayışa dışarıdan müdahale edilmesine gerek yoktur. Çünkü kişiler kendi kişisel çıkarlarını en üst düzeye çıkarmaya çalışırken toplumun çıkarlarını da en üst düzeye otomatik olarak çıkarmış olmaktadır.

Fizyokratlar servet olgusunu merkantilistlerden farklı olarak, para, altın ya da mübadele ile değil üretim ile oluştuğunu savunurlar. Bu açıdan bakıldığında ekonomik büyümenin temeli tarımsal üretimdeki artıştır ve bu artış net hasıla veya ulusal gelir olarak tanımlanır. Tarım sektörü, ulusun refahının bağlı olduğu net üretimi yaratan faaliyet alanı olduğundan, mekanizmaları sağlıklı çalışan bir ekonomide öncelik her zaman tarım sektöründe olmalıdır. Bunun için de ticaret ve finans sektörlerindeki çalışanların sayıları azaltılmalıdır. Çünkü ticaret ve finans sektörü bireylerin birbirleri ile mal takas etmelerinden başka bir işe yaramazlar. Buna ek olarak, ticaretle uğraşanların kazandıkları gelir bir tür parazit gelirdir ve net üretim rakamının azalmasına sebep olmaktadır (Yılmaz ve Akıncı, 2012: 30).

Fizyokratlara göre, ekonomik büyüme kendiliğinden oluşur. Bu durum için “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” ilkesini öne sürülmüştür. Bu ilkeye göre, devletin ekonomiye müdahale etmesine gerek yoktur. Böylece fizyokratlar liberal düşüncüyü savunarak genişlemeye çaba harcamışlardır (Karakayalı ve Dilber, 2010: 51).

1.4.5. Schumpeter Büyüme Modeli

Joseph Schumpeter’ in iktisadi büyüme konusunda öne sürdüğü çalışmanın ana omurgasını meydana getiren iki olgu bulunmaktadır. Bunlardan birincisi imalat faktörlerinin değişik bir kombinasyonu biçiminde tanımlanması mümkün olan yenilikler kavramıdır. Diğeri ise, yenilikleri uygulayan ve kapitalist sistemin düzenli bir şekilde değişime uğramasına neden olan kişiler olarak tanımlanabilen girişimciler kavramıdır. Schumpeter’e göre ekonomik büyümenin temeli, nüfus ve sermaye malındaki niteliksel artış değil yeniliklerdir. Dolayısıyla iktisadi büyüme bir müteşebbisin bir yeniliği ekonomik yaşama dahil etmesiyle ve böylece belirli bir alanda monopolcü duruma gelmesiyle ve kar geliri elde etmesiyle başlayacaktır (Ünsal, 2007: 77).

Schumpeter ayrıca Aristogil istikrarlı dengeye dayalı piyasaya ilişkin geleneksel neoklasik bakış açısını reddetmiştir. Bu bakış açısı neoklasik ekonomiyi nihai anlamda durgun bir denge durumuna sokmaktadır. Ayrıca, Schumpeter'e göre, daha önceleri Marx'ta da görüldüğü şekliyle, bir kapitalist ekonomik düzen için asla durgun bir denge olarak tanımlanamaz. Onun analizinde kapitalist ekonomi yenilikçi çalışmaların dinamik bir evrimsel süreç içinde devamlı yeni şeyler meydana getirdiği ve eskilerini yok ettiği türden bir ekonomidir. Geleneksel neoklasik analiz varsayımlarını öz kaynakların marjindeki yeniden dağılımı üzerine kurarken, Schumpeteryen çerçevede temel yaklaşım, teknoloji ve yönetim kurumlarında eskiyenleri ortadan kaldıran dinamik bir yenilik süreci tasvir edilmektedir (Yeldan, 2010: 253).

Bu yaklaşıma göre girişimci sosyal lider sıfatıyla karar veren ve bu sayede üstün konuma gelen şekilde birtakım değişkenler eşliğinde açıklaması bu kişisel motivasyonların toplum bilimsel ve tarihsel açıdan incelenmesinin bir sonucudur. Bu nedenle liderliğin ana görevi "işleri halletme" şeklinde geniş bir bağlamda değerlendirilmiştir (Basılğan, 2011: 51).

Schumpeter'e göre gelişme girişimci bireyin sebep olduğu yeniden meydana getirici bir yıkım sürecidir. Bu süreçte temel girişimci olanların oluşturduğu yenilikler ve kazanımlardır. Yenilik bulunmayan durağan bir ekonomide iş hayatı tekdüze alışkanlıklar adı altında sürdürülmektedir. Ancak bu durağanlık olgusundaki denge girişimci bireylerin meydana getirdiği yeni bileşimler ile bozulur. Girişimci bireyler üzerine yüklenen bu istisnai niteliklerin sonucu olarak Schumpeter için, girişimciler; yöneticilerden, kapitalistlerden ve buluşçulardan çok daha farklı ve özel kişilerdir (Yılmaz ve Akıncı, 2012: 31).

1.4.6. Harrod – Domar Modeli

İngiltere'de R.F. Harrod ve Amerika'da E.D. Domar tarafından birbirinden bağımsız olarak geliştirilen bu model, Harrod ve Domar'ın çalışmalarının bir özetinden

meydana geldiği için isimleriyle bir arada anılmaktadır. Keynes'in ardından ekonomik büyüme modeli olan Harrod – Domar modelinde, Keynes'in göz ardı ettiği yatırımların kapasiteyi yükseltici etkisi incelemeye alınmıştır. Modelin özünde yatırımın kapasiteyi yükseltici etkisi bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında her bir yatırımın ekonomi üzerinde iki farklı etkisi bulunur. Bu etkilerden biri, çoğaltan etkisi sonucu yatırımların milli gelir üzerinde yarattığı artış eğilimidir. Diğeri ise, yapılan yatırımların yatırım mallarına ve alt yapıya dönük olması sebebiyle ülkenin yatırım kapasitesinin artmasıdır. Harrod – Domar modeli, toplam talep, üretim ve istihdam arasındaki etkileşimi tanımlayarak ülkenin büyüme hızını tespit eder ve bunun yapılması sırasında iki temel olgudan temel alır. Bu olgular; Marjinal Tasarruf Oranı ve Sermaye Hasıla Katsayısıdır (Öcal, 2007: 403).

Kapitalist ekonomik sistemlerin devamlılığı ile ilgili yapılan çalışmalar ve ortaya konan veriler ekonomi bilimi ile ilgilenen tüm paydaşların yakından inceledikleri veriler olmuştur. 1929 Büyük Buhran ile I. ve II. Dünya Savaşları sistemlerin devamlılığı ile ilgili araştırmalar yapan iktisatçıları, klasiklere kıyasla daha da kötümser hale getirmiştir. 1930'lu yılların Keynesyen kısa dönem gelir belirlenmesi analizinin uzun döneme uyarlanması ile meydana getirilen Harrod- Domar modelinde kapitalist ekonomik sistemin içsel anlamda kararsız olduğu, sistemin ancak çok özel şartların bir araya getirilmesi sayesinde düzenli bir büyüme göstereceği öne sürülmüştür. Sistemin düzenli bir şekilde büyümesinin şartı ise emek, sermaye ve üretimin eşit bir hızla büyümesidir (Turan, 2008: 43).

Bu açıklamanın formülü şu şekildedir; $g_a = g_w = g_n \rightarrow g_a = s/a = n$

Büyüme hızı tasarruf rakamlarına, sermaye büyüklüğüne ve nüfus artış hızına bağlıdır. Oysa, bu değişkenlerin değerleri sistemde dışsaldır; ekonomik sistemin dışında yer alan ve birbirinden bağımsız etkenler tarafından belirlenmektedir. Dolayısıyla, $s/a = n$ denkliği sadece tesadüfi gerçekleşecektir. Bu eşitlik gerçekleşse bile dışarıdan gelecek en küçük bir etki sistemi kolayca denge durumunun dışına

çıkartabilecektir. Bu açıdan bakıldığında, üç büyüme hızının birbirine eşitlenmesi ile betimlenen ideal denge durumu bıçak sırtı dengesi olarak adlandırılmıştır (Turan, 2008: 44).

Sonuç olarak hem Harrod hem de Domar var olan bu modeli gelişmiş ekonomiler için yeniden kurgulamışlardır. Her iki modelin temel hedefi, ekonomik düzeni eksik istihdam ve enflasyona maruz bırakmaktan sürekliliğini sağlamaktır. Ancak, gelişmekte olan ekonomilerin tek hedefi bu değildir. Buna ek olarak ekonominin yeterli bir hızda büyümesi de önemlidir. Söz konusu bu modeller, bu konu üzerinde hiç durmamışlardır (Acar, 2002: 92).

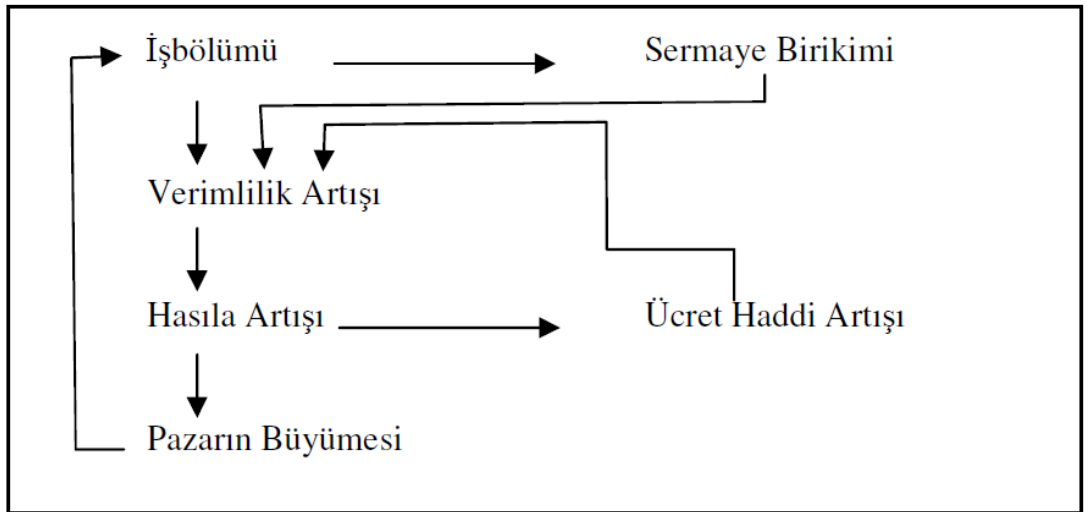
1.4.7. Adam Smith Modeli

Adam Smith, Milletlerin Zenginliği (Wealth of Nations) adlı kitabında bahsettiği büyüme modelinin temelinde iş bölümü (division of labor) vardır. Adam Smith, iş bölümü ve sermaye birikimi kavramlarını ekonomik büyümenin ana etkenleri olarak görür. Adam Smith'e göre işletmeler arasındaki ve işletme içindeki iş bölümü düzeyi emek verimliliğini de artırır. Bu durum iş bölümünün ilk aşamasında her bir çalışanın tek bir iş üstünde uzmanlaşmasını sağlar ve o iş ile ilgili çalışanın beceri düzeyini yükselterek çalışanın bir işi bırakıp diğerine geçmesi sürecinde kaybettiği zamandan tasarruf edilmekte ve bu sürenin üretim sürecinde kullanılması sağlanmaktadır. Son olarak çalışanın yaptığı işte uzmanlaşması sonucunda yapılan işin daha verimli ve etkili hale gelmesi için gerekli makine ve ekipmanları geliştirebilmesi ve bunları iş amacıyla kullanabilmesidir (Smith, 2006: 10-11).

Adam Smith'e göre iş bölümü, sermaye birikiminin ve pazar büyüklüğü verilerinin yeteri kadar uygun olması şartı altında fayda gösterecektir. Sermaye birikimi, işgücünün verimliliğini artıracak teknolojiyi satın almaya; pazar genişliği ise üretimi artırmaya olanak tanımaktadır. Bu durumda, ülkenin zenginleşmesine imkân ve veren iş bölümünü harekete geçiren güç, mübadele gücüdür. Mübadele gücünü de

piyasaların yeterince büyük olmaması sınırlandırmaktadır. Smith'e göre bu sınırlandırma, ancak piyasaların büyümesine katkıda bulunan ulaşım ve paranın mübadele aracı olarak kullanılmasıyla aşılabilmektedir (Önder, 2011: 25).

Smith, iş bölümüne bağlı olarak sermaye birikiminin meydana geldiğini öne sürmüştür. Smith'e göre, iş bölümü ile iş gücünün giderek uzman hale gelmesi teknolojik açıdan gelişmeye de neden olmakta ve bu teknolojik gelişmenin sonucunda iş gücü verimliliğinde artış meydana gelmektedir. İşgücü verimliliğinde meydana gelen bu yükseliş beraberinde hasıla artışını da getirmekte ve pazarın büyümesi sağlanmaktadır. Bu durum ise yeniden iş bölümüne neden olmaktadır. Diğer bir deyişle bir ülkenin hasılasında meydana gelen zaman içindeki devamlı bir artış o ülkenin ücret sınırını yükseltir ve iş gücü verimliliğinin de artmasına neden olur. Dolayısıyla Smith'e göre ekonomik büyüme olgusunu körükleyen döngü kendisini bu şekilde sonuçlandırmaktadır. Buna karşın ekonomik büyüme Şekil 1.2'de de gösterildiği üzere sürekli ve sınırsız bir süreç değildir. Tam zenginlik seviyesi olarak tanımlanabilecek bir üst sınırı bulunmaktadır. Ekonomiler bahsedilen bu üst sınıra ulaşıldığında büyümenin duracağını ve hasılanın değişmediği bir durağanlığın başlayacağını savunurlar (Smith, 2006: 132)

Şekil 1.2. A. Smith'in büyüme modeli: İş bölümü ve büyüme (Ünsal, 2007: 45)

Smith'e göre iş bölümü, bir ülkenin bahsedilen durağan durum seviyesine erişinceye kadar büyümesini sağlarken, ülkenin sahip olduğu kurumsal yapısı ülkenin erişeceği durağan durumun seviyesi üzerinde belirleyici olacaktır. Bu durumda Smith'e göre büyüme olgusunu, kuramsal yapısı göz önünde bulundurulmadan analiz etmeye çalışmak sağlıklı bir bakış açısı oluşturmayacaktır. Büyümenin kuramsal öğeleri ile ilgili görüşlerinde, iktisadi liberalizmi savunur. Smith'e göre hükümetin iki önemli görevi vardır. Hükümet bu görevleri haricinde ekonomik düzene dışarıdan müdahil olmamalıdır. Çünkü bireysel çıkarların ön plana çıktığı bir ekonomik düzende, görünmez bir elin (invisible hand) toplumun çıkarlarını en üst düzeye çıkarabileceğini savunmaktadır. Smith'in büyümenin kuramsal öğeleri arasında vurguladığı bir diğer öğe de dış ticarettir. Smith'e göre dış ticaret, ekonomik pazarın büyümesine ve böylece iş bölümünün artmasına sebebiyet verecek ve büyümeye pozitif yönde etki edecektir (Taban, 2008: 23-28).

1.4.8. Marx'ın Büyüme Modeli

Geleneksel büyüme modelleri arasında değerlendirilmesi mümkün olan diğer bir model de sosyalist büyüme modelidir. Geliştirdiği sosyalist düşüncüyü merkeze alan kuramın dünya üstünde oldukça yaygın halde kabul görmesi ve büyük kitleleri etkilemesi nedeniyle, sosyalist akımın en önde gelen temsilcisinin Karl Marx olduğunu söylemek olasıdır. Marx'ın büyüme ile ilgili fikirleri ise daha çok kapitalist büyümenin genel bir eleştirisi niteliğindedir (Marx ve Engels, 2010).

Bu bağlamda Marx'ın öne sürdüğü bu kuramı anlayabilmek için üç ana olgunun anlaşılması gerekliliği vardır: emek değer kuramı, artık değer kuramı ve kar kuramı. Marx'ın emek- değer kuramına göre bir malın sahip olduğu değer, kişinin sahip olduğu fiziki ve zihinsel yetenekler olarak da açıklanabilen emek tarafından belirlenir (Marx, 2011:52).

Artık değer kuramıysa, işçinin emek- zaman ölçeğinde emeğini, kapitalist olana ait sermaye ile birlikte üretime sokması sonucu, kendisi sabit bir ücret kazanırken;

kapitalist olanın sahibi olduğu sermayeye kendi var olan değerinin yanı sıra ek bir değer de sağlaması, ama bundan ücret dışında bir çıkar elde edememesi durumudur. Marx'ın öne sürdüğü bir diğer kavram olan kar oranıysa artı değerin, değişir sermayeye olan oranıdır (Marx, 2012:294).

Marx'ın büyüme modeli ele alındığında bahsi geçen bu üç kavramın birbiriyle ilişkili olduğu görülür. Buna göre kâr oranı, sermayenin organik bileşimiyle ters yönde; artı değer ile aynı yönde bir etkileşim içindedir. Bu ilişki açısından bakıldığında kapitalist sistem içinde kar rakamlarının yükseltilebilmesi için çalışan verimlilik düzeyinin artırılması yani daha yüksek düzeyde sabit sermaye kullanılması, diğer bir deyişle de sermayenin organik bileşiminin oranının yükseltilmesi gereklidir. Sermayenin organik bileşiminin seviyesinin artırılması ise kar rakamlarının azalmasına neden olacaktır. Dolayısıyla kapitalist sistemde rekabetin artması sebebiyle kâr oranlarının düşmesi, küçük işletmelerin piyasadan silinmesine sebep olacaktır. Ayrıca zaman içinde sermayenin organik bileşiminin büyümesine bağlı olarak emek daha çok sermaye ile desteklenmek zorunda kalınacaktır (Akyüz, 2009:24-25).

Sonuç olarak da daha az emek, sermaye ile birleştirilerek verimlilik düzeyi artırılacak ve kapitalist olan toplam kazancını artıracaktır. Bu da doğal olarak Karl Marx'ın yedek sanayi ordusu şeklinde tanımladığı işsiz bireylerin sayısında bir yükselişe sebep olacaktır. Dolayısıyla üretimde emeğin oranının azaltılarak sermayenin oranının artırılması talep yetersizliği olarak görülecek ve stokların artmasına, işsizliğe ve iflaslara, kapitalist sistemin büyümenin ardından çökmesine neden olacaktır (Taban, 2014: 89).

1.4.9. Keynes Modeli

Tam olarak bir büyüme modeli sayılmamakta beraber, büyüme ile ilgili önemli tanımlamalardan biri de Keynes tarafından yapılmıştır. Keynes'e göre tüketim ve yatırım harcamalarının toplamından meydana gelen efektif talep, ekonomik

büyümenin gidişatını belirleyen ana etkidir. Dolayısıyla da ekonomik durgunluktan çıkılması için önce talebin artması gereklidir. Çünkü genişleyen talep, stokları eritecek; eriyen stoklar ise yatırımları tetikleyerek mevcut yatırım miktarının artmasına sebep olacaktır. Anlaşılabilirliği üzere buna bağlı olarak da ekonomi, eksik istihdamdan tam istihdam konumuna doğru yön alacak ve böylece büyüme sağlanmış olacaktır. Keynes'in öne sürdüğü kuramda teknolojik yenilikler ve emeğin niteliğini göz ardı etmesi dikkat çeken bir noktadır. Bunun temel sebebinin kısa dönemi inceliyor olması olabilir (Yılmaz ve Akıncı, 2012:58-59). Bir başka deyişle asıl amacının gerçekte uzun vadede büyümeyi incelemek değil, ekonominin kısa dönemde eksik istihdam durumundan tam istihdam durumuna nasıl erişebileceğini göstermeye çalışmak olduğu öne sürülebilir.

1.4.10. Malthus Modeli

Malthus, nüfus artış hızı ile tarımsal ürünlerin artış hızları arasındaki dengenin eksikliğine dikkati çeker. Bu modele göre nüfus, geometrik bir artış hızı seyrederken; tarımsal ürünlerdeki çıktı ise ancak aritmetik bir artış hızı ile bu durumu izler (Malthus, 2014:15).

Dolayısıyla tarımsal ürünlerdeki çıktı miktarı, nüfus artış hızının gerisinde kaldığından kıtlık sorunları baş gösterir. Başka bir ifadeyle, nüfus artış hızı ile doğru orantılı bir şekilde tarımsal alan olarak şekillendirilen yeni toprakların önceki topraklarla aynı niteliksel özelliklere sahip olmaması nedeniyle oluşan toprak ve nüfus oranı bağıntısı arasındaki denge eksikliği, nüfustaki artışla birlikte ücretlerin düşmesine ve nüfus artış hızının yavaşlamasına sebep olur. Teknoloji veri olarak ele alındığında geçerli hale gelecek olan bu durumda da büyüme hızı dengelenmiş olur. Dolayısıyla nüfustaki artışa paralel olarak meydana gelen yeni nüfus miktarı için gerekli olan gıda maddelerinin üretiminin mümkün kılınması beklenen tarıma yeni açılmış toprakların niteliği arasındaki orantısızlık; kıtlığa neden olarak nüfus artış hızının yavaşlamasına ve büyümenin optimal seviyede gerçekleşmesini sağlayacaktır (Taban, 2014:60).

1.4.11. Solow Modeli

Neo Klasik büyüme modeli, 1900'lü yılların başlarında, ekonomi uzmanlarının neoklasik devrim olarak isim verilen "marjinalist" yaklaşımı kapsamaktadır. Temel amacı, uzun vadede, büyümeyi etkileyen şeyin teknolojik gelişmeler olduğu yönündedir. Neoklasik büyüme modeline göre her ülke birbirlerinden farklı büyüme deneyimlerinden birini yaşamaktadır: geçici bir fiziki sermaye birikimi deneyimi ve durağan haldeki imalat deneyimidir (Yeldan, 2010: 111).

Solow modeli, tasarruf seviyesinin (diğer bir deyişle sermaye birikimi) büyümeye sadece uzun vadede etki ettiğini öne sürerek, sermaye birikiminin büyüme üzerindeki etkisini minimize etmekte; ekonomik büyümenin nedeninin teknolojik gelişme olduğunu ileri sürerek de teknolojik ilerlemenin büyüme üstündeki etkisini en üst düzeye çıkarmaktadır. Dolayısıyla, Solow modelinde dışsal bir etki olarak kabul gören teknolojik gelişim, ekonomik büyümede, kişi başına çıktıda meydana gelen devamlı artışların sebebidir (Öcal, 2007: 406).

Neo Klasik Büyüme modelinin temel iddiaları şöyle sıralanabilir (Karakayalı ve Dilber, 2010: 78):

- Sermaye etkeninde azalan verimler kanunu geçerlidir.
- Sermaye ve çalışan arasında bir ikame durumundan söz edilebilir.
- Nüfustaki artışlar ve teknolojik ilerlemeler dışsal etkiler olarak görülür.
- Çalışan sayısı, nüfusun sabit oranı ile eşitlik içindedir. Başka bir deyişle nüfusun artış göstermesi çalışan sayısının da artış göstermesi demektir.
- Ölçeğe göre sabit getiri durumu söz konusudur.
- Kapalı ekonomilerde bir tek çeşit ürünün üretildiği ve dış ticaret ve kamu harcamalarının olmadığı varsayılmaktadır.

Neo klasik büyüme modelinin sahip olduğu sorunlar ise üç ana başlık altında sınıflandırılabilir (Taban, 2008: 89-90):

- Ülkeler arasındaki farkların oluşturduğu durum: Kısıtlı insani ve fiziki değerlere sahip olan az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler gelişmiş olan ülkeleri ekonomik ve sosyal açıdan yakalayamaz. Örneğin tasarruf oranı diğerinden dört kat daha yukarıda olan bir ülkenin durağan durum değeri de iki kat daha yüksek olacaktır. Ülkelerin faktör donanımlarının değişik olması sermayede bulunan marjinal verimlilik durumunun da farklı olması sonucuna yol açacaktır.
- Yakınsama oranı: Model alt gelir seviyesine sahip ülkelerdeki sermaye stokunun küçük olmasından ötürü sermayenin marjinal getirisinin daha yüksek olacağını savunur. Bu nedenle alt gelir seviyesine sahip ülkeler daha kısa bir zaman diliminde durağan hale gelecektir. Oysa yapılan çalışmalar da görülmüştür ki birbirine yakın düzeyde gelişmişlik seviyesindeki ülkelerde yakınsamanın gerçekleşebilir ve yoksul ülkeler ile zengin ülkeler arasındaki gelir farklılıkları gün geçtikçe artabilir.
- Getiri oranı: Modele göre alt gelir düzeyindeki ülkelerde bulunan sermaye stoku küçüktür. Bu yüzden sermayenin marjinal getiri oranı yüksek olur ve bunun bir sonucu olarak kar ve faiz oranları da yüksek seviyede olacaktır. Bu durumun bir sonucu olarak zengin ülkelere doğru bir sermaye akışı yaşanacaktır. Ancak ülkeye ait olan ekonomik veriler sermayenin milli gelirdeki oranının gelişmiş ekonomilerde daha yüksek olduğunu ve bu sermaye hareketinin meydana gelmediğini göstermektedir.

Neoklasik büyüme modeli, sonuç olarak, teknoloji seviyelerinin ülkelerde birbirine aynı olması ve değişmediğini göz önüne alarak, gelişmekte olan ve gelişmiş olan ülke ekonomilerinin uzun vadede elde ettikleri reel büyüme oranlarının aynı uzun vadede birbirlerine yaklaşacağı ve bu oranın da sıfır olduğu sonucuna erişmektedir. Bu duruma, yakınsama varsayımı (convergence hypothesis) ve gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ekonomilerin düzeyine gelmelerine de yakalama süreci (catching up process) ismi verilmiştir. Farklı gelişmişlik seviyelerindeki ülkelerin arasında büyüme rakamlarının farklı olmasına neden olan temel varsayımlar; ülkelerin faktör donanımlarının farklı olması ile sermayenin marjinal verimliliğinin azalması

şeklindedir. Yakalama süreci, zengin ülkelerden, sermaye karlılığının halihazırda üst seviyede olduğu gelişmekte olan ülkelere doğru bir sermaye yönelişinin varlığını savunur. Fakat, zaman içinde, uluslararası sermaye hareketleri, faiz haddi farklarının ortadan kalkmasına ve sonuçta ülkelerin reel büyüme oranlarının sıfıra doğru gerilemesine ve birbirleri ile yakınlaşmasına neden olacaktır (Kibritçioğlu, 1998: 214).

1980'li yılların son dönemlerine gelene kadar ekonomik büyüme kavramı ile ilgili bilimsel literatüre hâkim olan Neoklasik büyüme yaklaşımına göre; birey başına düşen sermaye rakamının oransal olarak artması sermaye faizinin oranının düşmesine yol açmaktadır. Sermaye faizi yalnızca sermaye birikim hızı, çalışan sayısı artışı ve teknolojik gelişmelerdeki hıza eşit halde olması durumlarında sabit halde kalmaktadır. Bu nedenle Neoklasik büyüme yaklaşımında uzun dönemdeki büyümenin belirleyicisi olarak çalışan sayısındaki yükseliş ve teknolojik ilerlemeler görülmektedir ve her iki etkenin de dışsal olduğu varsayılır. Neoklasik büyüme yaklaşımında 'teknik bilgi' olgusu, bütün iktisadi yapılar için aynı düzeyde ve karşılıksız olarak elde edilmesi gereken bir kamusal değerdir. Ülkelerin birbirinden farklı büyüme hızlarına sahip olmaları ise, o ülkelerin farklı çalışan sayısı büyüme oranlarına sahip olması ile açıklanabilir (Emiroğlu, 2012: 21).

Dışsal ekonomik büyümeyi odak noktasına alan kuramlar tasarruf oranı ile sermaye birikimlerinin ekonomik büyümede önemli etkenler olduğunu öne sürerken uzun vadede ekonomik büyümenin temel kaynağının teknolojik ilerlemeler olduğunu öne sürmektedir (Özel, 2012: 70).

1.4.12. Ricardo'nun Büyüme Modeli

Klasik okul içinde Adam Smith, büyüme olgusunu araştıran ilk iktisat bilimci olsa da, bu akıma dahil olan ve en ayrıntılı büyüme kuramını oluşturan ve büyüme kanununa en çok etkisi olan iktisat bilimcinin David Ricardo olduğu söylenebilir. Malthus'un toprak ve nüfus yoğunluğu oranı ikilisi arasında kurduğu formüle daha

kapsamlı bir açıklama getiren Ricardo, geleneksel büyüme kuramlarında önemli bir açıklama aracı olan azalan verimler kanunu ile fonksiyonel gelir dağılımı kuramlarını savunmuştur (Ricardo, 2015:359-385).

Ayrıca sermayedar ve girişimcinin, kar elde etme motivasyonunun büyüme üstündeki etkilerini de açıklamaya çalışmıştır. Ricardo tarafından öne sürülen büyüme kuramı özetle şöyle açıklanabilir: Sermaye seviyesi ve teknoloji durumu salt birer veri konumundayken piyasa ekonomileri açısından bakıldığında büyüme yönü zaman içinde durağanlaşmaya doğru yönelecektir. Öyle ki sermaye birikimi kavramı oluşsa dahi ve teknolojik ilerlemeler ile verimlilik sağlansa dahi, ekonomik büyümenin pozitif yönlü bir durumu sürdürdükten sonra tekrar durağan konuma geleceği öngörülmektedir. Ricardo, bu durumun nedeni olarak sermayede azalan verimler kanununun geçerli olmasını ve teknolojik ilerlemelerdeki artış düzeylerinin zaman içinde yetersizleşmesini gösterir (Günsoy, 2013:62-66).

Bununla birlikte büyümeyi sektörleri odak noktasına alarak da bir değerlendirmeye tabi tutan Ricardo, sanayi sektöründeki verimlilik oranının zaman içinde azalacağını; tarım sektörü için de yükselen maliyet oranları sebebiyle karlılığın düşeceğini ve tüm bunların sonucu olarak da ekonomik büyümenin durağan hale geleceğini öne sürer. Araştırmacı bu hipotezini ise kar elde etme güdüsü ile açıklar. Diğer bir deyişle yeni yatırımların yapılmasını sağlayan temel motivasyon kar elde etme motivasyonudur. Dolayısıyla kar oranlarının düşmesi büyümenin durması anlamına gelecektir (Taban, 2014:64).

2. TÜRKİYE'DE AĞIR SANAYİ VE BÜYÜME İLİŞKİSİ

2.1. Gelişmekte Olan Ülke Özellikleri

Dünya üzerinde bulunan ülkeler en genel tanımı ile gelişmiş olan ve gelişmekte olan şeklinde ikiye ayrılmışlardır. Gelişmekte olan ülkeler kavramı ekonomideki gelişmelere bağlı olarak son yüzyılda ortaya çıkmış olan bir kavramdır. Bu dönemden önce gelişmekte olan ülkeler yerine geri kalmış ülkeler ifadesi kullanılmaktaydı. Bu tanımı sırası ile az gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler kavramları izlemiştir. Az gelişmiş ve geri kalmış kelimelerindeki durağanlık ve olumsuz ve kötümser anlamlar bu terimlerin terk edilmesi sonucuna yol açmıştır. Hali hazırda dünya nüfusunun yaklaşık olarak yüzde 84'ünü meydana getiren gelişmekte olan ülkeler coğrafi konum olarak farklı bölgelerde yer alır. Aralarında kilometrelerce uzaklık olmasına ve farklı iklim ve kültür koşullarına sahip olmasına rağmen gelişmekte olan ülkelerin hepsinin birbirine benzeyen ekonomik, teknolojik ve toplumsal yönleri vardır (Kubar, 2014: 62).

Gelişmekte olan ülkelerde görülebilecek genel özellikler incelendiği zaman en önde yer alan özelliği gayri safi milli hasılanın düşük düzeylerde olmasıdır. Bu ülkeler nüfus bakımından kalabalık ve nüfus artış hızı bakımından da hızlı olmakla birlikte ekonomik bakımdan gelişmelerini hızlandıramamış ve toplumsal açıdan sorunlar yaşar hale gelmişlerdir. Bu sorunların başında ise hızlı nüfus artışına paralel olarak gelirlerin artmaması nedeniyle gayri safi milli hasılanın düşmesi gelmektedir. Nüfus artış hızının yüksek seyretmesi çalışma yaşına gelmemiş ama tüketici konumunda bulunan 0- 14 yaş aralığındaki kitlede oluşturduğu yığılmaya neden olmaktadır. Bu durumun doğal bir sonucu olarak toplumsal yapı içinde eğitim ve sosyal düzen ile ilgili giderlerin artması ve kazanılan ülke parasının sanayi yatırımlarına dönüşme

fırsatını elde edememesi kişi başına düşen milli gelirin azalması olmaktadır (Kaynak, 2011: 1–13). Gelişmekte olan ülkelerin ayırt edici önemli özelliklerinden birisi de ülke çapında görülen yaygın işsizlik konusudur. İşsizlik kavramının oluşması için iki etken olan nüfus artış hızı ve iş imkanlarının eşit düzeyde artmaması yani ikisi arasındaki dengesizlik durumu olması gerekir. Buna ek olarak bu ülkelerde gelir dağılımında eşitsizlikler ve bozulmalar söz konusudur ve yaşamlarını sürdüren insanların birçoğunun kalkınma ile ilgili faydalardan gerektiği seviyelerde fayda sağlayamamaktadır.

Gelir dağılımında yaşanan adaletsiz ve dengesiz paylaşım nüfusun büyük bir kısmının beslenme, sağlık ve eğitim hizmetlerine erişim konularında sorunlar yaşanmasına neden olur. Bununla birlikte kişi başına düşen sermaye birikiminin de gerektiği gibi gerçekleşmemesine neden olur. Bunları sonucu olarak kişilerin iş ile ilgili verim düzeyleri düşmekte ve ekonomik olarak ülke kalkınmamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerdeki, gayri safi yurtiçi hasılanın büyük bir bölümü tarım sektöründen gelmektedir. Ancak tarımsal alanlarının ne kadar verimli kullanıldığına bakıldığında gelişmiş ülkelere oranla verimsiz kalmaktadır. Bu duruma neden olan durumlar şöyle sıralanabilir (Kaynak, 2011: 6):

- Toprağa bağlı yaşayan nüfusun yoğunluğu,
- Tarımsal üretim için yeni teknolojilerin kullanılmaması,
- Yurt içindeki tasarruf oranlarının çok düşük düzeyde olması ve yatırım yapılamaması.

Gelişmekte olan ülkelerde görülen dış ticaret modelleri birbiri ile benzerlik gösterir. Bu ülkeler genellikle gelişmiş ülkelere hammadde satmakta ve karşılığında mamul veya yarı mamul ürünler satın almaktadırlar. Bu duruma ek olarak bu ülkelerin diğer ülkelere sattıkları mal ve hizmetlerin çeşitliliği yoktur. Genellikle tarıma dayalı hammaddeler, eğer varsa madenlerden elde edilen yer altı kaynakları gibi değerlerdir (Kubar, 2014: 64).

Gelişmekte olan ülkelerde sermaye piyasalarında da derinlik ve gelişmişlik düşüktür. Bu piyasaların derinleşmemesine bağlı olarak ülke çapındaki tasarruf oranları da düşük seyrediyor. Bununla birlikte tasarruf sahipleri, tasarruflarını sermaye

piyasalarında (banka, borsa, menkul yatırımlar) değerlendirmeler ve yastık altı olarak tanımlanan şekilde ellerinde tutarlar. Sayılan tüm bu özellikler gelişmekte olan ülkelerde gelirlerin, yatırımların ve tasarrufların düşmesi anlamına gelmektedir. Tüm bu ortak özelliklerle beraber gelişmekte olan ülkeler günümüzde, tarımda makineleşmenin ve sanayileşmenin arttığı, kentlerde; hastane, okul, konut imkânının arttığı, sağlık, eğitim, barınma şartlarında düzelme görülen, bebek ölümlerinde azaldığı ve ortalama yaşam süresinin arttığı ülkeler olarak tanımlanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin nüfus piramidi üçgen şeklinden daha çok çan eğrisine benzemeye başlamıştır. Orta yaş ve yaşlı nüfus, genç nüfusa göre oransal olarak artmaya başlamaktadır (Karataş ve Çankaya, 2010: 30-36). Gelişmekte olan ülkelerin kalkınma yolundaki engelleri kaldırabilmeleri için iki noktanın önemine vurgu yapılmaktadır. İlk vurgu, devletin iktisadi hayattaki aktif konumu, diğer vurgu ise, yeni bir düzenlemeye gidilmediği durumda uluslararası ekonomik ortamın bu ülkelerin kalkınmasına uygun bir yapı arz etmediğidir.

Gelişmekte olan ülkelerin birçoğunun coğrafi bakımdan yakın bölgelerde toplanmış olmaları ve bu ülkelerde sıklıkla görülen salgın hastalıklar ve su kaynaklarındaki bozulmalar onları daha savunmasız hale getirmektedir. Buna ek olarak doğal kaynaklarında görülen azlık da bu ülkeler için bir dezavantajdır. Genellikle gelişmiş ülkelerin sömürgesi konumunda olan bu ülkeler arasındaki örgütlü yapılarda da yeteri kadar temsil edilememektedir. Gelişmekte olan ülkelerin sayılan bu özellikleri gelişmeleri bakımından gösterdikleri gayretlerin anlaşılabilmesi bakımından önem arz eder. Sayılan bu olumsuz özelliklerin var olması ülkelerin gelişim süreçlerinin hızlanamamasına ve zorlaşmasına neden olur. Gelişmekte olan ülkelerin en çok zorlandıkları konular aşağıdaki şekilde yer almaktadır (Kubar, 2014: 65-66).

Teknoloji ve sanayi bakımından dışarıya olan bağıllık

Düşürülemeyen cari açıklar

Nüfus artışındaki hız

Tasarrufların yeteri düzeyde olmaması

Gelir dağılımında yaşanan eşitsizlikler

Şekil 2.1. Gelişmekte olan ülkelerin en çok zorlandıkları konular (Kubar, 2014: 65-66)

Gelişmekte olan ülkelerdeki devlet otoritesinin niteliksel özellikleri ve sorun çözebilme kapasiteleri ve özellikle gelişme politikaları açısından izledikleri yöntemlerin kritik öğeleridir. Bu tür ülkeler üzerinde çalışmalar yapan ve kamu otoritesine ait mekanizmaların nasıl çalıştığı ile ilgili bilgi edinmeye çalışan araştırmacı Myrdal'a göre, gelişmekte olan ülkelerde kamusal otoritenin etkinlik göstermesinin önündeki en büyük engel toplum disiplininin olmamasıdır. Myrdal, toplumsal disiplin olgusunu toplumdaki bireylerin sorumluluk üstlenmeme, üstlerindeki sorumlulukların gereklerini yerine getirmeme, kanun ve kurallara uymaktan kaçınma, kamu çalışanlarının işlerini tam ve yetkin bir şekilde yapmama ve bunların çoğu yerde kötü niyetli bir şekilde aksatılması olarak tanımlar. Bu tarz davranışsal sorunlar nedeniyle meydana gelebilecek negatif durumlar ve şartlar kamusal otoritenin de hareket alanını kısıtlamaktadır. Bu durum Riggs ve Lewis'e göre aşağıdaki maddeler ile özetlenebilir (Han ve Kaya, 2015: 27-28):

- Kamu çalışanlarının kamusal hizmetlerin gerektirdiği sorumluluk ve sadakat duygusundan yoksun olması,
- Kamu çalışanlarının aldıkları ücretlerin özel sektöre göre düşük olması ve kariyer planlaması bakımından özel sektörden daha düşük düzeyde kalması,
- Yönetimsel açıdan kamu işleyişinde genel hukuk kurallarına tam olarak uyulmaması ve adaletsizlikleri yaşanması,

- Kamu kurumlarının sahip oldukları kurumsal yapının ve yönetsel özelliklerin siyasi, toplumsal ve mali gerçeklere göre şekillendirilmemesi bu yapıların aşırı şekilde merkeziyetçi olması, merkezin haricindeki kişi ve birimlere yeteri kadar yetki verilmemesi; kişilerin ve birimlerin iş tanımlarının ve görev ve sorumluluklarının net bir şekilde yapılmamasından kaynaklanan yetki karmaşaları, birim ve kurumlar arasında yaşanan kronik iletişim ve eşgüdüm sorunları, gereğinden fazla kişi ile işlerin yürütülmeye çalışılması, kişiler üzerinde yetersiz kontrol ya da aşırı kontrol sağlanması,
- Kaliteli bir eğitim görmüş ve kişisel olarak kendini yetiştirmiş kişilerin kadrolaşmalarında yaşanan sıkıntılar ve kamu işlerinde liyakata bağlı olmayan yükselmeler.

Gelişmekte olan ülkelerin toplumsal ve siyasi yapılarının olması gerektiği şekliyle teşekkül edilebilmesi için kendilerinden ekonomik, siyasi ve toplumsal açıdan daha gelişmiş olan ülkeleri model alması ve bu ülkelerdeki yapıların detaylı bir incelemenin ardından sonuçlara ulaşılması gerekliliği vardır. Çünkü toplumsal yapılar, bir taraftan geçmişten beri yoğruldukları kendi öz oluşum süreçlerini yansıtırken, diğer taraftan da devamlı şekilde değişime uğrayarak dinamik bir sosyal yapı halinde yaşamlarını sürdürmektedir.

2.2. Gelişmekte Olan Ülkelerin Sınıflandırılması

Ülkeler arasında gelişmişlik seviyelerinin belirli kriterlere bağlı olarak yapılan sınıflandırması ve karşılaştırması sonucunda birbirinden çok farklı ülke grupları olduğu görülebilir. Dolayısıyla sınıflamalarda kullanılacak kriterler de büyük önem taşır ve bu ayrımın anlaşılabilmesi için önemli bir rol oynar. Çünkü esas alınacak kriterler için ve ele alınacak ülkelerin sınıflandırılmasında geçerli olacak tek bir yöntem kullanılmamakta, yıllar itibariyle önemli yöntem farklılığı da ortaya çıkabilmektedir. Bu çerçevede ülkelerin gelişmiş düzeylerine göre sınıflandırılması üç farklı uluslararası kuruluş tarafından farklı kriterler esas alınarak yapılmaktadır. Söz konusu uluslararası kuruluşlar; Dünya Bankası (WB), Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)'dir (Nielsen, 2011: 7-8).

Dünya Bankası Kriterlerine Göre Gelişmekte Olan Ülkelerin Sınıflandırılması

Gelir sınıflandırması ile ilgili kullanılan genel yapı 1989 senesinden beri kullanılmaktadır. Bu yöntemle göre Dünya Bankası kişi başına düşen gayri safi milli gelir rakamını bir sene içinde dört sefer Amerikan dolarına endeksli olarak belirler ve ülkeleri bu rakamlara bağlı olarak düşük gelir düzeyine sahip, düşük- orta gelir düzeyine sahip, üst- orta gelir düzeyine sahip ya da yüksek gelir düzeyine sahip olarak dört farklı gelir grubuna ayırır (Fantom ve Serajuddin, 2016: 2).

Dünya Bankası tarafından yapılan gayri safi milli gelir kıyaslamasına göre yapılan sınıflandırmada 2016 senesinden başlamak üzere 1.005 dolar ve altında gelire sahip ülkeler düşük gelir düzeyine, 1.006 dolar ile 3.955 dolar arasında olan ülkeler düşük orta gelir düzeyine, 3.956 dolar ile 12.235 dolar arasında olan ülkeler üst orta gelir düzeyine ve 12.236 dolar veya üstünde olan ülkeler de yüksek gelir düzeyine sahip ülkeler şeklinde bir sınıflama yapılmıştır (World Bank, 2017). Bu kıyaslama Tablo 1'de şöyle gösterilebilir.

Tablo 2.1. Ülke ekonomilerinin kişi başına düşen GSMG kriterinin baz alınarak sınıflandırılması

Ekonomiler	Ortalama Kişi Başına Yıllık Gelir (GSMG)
Yüksek Gelir Düzeyine Sahip Ekonomiler	12,236\$ veya üzeri
Üst Orta Gelir Düzeyine Sahip Ekonomiler	3,956\$ – 12,235\$ Arası
Düşük Orta Gelir Düzeyine Sahip Ekonomiler	1,006\$ – 3,955\$ Arası
Düşük Gelir Düzeyine Sahip Ekonomiler	1,005\$ veya Daha Az

Kaynak: World Bank, 2017.

Dünya Bankası bu karşılaştırmalı sınıflandırmada düşük ve orta gelir grubuna giren ülkeler için gelişmekte olan ülkeler tanımlaması yapmıştır. Bu durumun sebebi gruba dahil olan tüm ülke ekonomilerinin benzer özelliklere sahip olması ve belirlenen kriterlere göre olması gereken gelişmişlik düzeyine henüz erişememiş olmalarıdır (Nielsen, 2011: 13).

Uluslararası Para Fonu (IMF) Kriterlerine Göre Gelişmekte Olan Ülkelerin Sınıflandırılması

Ülkelerin gelişmişlik düzeyi ve sınıflandırması ile ilgili değerlendirme yapan bir başka uluslararası kurum Uluslararası Para Fonu (IMF)'dur. Bu kuruluş yıl içinde iki sefer yayınladığı Dünya Ekonomik Görünümü (DEG) raporu ile Dünya'yı iki ana grup halinde inceler. Bu gruplardan biri gelişmiş ülkeler, diğeri de gelişmekte olan ülkelerdir. Yapılan bu değerlendirme ekonomik rakamlara veya bazı sert kriterlere bağlı olmamakla beraber zaman içinde gelişmiştir. IMF tarafından yapılan sınıflandırmada, gelişmiş ülke kategorisinde "Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH)" bakımından en büyük yedi ülke olan ve çoğunlukla "Yediler Grubu (G7)" olarak adlandırılan ABD, Japonya, Almanya, Fransa, İtalya, İngiltere ve Kanada'nın başlıca gelişmiş ekonomileri bulunur. Gelişmekte olan ülkeler grubunda ise, gelişmiş ülkeler haricinde yer alan tüm ülkeler yer alır. Gelişmekte olan ülke gruplarının bölgesel dağılımı; Orta ve Doğu Avrupa, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), gelişmekte olan Asya, Latin Amerika ve Karayipler, Orta Doğu ve Kuzey Afrika ve Sahra altı Afrika şeklindedir. Bununla birlikte gelişmekte olan ekonomiler analitik kriterlere göre de sınıflandırılabilir (IMF, 2012: 177-178).

IMF'nin yaptığı analitik sınıflandırma kriterlerine göre 1946 yılından bu yana çok farklı analitik sınıflandırmalar uzun süredir yapılıyor. Kurumun ilk sınıflandırma tekniğinde ülkeler; Sanayi ülkeleri, yüksek gelirli ülkeler ve az gelişmiş ülkeler şeklinde sınıflandırılmıştır. 1970'li yıllara gelindiğinde bu durum yerini; sanayi ülkeleri, gelişmiş bölgelerde bulunan ve birincil mal ve hizmetler üreten ülkeler, az gelişmiş bölgelerde bulunan ve birincil mal hizmetler üreten ülkeler şeklindeki sınıflandırmaya bırakmıştır. 1970'li yılların son zamanlarında ise Sanayi ülkeleri, Avrupa, Avustralya, Yeni Zelanda, Güney Afrika ülkeleri, petrol ihracı yapan ülkeler ve diğeri daha az gelişmiş bölge ülkeleri şeklinde sıralama yapıldı. 1980'li yılların ilk yarısından itibaren ise Sanayi ülkeleri ve gelişmekte olan ülkeler olarak sınıflandırma yapılmıştır (Palandökenler, 2018: 11).

IMF, üyesi olan ülkelerin ekonomik ve finansal verileri sağlamakla yükümlü olduğu ve verilerin yayımlandığı Uluslararası Finansal İstatistik verilerinin yeteri kadar

sağlıklı olmadığını bildirmiştir. Bunun üzerinde 1980 yılında IMF ilk defa Dünya Ekonomik Görünümü raporunu yayınlamış ve bunu raporu hazırlarken IFS'de kullanılan analitik sistemi merkeze almıştır. 1980 yılında sanayi ülkeleri grubunda 21 ülke bulunmaktaydı. Ancak 1989 yılında Yunanistan ve Portekiz'in de gelişmekte olan ülkeler sınıfından sanayi ülkeleri sınıfına geçmesi ile sınıflandırma sisteminin yeniden tanımlanması gereği ortaya çıkmıştır. 1993 yılından 2004 yılına kadar geçen bu sürede Dünya Ekonomik Görünümü raporu geçiş ülkeleri de dahil olmak üzere ek bir ülke gruplaması sunmuştur. Ancak bu dönemlerde sınıflamalarda yaşanan önemli bir sıkıntı özellikle daha önceki dönemlerde gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan ülkelerin geçiş kategorisindeki ülkelere dahil edilmesiyle yaşanması muhtemel problemdir. Diğer bir ifade ile problem daha genel bir çerçevede hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin piyasa şartlarına dayanan ekonomilere sahip olmalarıyla ve geçiş ülkelerinin geçişlerini tamamladıkça nereye hareket edeceğine ilişkindir. Özellikle geçiş ülkeleri grubunda yer alan 15 eski Sovyetler Birliği, 12 Orta ve Doğu Avrupa ülkesinden ve Moğolistan'dan oluşan ülkeler 1993 yılından önce gelişmekte olan ülkeler arasında değerlendirilmiştir. Sonuç olarak, Orta ve Doğu Avrupa'da 8 ülkenin Avrupa Birliğine (AB) dahil olması ile, geçiş ülkeleri grubu ile gelişmekte olan ülkeler grubu birleşerek yeni bir yükselen ve gelişmekte olan ülkeler grubu oluşturuldu (Nielsen, 2011: 16-18).

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)'na Göre Gelişmekte Olan Ülkelerin Sınıflandırılması

Küresel ölçekte ülkelerin arasında belirlenen gelişmişlik düzeyi bir çok kriterle şekillenmektedir. Ekonomik kriterlerin yanı sıra ülkelere özgü sosyal göstergeleri de kriterler arasında değerlendirilir. Bu açıdan 1990 yılından bu yana Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) öncülüğünde ülkelerde bulunan gelişmişlik düzeylerinin bir kıstası olarak kişi başına düşen milli gelir ve insani gelişmişlik düzeyi de önemli bir öge haline gelmiştir. Bu durumun sonucu olarak Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, ülkelerin toplumsal ve ekonomik gelişmişlik düzeylerini kıyaslayabilmek amacı ile, çeşitli farklı kriterleri temel almış ve İnsani Gelişmişlik Endeksini oluşturmuştur (Erol, 2011: 100).

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programının ilk olarak yayınladığı insani gelişmişlik raporu 1990 senesinde, insanların sağlık durumları, eğitim durumları, kaliteli yaşam düzeyinde olup olmamaları gibi kriterleri ön planda tutarak oluşturulmuştur (UNDP, 2010: 2).

Bu rapora göre insani gelişmişlik, insanların seçim şansını artırma süreci olarak da tanımlanabilir. Bu seçimlerin en önemli olanlarından biri de toplum halinde bir bütün olarak yaşayabilmek ve iyi sağlık koşullarına sahip olmak, iyi eğitim alabilmek ve asgari düzeyde iyi yaşam şartlarını elde edebileceği geliri kazanabilmektir. Bu kriterler eğer asgari düzeyde sağlanamıyorsa bunlar dışında kalan çok sayıda kriter de ulaşılamaz duruma gelecektir (UNDP, 2015: 10).

İnsani gelişmişlik endeksi, bir ülkedeki ekonomik gelişmişlik düzeyinin anlaşılabilmesi ve değerlendirilebilmesi noktasında bakılması gereken asıl kriterin sadece ekonomik kriterler olmaması gerektiğini ve insani kriterlerin de değerlendirmeye tabi tutulması gerektiğini gösterebilmek amacı ile geliştirilen bir endekstir (UNDP, 2010: 2). Endekse göre gelir ve gelir dışı kriterleri bir arada değerlendirerek insani gelişmişlik düzeyi ile ilgili sonuçları kapsar. Dolayısıyla genel bir çerçevede insani gelişmişlik endeksi ile asıl hedeflenen ekonomik ve sosyal kalkınma için referans yerine kullanılacak genel bir istatistik aracının oluşturulması şeklinde ifade edilebilir (TÜİK, 2017).

Gelirlerdeki yükseliş önemli ve gerekli bir kriter olmakla birlikte insani gelişmişlik için tek başına yeterli değildir. İnsani açıdan gelişmiş olmak için gerekenler yapılmadıkça gayri safi milli hasılda meydana gelecek hızlı yükselişin etkisi gelişmişlik için yetmeyecektir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı her sene yayınladığı İnsani Gelişmişlik Raporu (İGR) ile, ülkelerdeki gelişmişlik düzeyinin belirlenebilmesi noktasında gelir düzeyi, sağlık ve eğitim kriterlerini insani gelişmişlik göstergesi olarak göstermektedir (UNDP, 2015: 11).

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı oluşturduğu insani gelişmişlik endeksini niteliksel özellikleri ile sunmaktadır. Bu özelliklere göre ülkeler gelişmişlik düzeyleri esas alınarak sınıflandırılırken klasik şekilde gerçekleştirilen gelir merkezli

kriterlerden bağımsız olarak üç temel bileşeni merkeze almaktadır. Bu bileşenler gelir, yaşam ve eğitim ile ilgili seviyeleri (Gürses, 2009: 343).

İnsani olarak gelişmişliğin belirlenmesinde merkeze alınan bu temel bileşenler, UNDP'nin 2005 senesinde sunduğu İnsani Kalkınma Raporu (HDR)'n da (UNDP, 2010: 341) aşağıdaki gibi açıklanmaktadır;

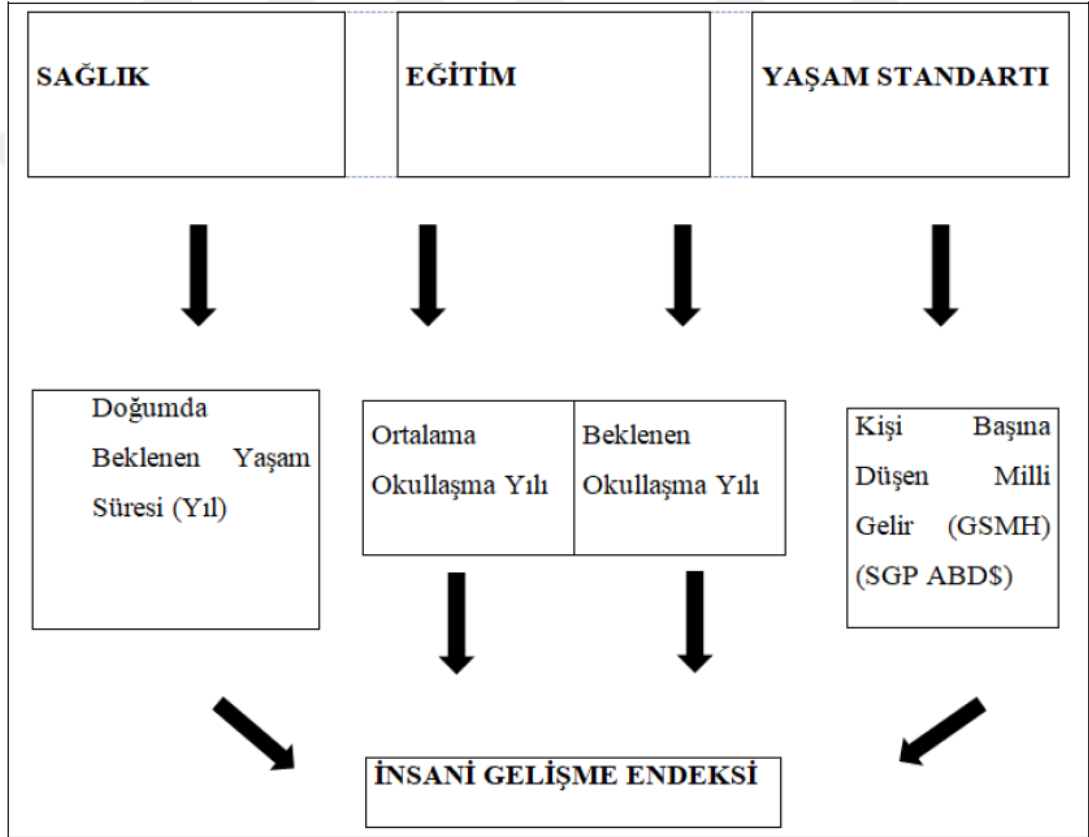
- Doğum oranlarında sağlıklı bebek dünyaya getirme oranının yüksekliği,
- Yetişkinlerdeki okuma yazma oranı ve çocuklardaki okula kayıt oranındaki yüksek düzey,
- Satın alma gücü göstergelerini esas alarak hazırlanmış dolar bazında gayrisafi yurtiçi hasıla rakamı ile ölçülen yüksek yaşam standardı.

İnsani Gelişim Endeksi'ni oluşturan üç temel endeks (sağlık, eğitim, gelir) ve bunların alt bileşenleri 1990 senesinden 2010 senesine kadar: Sağlıklı bebek dünyaya getirme oranı, yetişkinlerdeki okuma yazma oranı, okula gitme oranı ve satın alma gücü paritesine göre uyarlanmış gayrisafi yurtiçi hasıla iken, 2010 senesi daha sonraki seneler için bu kriterler sırasıyla; Sağlıklı bebek dünyaya getirme oranı, okula gitme oranı, beklenen okula devam etme süresi ve kişi başına gayri safi yurtiçi hasıla olarak farklılaşmıştır. Bu dönemlere ilişkin alt göstergelerdeki asıl değişim eğitim ve gelir bileşenlerini tanımlayan göstergelerde meydana gelmiştir (Şeker, 2011: 7).

Birleşmiş Milletler Kalkınma Raporu'nun 2010 senesinde yayınladığı rapora göre geçmiş senelerde yayınlanan raporlarda verilen eğitim endeksini oluşturan alt bileşenler farklılaşmaktadır. Bununla beraber, 2010 ile 2015 seneleri için bu bileşenlerle ilgili ölçütlerde; Ortalama okullaşma yılı, 25 yaş ve üstü kişiler tarafından bir yaşam süresi içerisinde alınan eğitim yıllarının ortalaması ile değerlendirilirken, beklenen okullaşma yılı için, okula başlama çağında olan çocuklar için beklenen yıllarda okula devam süresi ile değerlendirilmektedir. Yine 2010 senesi öncesindeki yıllar için gelir endeksinin ölçütü olarak, satın alma gücüne göre uyarlanmış kişi başına GSYH baz alınırken, 2010 ve sonraki seneler için satın alma gücüne göre uyarlanmış kişi başına düşen GSMH baz alınarak ölçümler yapılmaktadır (UNDP, 2010: 223).

Dolayısıyla, Birleşmiş Milletler Kalkınma Raporu'nun 2010 senesinde sunduğu İnsani Gelişmişlik Raporuna göre gelir, eğitim ve sağlık kriterlerini belirleyebilmek amacıyla kullandığı değişkenler aşağıdaki gibi açıklanabilir (UNDP, 2010: 13);

- Sağlıklı doğum oranı (yıl)
- Ortalama okullaşma yılı
- Beklenen okullaşma yılı
- Kişi Başına Gayri Safi Milli Hasıla (SGP, US\$)

Şekil 2.2. 2010 yılı insani gelişme endeksi bileşenleri (üç bileşen, dört gösterge) (UNDP, 2010: 13)

İnsani Gelişmişlik Endeksi, insani gelişme kavramını detaylı bir şekilde açıklayabilmek için üç temel bileşen ve dört gösterge kullanır. Şekil 2.1'de görüldüğü üzere doğumda beklenen yaşam süresi ile uzun ve sağlıklı bir yaşam sürme, ortalama okula gitme süresi ve beklenen okullaşma yılı (beklenen okula devam süresi) ile bilgiye erişim düzeyi ve en sonunda kişi başına düşen gayri safi milli hasıla ile insana yakışır bir yaşam düzeyine ulaşabilme durumu ölçülmeye çalışılmaktadır (UNDP, 2015: 3).

Kısaca insani gelişmişlik endeksini meydana getiren bu alt bileşenler 0 ile 1 arasında bir matematiksel değere sahip olmaktadırlar. Ülkeler açısından bakıldığında gelişim düzeyi yükseldikçe değer de 1'e doğru yaklaşmakta ve tersi durumda da 0'a doğru yaklaşmaktadır. Bu yüzden her ülkenin kendine ait olan insani gelişmişlik endeksi değerine bakılarak ülkeler gelişmişlik düzeyi olarak çok yüksek gelişmiş, yüksek gelişmiş, orta gelişmiş ve düşük gelişmiş şeklinde sıralanmaktadır. Bu sıralama 2015 senesi itibariyle aşağıdaki değer aralıkları ile tanımlanmaktadır (Karabulut vd., 2009: 6).

Tablo 2.2. 2015 yılı için ülkelerin insani gelişme sınıflaması

Çok Yüksek İnsani Gelişmeye Sahip Ülkeler	0,800 ve yukarısı
Yüksek İnsani Gelişmeye Sahip Ülkeler	0,700- 0,799
Orta İnsani Gelişmeye Sahip Ülkeler	0,550- 0,699
Düşük İnsani Gelişmeye Sahip Ülkeler	0,550'nin altında

Kaynak: UNDP, 2015: 3.

Tablo 2.2'de ülkelerdeki insani gelişmişlik düzeyi sınıflandırması görülmektedir. Bu tabloya göre 0,800 ve daha üstte bir değeri olan ülkeler çok yüksek insani gelişmişliği olan ülkeler olarak sınıflandırılırken, sırasıyla 0,700- 0,799 arası yüksek insani gelişmişlik düzeyi olan ülkeler, 0,550- 0,699 arası orta düzeyde insani gelişmişlik düzeyi olan ülkeler ve 0,550'nin altında değerlere sahip olan ülkeler de düşük insani gelişmişlik düzeyi olan ülkeler olarak değerlendirilmektedir.

Kişi başı milli gelir değeri bakımından daha alt düzeyde olan kimi ülkeler geliri yüksek olan kimi ülkelere oranla daha yüksek insani gelişmişlik düzeyinde yer alabilmektedir. Ülkelerdeki insani gelişmişlik seviyelerinin kıyaslanması ile ilgili en çok kullanılan kriterlerin biri de gayri safi milli hasıla değeri olmasına rağmen tek başına insani gelişmişlik seviyesini göstermekten uzaktır. Kişi başı milli gelir düzeyindeki bir artış insani gelişmişlik düzeyi için yeterli değildir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, ülkelerdeki refah düzeylerinin asıl kriteri olarak insani gelişmişlik endeksini hayata geçirmiş ve bu endeksi belirleyebilmek için 3 ana kriter belirlemiştir. Bunlar gelir düzeyi, sağlık ve eğitime olan erişim. Neumayer (2004), refah ölçümü açısından sürdürülebilirlik ölçütlerinin tek bir göstergeye entegre

edilmeye çalışılmadan birleştirilmesi gerektiğini belirtmiştir. İnsani gelişmişlik düzeyinin yükseltilebilmesi için salt gelirin yanı sıra sağlıklı doğum beklentisi ve eğitim düzeyi de gerekli kriterler olarak görülmektedir. (Karabulut vd., 2009: 13).

Dar gelirli kişiler için gelir elde etmenin yanı sıra iyi bir eğitim, sağlık hizmetlerine erişim ve yeterli beslenme için gereken gıdaların temin edilebilir olması ülkelerin sürdürülebilir kalkınmaları için gereklidir. Buna bağlı olarak gelir elde etmeyi merkeze alan ekonomi yaklaşımlarının yanı sıra ülkelerdeki toplumsal gelişmişlik düzeyinin bir işareti olarak UNDP tarafından “İnsani Gelişmişlik Endeksi” oluşturulmuş ve gelir durumunun yanında bu sayılan kriterlerin de kullanıldığı daha geniş kapsamlı bir ölçme sistemi kurulmuştur. Her ne kadar insani gelişmişlik endeksinin gelir kriterinin yanına diğer bazı kriterleri de ekleyerek gelişmişlik kavramının kapsamını genişletmiş olsa da gelişme kavramının tüm kriterlerini kapsamadığı gerekçesiyle eleştirilerin de odağında olmuştur. İnsan gelişmişlik endeksinin ilk ortaya atan ve geliştiren Pakistan asıllı iktisat araştırmacısı Mahbub- ul Haq’da endeksin bazı noktalarda yetersiz kaldığını ifade ederek; “insani gelişmişlik endeksi kişi başına düşen ulusal gelirin hesaplanması gibi kabaca bir bilgi vermektedir ama biraz daha insani bir yönü bulunmaktadır”. İfadelerini kullanarak klasik gelire bağlı ölçme sistemi ile insani gelişmişlik endeksi arasındaki farklılığa vurgu yapmıştır (Gürses, 2009: 343).

2.3. Sanayileşme Kavramı

Sanayi en genel anlamı ile doğal ortamda veya yer altında bulunan herhangi bir cevheri veya değeri yapısal değişikliklere uğratarak yeni bir çıktı elde etmek için yapılan faaliyetlerin tümüne verilen isimdir. Sanayi kavramının içerdiği anlamların gelişmesini tanımlayan sanayileşme ilk olarak çeşitli mamullerin üretilmesi sürecinin büyük ölçüde makinelere dayandığı ve seri olarak üretimin yapıldığı ekonomik yapıya geçişi simgeler. Sanayileşme olgusu, ekonomik büyüme sürecinde meydana gelen toplumsal ve kültürel bir değişimdir (Nzau, 2010, s. 147).

Özellikle II. Dünya savaşı sonrasında ülkeler arasındaki büyük ekonomik ve siyasal farklılıklara rağmen birçok ülke sanayileşme için önemli adımlar atmışlar ve bu ülkeler

hızlı bir gelişim süreci içerisine girmişlerdir. Günümüz ekonomilerinde sanayileşme artık yüksek katma değere sahip ürünlerin üretilmesi ile eşdeğer bir anlam taşımaya başlamıştır. Bu noktada emek yoğun sanayileşmeden teknoloji yoğun sanayileşmeye doğru evrilen sanayileşme olgusu günümüzde sürekli bir dönüşümün de net bir ifadesidir. Reel anlamda tarım sektörünün üretim rakamlarının toplam üretim rakamları içindeki payının azalarak yüksek katma değerli sanayi ürünlerinin üretilmesini ifade eder (Demiral, 2014: 110).

2.4. Sanayileşme Süreçlerinin Gelişimi

Her ülkenin sanayileşme kavramından çıkardığı anlam ile paralel olarak ülkelerdeki sanayileşme çalışmaları öncelikli ihtiyaçlara göre değişim göstermektedir. Kimi ülkelerde ana hedef var olan yoksulluğu azaltarak refah düzeyini yükseltmek iken kimi ülkeler için bu durum daha çok kazanmak ve zenginleşmek anlamına gelebilmektedir. İlk durumda sanayileşmedeki asıl amaç gelir ve iş olanakları sağlamak iken diğer durumda üretilecek olan mamullerin niteliksel özelliklerinin de önemli olması gereklidir. Bu ikinci durumun ileri düzey örneklerini günümüz sanayi toplumları arasında görebiliriz (Demiral, 2014: 112).

Yoksulluğu Azaltıcı Sanayileşme

Çok yüksek gayri safi yurtiçi hasılası olmasına rağmen Çin gibi nüfus yoğunluğu çok yüksek olan ülkelerde kişi başına düşen ortalama gelir rakamı istenilen düzeye gelemmez. Güney Asya'daki bulunan kimi ülkelerde ise hem gayrisafi yurt içi hasıla hem de kişi başına düşen milli gelir rakamları azdır. Düşük gelire sahip bu tür ülkeler için uygulanabilir durumda olan bu sanayileşme modelinde, yoksulluğu azaltmada hangi sanayileşme stratejisinin daha etkin ve hangi sanayilerin gelişme potansiyelinin daha yüksek olduğunun yanında, seçilen sanayilerin düşük gelirli ülkelerde sürdürülebilir nitelikte olduğunun önceden belirlenmesi gerekliliği bulunmaktadır. Yoksulluğu azaltma konusunda seçilen en iyi sektörün ya da sektörlerin şu iki özelliği taşıması gerekmektedir (Fukunishi vd., 2006, s. 4):

- Seçilen sektör (ler) genel itibariyle yoksul kesimlerdeki iş gücünü çalıştırabilecek özellikte olmalı ve öncelikli olarak onlar için gelir arttırıcı

bazı fırsatlar sunmalıdır. Yoksul kesimlerin sahip olduğu ve gelir yaratıcı faktörler emek, arazi, madenler ve yerel bilgi gibi kaynaklarla sınırlıdır.

- Seçilen sektör gelişime açık olmalı ve devamlılığı olmalıdır. Uzun vadede rekabetçi bir şekilde hayatını sürdürmelidir. Bu özellik hükümet politikalarının ve diğer sektörlerden aktarılan kaynakların geçici olmasını ve seçilen endüstrilerin rekabete açılabilmesini anlatır. Bu olmadığı zaman sanayinin yoksulluğu azaltma etkisi de kısıtlı ve geçici olacaktır.

Tarıma Dayalı Sanayileşme

Genellikle düşük gelir düzeyine sahip olan ülkelerde sıklıkla görülen durum tarıma dayalı bir sanayileşmenin olmasıdır. Buna bağlı olarak tarım sektörünün destek görmesi ve üretimin artırılması ülkedeki geliri de artıracaktır. Gana, Zambiya, Senegal gibi ülkelerdeki tarımsal kapasite artışları 90'lı yıllara kadar ekonomik olarak büyümenin tek yolu olarak görülmüştür. Bu gelişme şekli yoksulluğun azaltılmasına yönelik olarak gerçekleştirilen uygulamaların bir sonucudur. Bununla birlikte 1990 senesinden başlayarak dünya üzerindeki farklı ekonomik gelişmeler ve sanayileşmenin şekil değiştirmesi ile bu ülkelerdeki tarım sektörlerinde de büyüme hızı yavaşlamış ve bu hız sanayi büyümesinin gerisinde kalmıştır. Tarım sektöründe büyüme hızı ve gelir artışı küresel piyasalarda ülkelerin elde etmek istedikleri geliri elde etmelerine engel olmuştur. Bununla birlikte bu tür tarım ülkelerinde tarımda çalışan işgücünün yoğun bir şekilde tarım dışı sektörlerle kayması ile kişi başı katma değer rakamları artış göstermiş ve yoksulluk oranları ciddi anlamda düşmüştür (Byerlee vd., 2005).

Klasik kuramcılar ve sanayileşme kuramcılarının tarım sektörünün büyüme ve sanayileşme sürecindeki etkisi üzerinde farklı görüşleri vardır: Lewis (1954) gibi kuramcıların başını çektiği 1950 ve 1960'lı yılların geleneksel kuramcıları, tarım sektörünün sanayileşmeye çok katkısının olmadığını savunmuşlardır. 1970'lere gelindiğinde ise gelişmiş olan tarım sektörünün sanayileşmeye büyük katkılarının olduğunu öne sürmüşlerdir. 1990'da sonra ise sanayileşme kavramında tarımın olumsuz bir rolünün olduğu düşünölmeye başlanmıştır (Akt. Byerlee vd., 2005, s. 2-3, 7-9).

1960 senesinden sonraki dönemlerde tarım artık sanayileşme olgusunun pasif aktörü değil aksine sanayileşmenin tüm noktalarında büyüme ve verimlilik artışı sağlayan aktif bir ögesi konumuna gelmişti. Bu paradigma değişimin temelinde Doğu Asya’da bulunan ülkelerin sanayileşme sürecin ilk döneminde tarım sektörünü sanayi ile bütünleştirmeleri yatmaktadır. Asya ülkelerinde 1970 senesinden başlayarak gelişen sanayileşme atılımında klasik tarım uygulamalarının iki önemli etkisi olmuştur (Gollin vd., 2002): Öncelikle tarım üretimi göz ardı edilmemiş ve gelişen teknolojik koşullara göre yeniden yapılandırılmış, modernize edilmiştir. Bu sayede tarımın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi de artış göstermiştir. İkinci olarak, sanayileşme sürecinin ilk basamaklarında tarımsal üretim hem ileri hem geri bağlantı etkileriyle kendisi dışındaki sektörler üzerinde ciddi anlamda pozitif etkiler oluşturmuştur.

Sanayileşme süresince tarım sektörünü göz ardı edilmemesi gerektiğini ileri süren kuramcılardan Adelman (1984)’ın savunusu özellikle sanayileşme konusunu başarı ile sürdürmüş coğrafyalarda yapılan yeşil devrimlerin katkısını delil olarak gösterir. Bu teze en güzel örnek Hindistan’da yaşanan sanayileşme sürecidir. Hindistan özeline bakılınca tarım sektöründeki artışın sanayileşmeye dayalı modern büyüme modellerinden daha etkili olduğu görülebilir. Hindistan sanayileşme sürecinin başlarında kişi başına düşen milli gelirin çok alt seviyelerde olduğu bir ülke idi. Bu yüzden elde edilen gelirin büyük bir kısmı ana ihtiyaçlardan biri olan gıda harcamaları için yapılıyordu (Engel katsayısı yaklaşık %70 idi). Bu durumun bir sonucu olarak tarım dışı iç talep çok düşük gerçekleşmekte ve tarım dışı üretim ve sanayileşme ne kadar teşvik edilirse edilsin başarılı olunamamaktaydı.

Bu yüzden tarımsal üretimde verimlilik artışının ve üretim kapasitesinin artırılmasının önemini gören Hindistan bu yönde çalışmalar yaparak gıda fiyatlarının düşmesini ve buna bağlı olarak kişilerin gelir ve tasarruf oranlarının artarak sanayileşme için kaynağa dönüşmesini sağlamıştır. Bu noktada dikkat edilmesi gereken kırsalda yaşayan halkın gelir düzeylerinin yükselmesi tarım dışı imalat sektörü için bir talep meydana getirilmesidir. Bu bağlamda Türkiye de dahil olmak üzere gelişmekte olan tüm ülkelerde tarımsal üretimin gelişmesi ve verimliliğinin artırılması sanayi sektörünün gelişimi için bir itici güç olmaktadır (Fujita, 2010, s. 16-17).

Emeğe Dayalı Sanayileşme

1960'lı yıllarda Japonya haricindeki diğer doğu Asya ülkeleri ekonomik açıdan oldukça yoksul bölgeler idi. Bu nedenle bu bölgelerde bu dönemde görülen sanayileşmenin en önemli özelliği emeğe dayalı sanayileşme olmasıdır. Bugünkü Yeni Sanayileşen Ülkelerin (YSÜ) yapı taşı olan ucuz emek gücü ile yükselen sanayileşme dikkatleri üzerine çekmektedir. Halihazırda Endonezya, Filipinler ve Çin gibi Asya ülkelerinin sanayileşme süreçlerinde emeğe dayalı sanayileşmenin önemli bir öge olduğu görülebilir (Fukunishi vd., 2006: 6).

Doğu Asya'da bulunan birçok ülkede sanayileşmenin en önemli örnekleri insan sermayesinin verimli şekilde kullanılması ile meydana gelmiştir. Bu nedenle bu bölgedeki sanayileşme örneklerini yalnızca emek yoğun sanayileşme şeklinde açıklamak uygun değildir. 1960'lı yıllarda YSÜ-1 ülkeleri ilk olarak hafif ve emek yoğun sanayi işletmeleri için yatırımlar yapmışlardır. Bu sırada patlak veren Vietnam Savaşı ile Amerika Birleşik Devletleri kendi müttefiki olan devletleri destekleyerek iç piyasasına girmelerine izin verince Asya'da üretilen mallar da Amerikan pazarına giriş yapmıştır. Bu sayede hem ihracattaki arz miktarında artış olmuş hem de ihracat ile ilgili bileşenlerin kalite düzeyleri yükselmiştir. Genel anlamda hazır giyim, ayakkabı, elektrikli ve elektronik ürünler ve ihracatı sonrasında makine, elektronik, kimya ve ulaşım/taşıma araçları sanayileri gelişim göstermiştir. Bu süreçte YSÜ-1 ülkeleri sadece rekabet ve kalite artışlarıyla değil, tam zamanlılık, esneklik ve yeni ürün hatlarına girmeye hazır olma açısından Kuzey Amerika bölgesinde popüler hale gelmişlerdir (Chea, 2012, s. 91-92).

Sanayileşme ve İhracat İlişkisi

Doğu Asya'da gözlemlenen sanayileşmeye ait göstergeler ve sanayileşmiş olan ülkelerin sistemlerine yaklaşım sürecinde sanayileşme hamlesinin sürdürülebilir olması için tarıma ve insana dayalı üretim süreçlerinden yapısal dönüşümler eşliğinde teknolojiye ve bilgiye dayalı sanayi üretimine geçmenin ne kadar önemli olduğunu göstermiştir. Bir başka ifadeyle dönüşüm sürecinin ihracat gelirleri ile desteklenmesinin gereği ortaya çıkmıştır. Marshall (1920), bu dönemden 100 yıl

kadar önce güçlü sanayilerin gelişme göstermesinin bölgesindeki ticaret ve ihracat kriterlerinin de gelişim göstermesi anlamına geleceğini öne sürmüştür. Sanayi devriminin ardından İngiltere'nin sanayileşme konusunda liderlik pozisyonuna geçmesinin ardında imalat fazlası vermesi ve bu fazla imalatın ihracat kalemi olarak değerlendirilmesi etken olmuştur. Sanayileşme ve ihracat arasındaki bu kopmaz etki sanayileşme ile ilgili stratejilerin de temel dayanak noktasını meydana getirmektedir (Akt. Demiral, 2014: 116).

Dış ticaret ve ihracat ile ilişkileri bağlamında değerlendirildiği zaman sanayileşme stratejilerini iki başlıkta sınıflandırabiliriz. Bunlar ithal ikamesini merkeze alan sanayileşme (İİYS) stratejisi ve ihracatı merkeze alan sanayileşme (İYS) stratejisi. Literatürde içe dönük (inward looking) ve ihracata yönelik (export-led) sanayileşme strateji kavramları aynı anlamda kullanılmaktadır. Yang (1994) ise Doğu Asya ülkeleri için kapalı sanayileşme ve açık sanayileşme tanımlamalarını yapmıştır. Kapalı sanayileşme ticaret (ihracat) olmadan da ülkelerin sanayileşebileceğini ifade ettiği için katı milliyetçi iktisatçılar ve politikacılar tarafından bazen savunulsa da sanayileşmenin ticaretten soyutlanamayacağı ve dışa açık olması gerektiği konusunda bir görüş birliği vardır.

İthal İkamesine Yönelik Sanayileşme Stratejisinde ithal ikamesi ile ulaşılması gereken sonuçlar şöyle sıralanabilir (Moussa, 1972, s. 5-6):

- Yerel sanayinin imalat gücünü ve ihracattaki arz esnekliğinin artması konusunda çalışmalar yapmak,
- Ekonomik düzenin dış bağımlılığını en aza indirmek,
- Ekonominin lehine olmayan dış ticaret limitleri ile ilgili düzenlemeler yapmak,
- Döviz tasarruflarının artması yönünde çalışmalar yaparak ödemeler dengesini bozmamak,
- Yurtdışı pazar bulma zorunlulukları ile ilgili esneklikler sağlamak,
- Yurtiçinde oluşan tasarruf miktarını artırarak sermaye piyasalarının derinleşmesini sağlamak,
- Yurt içinde oluşan iç talep ve istihdam konularında iyileştirmeler yapmak,

- Ekonomik kriz ve olumsuzlukların yurt içindeki piyasaları en az şekilde etkilemesi sağlamak üzere önlemler almak.

Sanayi devriminin merkezi olan İngiltere ve İngiltere'nin eskiden sömürgesi konumunda olan Hong- Kong haricinde tüm ülkelerin deneyimlediği İİYS sürecinde, sanayileşme ile ilgili planlamalar yapanlar aktif şekilde roller üstlenmişler ve halihazırda var olan ithalat kalemlerinden yola çıkarak hangi ürünlerin imal edilebileceğini kolay bir şekilde belirlemişlerdir. Dışa Açılma ve İhracata Yönelik Sanayileşme Stratejisi Gelişmekte olan ülkelerin sanayileşme süreçlerinde 1960'lı ve 1970'li seneler ihracatın öneminin ve İİYS stratejisinin ihracat için özendirici bir ortam oluşturmadığı anlaşılmıştır. Ayrıca dış ticarete ithalat ile ilgili kısıtlamalar, aşırı korumacılık ve düşük kurların uzun vadede devamlılığının sağlanması noktasında yaşanan zorluklar, seçilen kritik sanayilerin dışa açılmalarını da zorlaştırmıştır. Bu durum ekonomide etkinlik ve verimlilik düzeylerinin aşağı yönlü olmasına, maliyetlerin yükselmesine ve dış piyasalarda rekabet gücünün azalmasına bağlı olarak ihracata yönelmenin engellenmesine yol açmıştır. Bu kapsamda günümüz ticari ve finansal liberalleşme sürecinde İYS stratejisi daha uygulanabilir görülmektedir. İhracat artışlarının sanayileşmenin temel kaynağı olduğu İYS stratejisinin temeli ihracat teşvikleridir. Bu teşvikler arasında en yaygın olanlar ihracat sektörleri için uygulanan düşük vergi oranları, ihracatı özendirici sübvansiyonlar ve ihracatın finansmanında kullanılan faiz hadlerinin piyasa düzeyinin altında tutulması gibi uygulamalardır (Reinert, 2007).

İYS stratejisi, başlıca iki etkenin doğrudan etkisi altındadır. Bunlardan biri ihracat amacıyla elde bir üretim fazlası ürün olması ve stokta bulunan bu fazla ürünün dünya piyasasındaki rekabet şartları ile baş edebilecek fiyat ve nitelikte olması. Bu amaçla ekonomik özgürlük çerçevesinde serbest bir dış ticaret politikası gerekir. Aşağıdaki tabloda, Fraser Enstitüsü tarafından yayınlanan ekonomik özgürlük düzeyiyle uluslararası ticari özgürlük düzeyleri bazı ülkeler seçilerek karşılaştırılmıştır. Tabloya göre ticari özgürlük düzeyi açısından Çin, Hindistan, Endonezya, Filipinler ve Türkiye'nin diğer ülkelere kıyasla biraz geç şekilde özgürleştiği görülebilir. Ticari özgürlük açısından 1970'lerde Singapur ve Malezya'nın yüksek düzeydeki endeks rakamları dikkati çekmekte ve Güney Kore'de de kontrollü bir özgürleşme eğilimi

göze çarpmaktadır. 1970 ile 2010 dönemleri arasında en yüksek değişimin Çin ile Türkiye’de yaşandığı da gözlemlenmektedir. Türkiye 1980 öncesi dönemde, İİYS stratejisinin gereği olarak, yurtiçi ithal ikameci sektörleri koruyabilmek ve rekabet güçlerini artırabilmek amacı ile sık sık dış ticareti kısıtlamak için önlemler almak zorunda kalmıştır (Gwartney vd., 2012).

Tablo 2.3. Seçilen ülkelerde genel ekonomik ve ticari özgürlük seviyesi

	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010
Çin	—	—	3,74	4,74	4,43	5,17	5,75	5,88	6,18
	—	—	2,30	3,53	2,74	5,89	6,46	6,93	6,98
Hindistan	—	4,50	5,35	5,02	5,05	5,80	6,32	6,89	6,41
	—	4,09	4,41	3,53	3,92	4,56	5,51	6,35	6,48
Endonezya	4,54	5,21	5,06	6,14	6,52	6,62	6,07	6,63	7,05
	3,61	4,79	5,62	5,81	6,13	6,34	7,15	7,30	7,07
G. Kore	5,39	5,26	5,49	5,54	6,31	6,67	6,79	7,26	7,28
	4,54	5,55	4,77	5,40	7,40	7,61	7,19	6,68	7,04
Malezya	6,51	6,29	6,94	7,00	7,40	7,62	6,79	6,98	6,95
	7,03	7,35	7,32	7,44	7,75	7,81	6,88	6,87	6,77
Filipinler	5,29	5,22	5,33	5,07	5,79	7,30	6,97	7,00	7,05
	1,76	3,88	5,65	5,82	5,89	7,62	7,09	7,11	6,94
Singapur	7,61	7,41	7,76	8,00	8,59	8,90	8,61	8,73	8,63
	7,74	8,93	8,97	9,63	9,64	9,61	9,15	9,17	9,19
Tayland	6,05	6,01	6,09	6,17	6,83	7,18	6,51	6,68	6,70
	5,52	5,69	5,66	5,89	5,90	6,42	7,03	6,66	7,05
Türkiye	3,49	3,87	3,77	4,85	5,06	5,89	5,81	6,09	6,56
	0,00	2,38	3,62	5,53	5,76	8,11	7,55	6,88	6,84

Not: Birinci satır genel ekonomik, ikinci satır ise uluslararası ticari özgürlük seviyesini göstermektedir.

Kaynak: Gwartney vd., 2012.

Faktör Donanımları Etkisi

Sanayileşme kavramı üzerinde en çok ihtilafa sebep olan konu doğal kaynakların ihracat ve büyümeye ilişkin etkisidir. Bir taraftan petrol ve benzerleri enerji

kaynaklarının ihracata ön ayak olduğu söylenirken diğer taraftan yoğun doğal kaynak ihracatta bulunan ticari sınırlarla özellikle imalat sanayi ihracatı ve GSYH gelişmelerini olumsuz etkilediği söylenmektedir. Ancak Doğu Asya ülkelerinden Malezya ve Endonezya doğal kaynaklarının ihracatını yaparken aynı zamanda imalat sanayisi noktasında da ilerleme kaydetmektedir. 1976 senesinde Malezya, ekonomik dönüşüm hamlesini başlatarak düşük sofistike mallar ile ihracat rakamlarını büyütmesinin ardından 2000'li yılların ortalarında dünyada en sofistike malların ihracatını yapar konuma gelmiştir (UNIDO, 2009, s. 23).

Bahsedilen bu ülkelerde var olan enerji kaynaklarının kullanılması ile ilgili 2010 ve 2012 yılları verilerine dayanarak aşağıdaki değerlendirmeleri yapmak mümkündür (US-EIA, 2013):

- Çin: Dünya'nın en kalabalık ülkesi olan Çin nüfus yoğunluğu bakımından Dünya'nın en büyük ülkesidir. Amerika Birleşik Devletleri'nin ardından en fazla enerjiye ihtiyaç duyan ve ithal yolu ile bu ihtiyacını karşılamaya çalışan Çin'de tüketilen enerjinin büyük bir kısmı kömür ile elde edilmektedir. Bu nedenle Çin'de tüketilen kömür Dünya üzerindeki tüketilen toplam kömür miktarının yarısını oluşturmaktadır.
- Hindistan: Çin'in ardından en yüksek nüfusun bulunduğu Hindistan, Amerika Birleşik Devletleri, Çin ve Rusya'nın ardından en çok enerjiye ihtiyaç duyan 4.cü ülke konumundadır. Hindistan MENA (Orta Doğu ve Kuzey Afrika) ülkelerinden ham petrol ithal eder durumda iken rafineri yatırımları ile artık petrol ihracı yapan bir ülke konumuna gelmiştir. Önceleri Çin gibi yoğun bir şekilde kömür ile enerji ihtiyacını karşılayan Hindistan artık kömür ile enerji üretmekten vazgeçerek doğalgaz satın almaya başlamıştır. Buna rağmen halihazırda devletin tekelinde bulunan kömürden elde edilen enerjinin ilk sırayı bırakmadığı söylenebilir.
- Endonezya: Önceki dönemlerde petrol ihracı yapan Endonezya son zamanlarda petrol ithal eden bir ülke konumuna gelmiştir. Bununla birlikte 2005 senesinde yükselen doğal gaz üretimi rakamlarının yarısı hala ihracata yönelmektedir. Dünyada bulunan en büyük kömür madeni rezervine sahip olan Endonezya buna bağlı olarak dünyanın en büyük kömür üreticisi konumundadır.

- Filipinler: Enerji kaynaklarının yetersizliği nedeniyle dışa bağımlı olan Filipinler bölgesinde bulunan diğer ülkelere oranla çok düşük miktarda doğal kaynak sahibidir. Bu yüzden düşük olan enerji tüketimini bile dışarıdan satın almak zorundadır.
- G. Kore: Bölge ülkelerinden Japonya ile aynı kaderi paylaşan Güney Kore enerji ithal eden ülkelerdendir. Hem ham petrol hem de doğal gaz ithal eden Güney Kore Japonya'dan sonra ikinci büyük ithalatçı konumundadır. Özellikle doğalgazın enerji kaynağı olarak yoğun şekilde kullanıldığı ülke genelinde elektrik üretimi ise termik enerji santralleri aracılığı ile yapılmaktadır.
- Malezya: Doğalgaz, petrol gibi doğal kaynaklarının rezervi Endonezya'dan sonra ikinci büyüklükte olan Malezya doğalgaz ihraç eden ülkeler sıralamasında da Endonezya'nın ardından gelmektedir. İncelenen ülkeler içinde, kişi başına düşen petrol gelirinin en yüksek olduğu ülkedir. Malezya'nın sahip olduğu bu özellik onun imalat sanayi üretimi performansı üzerinde negatif yönlü bir etkiye neden olmamıştır. Nitekim YSÜ -2 ülkeleri içinde fark edilir bir gerileme gözlenmediği gibi temel imalat sanayi gelişmeleri göstergeleri açısından Güney Kore ve Singapur'u takip etmektedir.
- Singapur: Ülkeye katma değer yaratacak derece önemli bir enerji kaynağı olmayan Singapur stratejik konumu ve petrokimya sanayine yönelik modern rafine tesisleri ile bölgesinde rafine merkezi haline gelmiş bir ülke konumundadır.
- Türkiye: Petrol ve türevi enerji kaynakları açısından büyük rezervlere sahip olmayan Türkiye'de gerçekleşen enerji ihtiyacı her yıl artarak devam etmektedir. Bu artış hızının gelecek yıllarda daha da artması beklenmektedir. Bununla birlikte coğrafi konumu dolayısıyla büyük bir avantaja sahip olan Türkiye Rusya ve MENA bölgesinde bulunan enerji kaynaklarının (petrol de doğalgaz rezervleri) Avrupa ülkelerine aktarılması noktasında geçiş noktasıdır. Bu yüzden bir tür enerji koridoru konumunda bulunan Türkiye bu avantajına rağmen doğalgaz ihtiyacındaki artış nedeniyle dışa bağımlı bir ülke durumundadır. Dünyadaki en büyük ikinci doğalgaz pazarı olan Avrupa ile önemli doğalgaz rezervlerin bulunduğu Hazar ve MENA bölgeleri

arasında köprü pozisyonunda yer alan Türkiye, yine bu bölgeler arasında aktarım üssü olabilecek kapasiteye sahiptir.

2.5. Sanayileşme ve Ekonomik Gelişme İlişkisi

Ekonomik olarak gelişme sağlayabilmek için en önemli gerekliliklerden biri sanayidir. Sanayi bu yönüyle ekonominin de ayrılmaz bir parçasıdır. Sanayileşmeyi devre dışı bırakarak gelişebilen bir ülke örneği yoktur. Ayrıca gelişimini sürdüren ülkelerin ortak özellikleri de sanayileşme sürecinin sürekli gelişiyor olmasıdır (UNIDO, 2009, s.4).

Rodrik (2007: 9-15) imalat sanayisinin gelişimi (sanayileşme) ile ekonomik gelişme kavramları arasındaki ilişkileri ortaya koyması açısından çalışmalar sonucunda elde edilen temel verileri ve ülkelerin sanayileşme ve gelişme deneyimleri ile ilgili gözlemlerini aşağıdaki gibi özetlemektedir:

- Ekonomik gelişmenin olabilmesi için uzmanlık değil farklılık gerekir. Ürünlerin farklılaştırılması (inovasyon) ile ekonomik gelişmişlik düzeyi arasında üst düzeyde bir ilişki bulunmaktadır. Sanayileşmelerini ilerletmiş olan ülkelerin geniş aralıklarda mallar imal ediyor olması ve alt gelir grubunun yoğun olarak yaşadığı ülkelerin az sayıda ve belirli mallarda yoğunlaşması biçiminde bu durum kendini gösterir.
- Büyüme sürecinde istikrara sahip olan ülkeler geniş bir üretim sanayisine sahip olan ülkelerdir. Bu ülkelerde görülen büyüme rakamları üretim sanayinde gösterdikleri yapısal değişim ile yakından ilgilidir. Ekonomik büyümenin kalkışa geçmesi (take-off) bir şekilde imalat sanayi performansına bağlı olarak gelişmektedir. 1965 senesinde Doğu Asya ve LA ülkelerinin imalat sanayi büyüklükleri yakın düzeyde bulunmaktaydı. Her iki bölgede de imalat sanayilerinin gayri safi yurtiçi hasıla içindeki payı yaklaşık yüzde 25 dolaylarında idi. 1980'li yıllara gelindiğinde LA ülkelerinde bu oran değişmezken Doğu Asya ülkelerinde yüzde 35 civarına yükselmiştir. 1980'li yıllarla birlikte LA ülkelerinde imalat sanayinde hızlı bir gerileme yaşanmış ve 2004 yılında gayri safi yurtiçi hasıla içindeki payı % 15'e gerilemiştir. Aynı durum yakın bir pay ile diğer bölgeler (Güneydoğu Asya, MENA ve

SSA) içinde geçerli olmuştur. Buna karşılık Doğu Asya ülkeleri ise bölgesel bir imalat sanayi merkezi konumuna gelmiştir. Söz konusu dönemde en hızlı ve istikrarlı büyüme oranları Doğu Asya bölgesinde görülmüş ve imalat sanayi gelişmeleriyle yüksek korelasyon dikkat çekmiştir (UNIDO, 2009, s. 6).

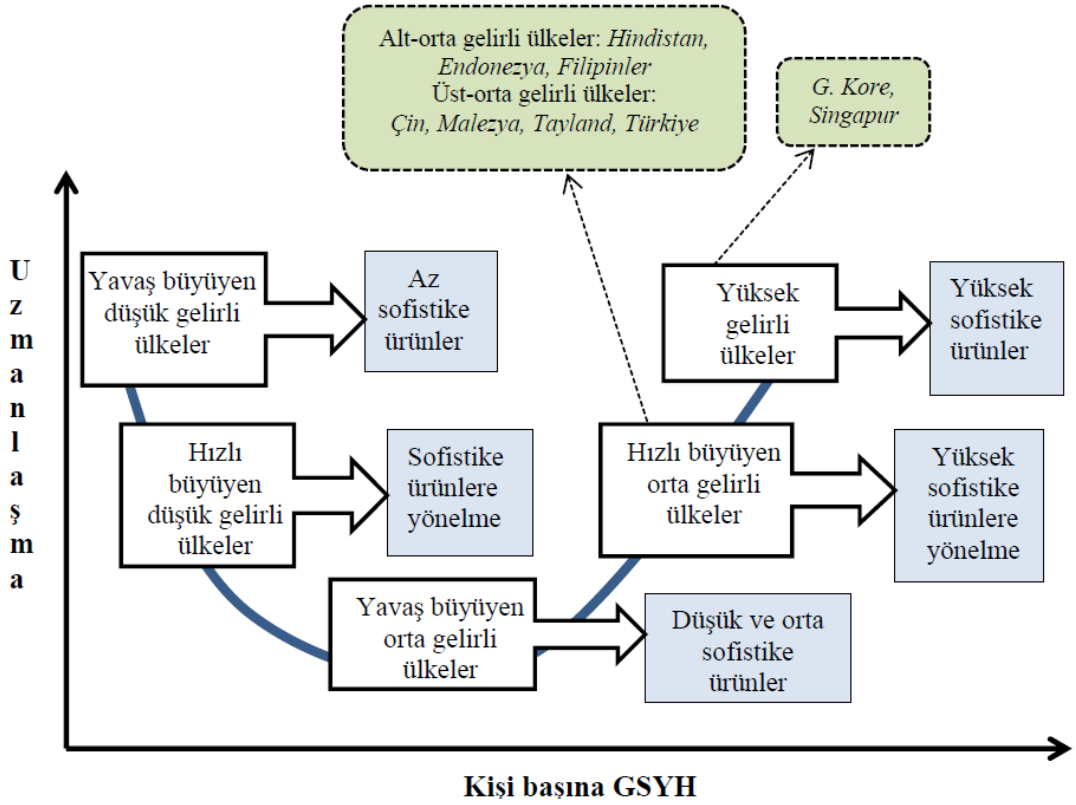
- Uzmanlaşma yapıları faktör donanımlarına bağlı kalmamaktadır. Genel itibariyle Doğu Asya ülkeleri daha çok emek donanımı bakımından yüksek düzeyli ve doğal kaynak donanımı bakımından düşük düzeyli olduğu görülmektedir. L.A ülkelerindeki doğal kaynaklar, MENA'daki petrol rezervleri, SSA'nın da bulunan toprak gibi imalat etkenleri, bu ülkelerdeki imalat sanayinin güçlü şekilde ilerlemesi gibi görülebilir. Ancak sanayileşme süreçleri ilerlemiş ülkeler incelendiğinde ve sanayileşme ile ilgili tecrübeleri gözlemlendiğinde durumun farklı olduğu görülebilir. Uygulamaya konulan politikaların süreç için önemi büyüktür. Yapılan çalışmalardan elde edilen veriler göstermektedir ki ülkelerin sanayileşme gelişmelerinde hem faktör donanımları hem de uygulanan sanayileşme politikaları büyük bir öneme sahiptir. Bununla birlikte bazı özelleştirilmiş verilere dayalı sonuçlar Doğu Asya ülkeleri gibi başarılı örneklerin statik karşılaştırmalı üstünlük yapılarını zorlayarak yeni üretim faaliyetlerine doğru yapısal bir dönüşüm gerçekleştirdikleri görülmektedir (UNIDO, 2009, s. 16).
- Sofistike özellikleri yüksek malların ve hizmetlerin ihracatı ile ilgili çalışmalar yapan ve teşvikler sunan ülkeler hızlı bir büyüme ivmesi yakalayabilmektedir. Her ne kadar Çin ve diğer Doğu Asya ülkelerinde görülen sanayileşme yapısı onların faktör donanımlarına uygun görünüyorsa da ampirik veriler ve sofistike üretimlere geçen sanayileşme trendi ile ekonomik gelişme ilişkisinin güçlü bir etki içinde olduğu görülmektedir.
- Bireysel ürünlerin düzeylerinde şartsız bir yakınsama durumu söz konusudur. Neoklasik büyüme modeli, her ülkede aynı teknolojinin kullanılmasını esas alarak gelişmekte olan ülkelerde fiziksel ve insan sermayesinin artmasının gelir seviyesinin de artacağı anlamına geldiğini öne sürer. Bu yaklaşıma göre gelişmiş ülkelerdeki gelir düzeyini yakalamanın yöntemi, kurum ve politika düzenlemelerinin bu yönde yapılması şartına bağlıdır. Ancak bu görüş için ampirik destek sınırlı seviyede gerçekleşmiştir. Ampirik veriler gelişmekte

olan ülkelerin gelir düzeylerini artırarak gelişmiş ülkeleri yakalayabilmelerinin herhangi bir ön şarta bağlı olmadığını ve sadece gelişmiş olan ülkelerde üretilen mal ve hizmetlerin üretilmesinin yeterli olduğunu öne sürmüştür. Bu yüzden yapısal olarak ürünlerini gelişmiş ülkelerin ürünlerine benzetmeyen ülkeler yoksul kalmaktadır.

- Bazı uzmanlaşma yapıları sanayi gelişimine daha fazla fayda sağlamaktadır. Üretim ve ihracat konularında üretim ile ilgili süreçlerini geniş bir taban üzerine kurmuş ve değişik sektörleri kapsayan uzmanlaşma yapıları gelişmiş olan ülkeler, az sayıda sofistike olmayan mallarda uzman hale gelmiş ülkelere oranla bazı pozitif yönlere sahiptir. Bu durumu destekler nitelikte Hausmann ve Klinger (2006)'in yaptığı araştırma sonuçlarına göre ürün uzayında birbirleri ile ilişkisi olmayan az sayıda mal üzerinde (örneğin hayvansal ürünler ve gıda sektörlerinde) uzmanlaşmış ülkelerde, bu sektörler imalat sanayi (örn. elektronik ya da ulaşım araçları) için bir katkıda bulunmayacak veya katkı çok sınırlı şekilde gerçekleşecektir. Ayrıca bu sektörlerdeki gereklilikler birbirinden farklı olacağı için biri için oluşturulan politika ve düzenlemeler diğeri üzerinde olumlu veya olumsuz bir etki yaratmayacaktır.
- Geleneksel ve karşılaştırmaya dayalı üstünlükler kuramı ülkeler için bazı uzmanlık alanları belirterek buna yönlendirse de ampirik veriler ülkelerdeki gelir düzeyinin artmasının sektörel yoğunlaşmada azalmalar meydana getirdiğini ve mallarda görülen farklılaşmanın da arttığını göstermektedir. Kişi başı gelir seviyesi yükseldikçe sektörel uzmanlaşma ve yapısal değişim (literatürdeki adıyla U- yapısı) aşağıdaki şekil ile açıklanabilir. Buna göre ürün farklılaşması ve kalite gelişimi (sofistike ürünler) ekonomik büyüme hızının belirleyicisidir.

Aşağıda yer alan şekil, hızlı büyüyen düşük gelirli gelişmekte olan ülkeler, imalat sanayi üretim temellerini farklılaştırarak hem düşük hem de yüksek sofistike malların üretimine yönelmeye başladığını göstermektedir. Orta gelirli ve hızlı büyüyen ülkeler ise üretim yapılarını yüksek sofistike ürünlere kaydırmışlardır. Bu ülkelerin temel sofistike üretim sektörü genel olarak makine (elektrikli ve elektriksiz) sanayidir. Yavaş büyüyen düşük ve orta gelirli ülkeler ise, aksine ters yönde gelişme göstererek, üretim yoğunlukları düşük ve orta sofistike ürünlere doğru daralmaktadır.

Makine imalatı sektörlerine ilişkin olarak, yavaş büyüyen orta gelirli ülkeler, nispeten hızlı büyüyen başarılı orta gelirli rakiplerinin gerisinde kalmaktadır (UNIDO, 2009, s. 17 -18). Burada orta düzeyde sofistike imalat sanayi olan makine ve ulaşım araçları sektörleri, aynı zamanda yüksek sofistike üretime geçişte bir basamak işlevi görmektedir.

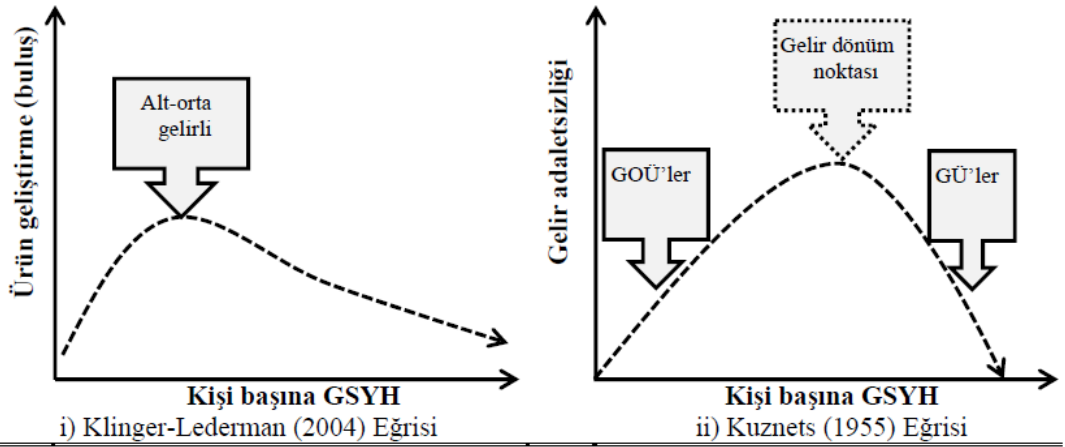
Not: Gelir gruplarında WB'nin 2013 senesindeki sınıflandırma esas alınmıştır.

Şekil 2.3. Uzmanlaşma, sanayi farklılaşması ve kişi başına GSYH gelişimi (UNIDO, 2009: 18)

Kuramsal olarak gerçekleştirilen geniş kapsamlı araştırmalarda ülkelerdeki gelir düzeylerinin yükselmesinin sektörel bazda yoğunlaşmayı azalttığı ve üretimi farklılaştırdığı görülmüştür (Rodrik, 2007, s. 9). Buradaki farklılık sofistike ürünlerin üretilmesine dönük olarak gerçekleşmektedir. Geçiş süreci ise ürün geliştirme ve buluşlarla mümkün olmaktadır.

Klinger ve Lederman (2004), sektörel ihracat ile ilgileri verileri ele alarak ekonomik buluşlar (ülkelerin ihracat sepetlerine yeni giren ürünler) ile ekonomik gelişmişlik düzeyi arasındaki bağlantıyı araştırmışlar ve ters U benzeri bir yapının geliştiğini

görmüşlerdir (Şekil 2.4). Araştırmacılara göre ülkeler yeni bir ürünü ihraç etmeye başladığında buluş veya ürün geliştirme faaliyetinin yalnızca dinamik sektörlerde değil eş zamanlı olarak tarım gibi geleneksel sektörlerde de gözlemlendiğini söylemişlerdir. Sonuçlara göre buluş, ekonomik gelişmeyle birlikte ortaya çıkan etkin ve verimliliği artırıcı ürün farklılaşmasının bir parçası durumuna gelmekte alt, orta gelir grubunda zirve noktasına gelmesinin ardından düşüş eğilimi kazanmaktadır.

Şekil 2.4. Klinger-Lederman ve Kuznets eğrileri (Klinger ve Lederman, 2004: 26)

Ekonomik gelişmişlik düzeyi ile sanayileşmenin arasında gerçekleşen dolaylı ilişki gelir adaletsizliği olgusudur. Sanayileşme sürecinin başladığı ilk aşamada ortaya çıkan gayri safi yurt içi hasıladaki artışın gelirdeki adaletli dağılımı bozduğu belirtilmektedir. Kuznets (1955) bu konu ile ilgili yaptığı çalışmada ekonomik gelişim sürecinde kişi başı düşen gelirdeki bozulmaları incelemiş ve gelişim sürecinin ilk aşamalarında kişi başı milli gelir ile gelir adaletsizliğinin eş zamanlı olarak meydana çıktığını fakat ülkelerdeki gelirin belirli bir seviyenin üzerine çıktıktan sonra (gelir dönüm noktası) gelir adaletsizliğindeki bozulmanın düzelme eğilimi içine girdiğini ortaya koymuştur (Şekil 2.3). Sanayileşme kavramı bağlamında bu durum sanayileşme sürecinin ilk zamanlarında gelir dağılımındaki bozulmanın olmasıdır. İhracatı merkeze alarak gelişim gösteren sanayileşme durumunda imalat sanayi lehine ve geleneksel sanayi aleyhine çalışan bir yapı meydana gelir. Bu yapı içinde Doğu Asya sanayileşme sürecinde ekonomik gelişmenin gelir dağılımı üzerinde bozucu bir etkisinin olmadığı görülebilir. Uzun vadeli, istikrara sahip ve belirli bir dengesinin olması gibi özelliklerin yanı sıra Doğu

Asya ülkelerinin adaletli gelir dağılımı ile sanayileşme mucizesini gerçekleştirmeleri bu ülkeleri diğer gelişmekte olan ülkelerde görülen sanayileşme süreçlerinden ayırmaktadır (Demiral, 2014: 169).

2.6. Sanayileşme Stratejileri

Dış ticaret kavramı günümüz ekonomik düzeninde ülkelerin kalkınması ve gelişmesinin devamlılığı için en çok üzerinde durulması gereken kavramdır. Dolayısıyla ülkeler ulusal çıkarlarını koruyabilmek için dış ticaretler faaliyetlerin sınırlandırma ve özendirme yollarını kullanmaktadırlar (Ertekin ve Kutlu, 2000: 224).

2.6.1. İthalatta Sanayileşme Politikası

Temelleri Prebish (1950) ve Singer (1950)'e kadar dayanan ithal ikameci sanayi uygulamaları çoğu ülkede, ekonomik yapıları yenilemenin ve gelişmiş ülkelerinkine benzeyen bir değişim meydana getirmenin etkin bir aracı kabul edilmektedir. Uluslararası ekonomi piyasalarında rekabetçi olabilmek için yurtiçi üretimlerin çeşitli dış ticaret kuralları ve farklı mali araçlar kullanarak koruyabilmeyi hedefleyen bu strateji içe dönük sanayileşme stratejisi olarak da bilinir (Bilgin ve Sahbaz, 2010:178).

En kaba tanımı ile ithal ikamesi, yabancı ekonomilerden satın alınan mal ve hizmetlerin, dış ticaret bağlamında korumacı ve iç ticaret bağlamında teşvik edici kurullarla ülke içinde imal edilebilmesini sağlamaya çalışmaktır. Bu stratejiye göre ulusal sanayi düzeninin sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi ve korunabilmesi için dış ticaret ile ilgili yüksek fiyat tarifeleri ve vergiler getirilmeli, kotalara ve ithalat yasakları gibi araçlara öncelik verilmeli ve finansal desteklemeler ile düşük faizli kredi, ucuz döviz temin edilmesi ve vergi teşviki gibi uygulamalar hayata geçirilmelidir (Saygılı vd., 2010: 305).

İthal ikameci sanayileşme stratejisi iki basamaklı bir yapıya sahiptir. Birinci basamak, temel olarak ihtiyaç duyulan mal ve hizmetlerin ülke içinde üretilmesini

sağlamak için gerekli sanayilerin kurulabilmesi için çalışmalar yapmaktır. Bu basamak, tüketim malları endüstrileri bağlamında yurtiçindeki piyasa kapasitesi sınırları ile sınırlıdır. Bu sınıra ulaşıldığında sanayileşmenin sürmesi için iki yoldan bir izlenir. İlk yol dış piyasalara açılarak ekonomiyi de açık hale getirmektir. Bu yolu Güney Kore ve Tayvan gibi Asya ülkeleri denemişlerdir. Diğer yol ise sanayileşmenin ara malı ve yatırım malına doğru evrilmesidir. Bu yolu ise Doğu ve Güneydoğu Avrupa ülkeleri denemişlerdir (Seyidoğlu, 2001:604).

İthal ikameci sanayileşme kurallarının diğer aşaması ise ara malı ve yatırım mallarıyla dayanıklı tüketim malları ithalatı ile ilgili ikame edici yurtiçi endüstrilerin kurulması aşamasıdır. 1950'li yıllardan beri Latin Amerika ülkelerinin çoğu ve kimi Güney ve Doğu Asya ülkeleri ithal ikameci sanayileşmenin ikinci aşamasını yürürlüğe koymuşlardır. Bu kapsamda tesis edilen sanayiler özellik bakımından ilk aşamadaki sanayilerden çok farklıdır. Bu aşamada kurulan endüstriler sermaye yoğun sanayilerdir ve yoğun koruma ve ekonominin hemen her kesimini içine alan güçlü kamu müdahalesi altında kurulmuşlardır. Bu sanayi işletmeleri optimum ölçek ve ileri teknoloji özellikleri ile kurulmamışlardır. Bu yüzden imalat ile ilgili birim maliyetleri yüksek olduğu için rekabetçi değillerdir. Yine bu endüstrilerde büyük ölçüde ithal girdi kullanılmaktadır. Bu ve buna benzer sebeplere bağlı olarak, bu endüstrilerdeki üretim maliyeti giderek artmaktadır. Sonuç olarak ara malı ve yatırım malları sanayisindeki yüksek koruma düzeyi, tarıma dayalı sanayi ile imalat sanayinin rekabetten uzak dışa kapalı bir yapıda gelişmesine neden olmaktadır (Edwards, 2003: 1358).

Bu açıklamada da görüldüğü üzere ithal ikameci sanayileşme kurallarının uygulamaya konması, sanayileşme olgusunun ilk zamanlarında belirli seviyede korunması ve teşvik edilmesinin gereğini göstermektedir. Bu koruma ve teşvik eğer yoğun bir şekilde devam ederse bu durumda ekonomiler açık vermeye başlamaktadır. Bu yüzden ithalat merkezli sanayi stratejisini merkeze alan ekonomik yapılar, bu stratejilerini zaman içinde ihracata dayalı sanayi politikaları ile ikame etmelidir. İthal ikameci uygulamalarının sonucunda, genellikle gerek maliyet gerekse fiyat ve kalite açısından diğer ülkelerdeki mal ve hizmetler ile bağlantısız hale gelmiş bir ekonomik düzen meydana gelir. Bu tarz bir yapısı olan ithal ikameci sanayileşme yaklaşımı,

uygulamada ortaya çıkan sorunlarla birlikte ihracat düzeyini yükseltici bir yapı meydana getiremediği için eleştiriye maruz kalmaktadır. Yapılan bu eleştiri ve olumsuz etkilere bağlı olarak ülkeler, ithal ikameci sanayileşme stratejisinden uzaklaşmakta ve ihracatı merkeze alan sanayileşme stratejilerini uygulamaya almaktadırlar (Önder, 2011: 97).

2.6.2. İhracata Dayalı Sanayileşme Stratejisi

Gelişmekte olan ülkelerde sıklıkla karşılaşılan durum önce ithal ikameci sanayileşme ve ardından ihracata dayalı sanayileşme durumudur. İthal ikameci sanayileşme politikalarının bir sonucu olarak meydana gelen ödemeler dengesinde yaşanan açıklar, dış borç, kaynak etkinliklerinde görülen olası azalmalar ve enflasyon sadece ihracata bağlı sanayileşme politikaları ile yok edilebilir. İhracata dayalı sanayileşme ile ithalat için getirilen esneklikler, döviz kurları ve enflasyonun kontrol edilebilmesi ve ihracatın teşvik edilerek kamu gücünün ekonomik yaşam üzerindeki etkisinin düşürülmesi hedeflenmiştir (Saygılı vd., 2010: 309).

İhracata dayalı sanayileşme stratejisi, mukayeseli üstünlükler kuramı ile benzer yönlerde sahiptir. Bu kurama göre ülkeler, serbest ticaret şartlarında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları alanlarda üretim yapmaları durumunda dünya ekonomisindeki verimliliği de artırır. Böylece yerel ekonomiler dünyaya entegre hale gelmekte ve dünya ekonomisinin bir parçası olmaktadır. Yine bu stratejide sanayileşme sürecinde seçicilik esas ilkedir. Diğer bir deyişle, ithal ikamesinin tersine, tüm sanayi alanlarının değil sadece gelişme ihtimali olan ve rekabetçi olma kapasitesine sahip sanayi alanlarının teşvik edilmesi ve desteklenmesi gereklidir. Bunun sağlanması için de ekonomik yapıyı uluslararası ticaretten koparmayacak bir ticaret rejimi izlenmeli ve ulusal kaynak tahsisinin ithal ikamesinde olduğu gibi sadece iç talep tarafından değil uluslararası talep tarafından belirlenmesine izin verilmelidir (Durman ve Önder, 2006: 36; Seyidoğlu, 2001:632).

İhracata dayanan sanayileşme modellerinde dış ticaret ile ilgili konulan kuralların ve izlenen politikaların ana işlevi kurulmuş olan ve ileriki dönemlerde kurulması planlanan endüstri kollarını dış piyasaların rekabetçi yapısına uyumlu hale getirmek

ve ulusal ekonomik yapının uluslararası yapı ile eşgüdümlü hale gelmesini sağlamaktır.

2.6.3. Türkiye’de Yaşanan Sanayileşme Politikaları

1930’lu yıllarda ilk olarak sanayileşme ile ilgili hareketlerin başladığı Türkiye’de 1960’lara gelindiğinde planlı kalkınma modelleri ile yoluna devam etmeye çalışmıştır. Ekonomik krizlerin etkisi ile bu yıllarda kamu gücüne dayalı ithal ikameci sanayileşme politikaları öncelik kazanmıştır. 1980 senesine kadar süren bu yapı bu seneden sonra özel sektör için teşvik edici ve yönlendirici kamu sektörü içinse emir niteliğindeki Beş Yıllık Kalkınma Planlarına bağlanmıştır (Önder, 2011: 98).

1963 ile 1968 yılları arasındaki Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde ithal ikamesi hız kazanmıştır. Bu süreçte Türkiye, öncesinde ithal ederek tükettiği bazı sanayi ürünlerini ülke içinde üretmeye başlamış ve ciddi miktarda döviz birikimi sağlamıştır. Bunun ilk etkisi imalat sanayinde görülen büyüme hızına olmuştur. Yine bu dönemde şirket ölçekleri, teknoloji ve verimlilik konularında önemli derecede gelişmeler yaşanmıştır. Türk parasının aşırı şekilde değer kazandığı bu dönemde hak ithal ürünleri kullanmaya başlamış ve sanayide görülen ihracat artışı ithalat artışının da etkisi ile sınırlandırılmıştır (Kepenek, 1977: 94). İthal edilmek zorunda kalınan enerjinin katkısı ile ithalat rakamları artmış ve ihracat rakamları büyük ölçüde artan sanayi yapısı ile Türkiye’yi girdi yönünden giderek dışa bağımlı bir konuma getirmiştir.

Uygulanan korumacı sanayileşme politikaları ile uyumlu şekilde dış dünya ile ekonomik açıdan ilişkilerini en alt düzeye indiren Türkiye, 1980 yılında yaşadığı döviz sıkıntısının da etkisi ile büyük bir ekonomik kriz ile karşı karşıya kalmıştır. Sermaye birikimi zayıf, teknolojisi geri, verimliliği düşük, iç pazar için üretim yapan ve döviz elde edemeyen bir sanayileşme sürecine sürüklenen Türkiye’de bu gelişmenin sonucunda ithal ikameci sanayileşme süreci tıkanma noktasına gelmiştir. Bu nedenle 1970’li yılların sonlarına doğru, geçmişte kısmen başarılı olan ithal ikameci stratejiye dayalı ulusal sanayileşme hamlesi sona ermiştir. Bu dönemde Türkiye ekonomisi, yüksek enflasyon, üretim darboğazı ve ödemeler dengesi sorunu

biçiminde beliren ve giderek derinlik kazanan ekonomik krizle karşı karşıya kalmıştır (Saygılı vd., 2010: 310).

Krizi en az hasarla atlatabilmek için 24 Ocak 1980 günü ekonomi yapının köklü bir değişime tabi tutulmasını hedefleyen İstikrar Programı açıklanmış ve yürürlüğe alınmıştır. Bu noktada ithal ikameci sanayileşme terk edilmiş ve ihracat temelli bir sanayileşme tarzı geliştirilmeye çalışılmıştır. İhracata dayalı sanayileşme stratejisi ile birlikte eski düzenlemelerin yerini yeni ve rekabetçi bir düzenlemeler almıştır (Karluk, 2003: 216-17).

Belirli bir planı olan, yapılmış programlar dahilinde ilerleyen ve kamunun ekonomik gücü yaşamını sürdüren sanayileşmenin geri plana atılarak, yatırım ve ara malları üretimine öncelik veren anlayıştan vazgeçerek, Türk sanayisi ile ilgili düzenlemeler yapmayı hedefleyen 24 Ocak Kararlarının temelinde, sanayileşme stratejilerindeki değişiklikler yer almaktadır. Verimlilik artışı ve ekonomik yapıların rekabet edebilirliğini artırmayı amaç edinen yeni sanayileşme programında; ekonomik yapıların rekabete açık hale getirilmesi, kamu gücünün doğrudan üretim faaliyetlerini terk ederek altyapı çalışmalarına ağırlık vermesi ve mali piyasaların serbestleştirilmesi amaçlanmaktadır (Saygılı vd., 2005: 2-3). Bu amacı gerçekleştirebilmek ihracat teşviklerini içeren çeşitli tedbirler hayata geçirilmiştir.

İhracat teşviki içeren yeni düzenlemelerin bir sonucu olarak yalnızca iç piyasa ile sınırlı kalmayarak dış piyasalara da gidilmeye başlanmıştır. Bu sayede imalatçılar iç pazarın kısıtlılığından kaynaklanan piyasa darlığından kurtulmuşlardır. Dış pazarlara doğru olan akım 1980'den önce teknolojiyi üretim sürecine adapte edememiş ve optimum ölçeklerde tesisleşmemiş küçük sanayi dalları için bir genişleme ve büyüme fırsatı doğurmuş ve bu tür sanayicilerin de dış pazarlar için üretim yapabilmelerinin önünü açmıştır. Bu durumun bir sonucu olarak kapasite kullanım oranlarında artışlar yaşanmaya başlamış ve bu artışlar ölçek genişlemesi ve ölçek ekonomilerinden faydalanma imkânı sağlamıştır. İhracat teşviklerinin pozitif yönlü etkileri yalnızca bu sayılanlarla sınırlı kalmamıştır. Geliştirilen yeni stratejinin ekonomiye kazandırdığı önemli bir katkı da özellikle dış şokların etkili olduğu

süreçlerde, ülkelerin bu şoklara karşı içe dönük ekonomilere oranla daha dayanıklı olmasına ve daha kolay adapte olmasını sağlaması olmuştur (Egeli, 2001: 154-155).

2.7. Ekonomik Kalkınma Sürecinde Sanayileşmenin Önemi

Klasik büyüme modelleri, ülkelerin arasında bulunan kişi başı gelir düzeyleri arasındaki farkları halihazırda bulunan iktisadi kaynaklar ve faktör arzları ile açıklamaya çalışır. Bu modellere göre sermaye birikimleri ve teknolojik gelişmeler büyüme için ana etkidir ve kişi başı gelir düzeyinin yükselmesi sadece arza dayalı faktörler aracılığı ile belirlenir (Cin, 2012: 93).

Bu durumun yanında bu tarz modeller ekonomik büyüme ile ilgili süreçlerde belirli bir sektörden bağımsız olarak, büyüme süreci sektör yansız (nötr) olarak ele alınmış ve ölçeğe göre sabit getiri varsayımı temelinde hareket edilmiştir. Bu kuramın bilgi ve buluş temelli uzantısı olan içsel büyüme modellerinde artan getiriler analize dahil edilmiş olsa da toplam talebin büyüme üzerindeki etkileri göz ardı edilmiştir (Nassif vd., 2014: 3-4).

Kaldor'un (1966) büyüme yasaları, ekonomik büyümenin olabilmesi için sanayi sektörünün ne denli önemli olduğunu ifade eder. Kaldor (1957) teknik ilerleme kavramını büyüme olgusunun kalbi şeklinde açıklamış ve bu durumu statik artan getiriler ve Young'ın (1928) yaptığı çalışmalara atıfla, emeğin makro seviyede uzmanlaşması düşüncesini temel alan ve sanayi faaliyetlerinin birbirleri ile ilişkilendirilmiş bir şekilde toptan ele alınması durumunu anlatmaya çalışan dinamik artan getiriler kavramı ile ilişkili hale getirmiştir. Dinamik artan getiriler kavramının sadece sanayi sektörü ile ilgili olması, Kaldor gibi düşünenleri sanayi sektörü büyümenin öncü lokomotifidir düşüncesine yönlendirmiştir. Kaldor sonraları talep etkisinin de önemli olduğunu söyleyerek, talebin, artan getiriler, üretimsel kapasitedeki artı ve gelirlerin artması arasındaki bilinmeyen etkileşimi açıkladığını öne sürmüştür (Akt. Llerena ve Lorentz, 2003: 6).

Ancak günümüzde yaşayan ekonomilerde sanayi sektörünün ekonomi içindeki orantısal pay giderek düşmekte ve bu durum sanayisizleşme şeklinde

açıklanmaktadır. Sanayisizleşme kavramı genel itibariyle, sanayi sektöründen elde edilen katma değerın milli gelir ve istihdam içerisindeki paylarının düşüş içinde olması anlamına gelir. Çalışmalarda sanayisizleşme kavramı ile ilgili yapılan tanımlamalar genellikle bu tanım için gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler ayrımı altında incelemeler yapmış veya gelecekte hizmet sektörünün sanayi sektörünün yerini alıp alamayacağı konusunu araştırmışlardır. Bazı iktisatçılar, sanayisizleşmeyi hizmet sektörünün sanayi sektöründeki azalan istihdamı absorbe edebilme derecesine ve ortaya çıkan işsizlik sorununa bağlı olarak pozitif ve negatif sanayisizleşme olarak ayırırken, bazıları gelişmiş ülkelerde yaşanan sanayisizleşmenin verimlilikte görülen artışlar sonucunda meydana geldiğini ve üretim süreçlerinde gerileme yaşanmadığını bu nedenle sanayisizleşme kavramının olumsuz bir anlam ifade etmeyeceğini öne sürmüşlerdir. Kimi iktisatçılar ise gelişmiş ülkelerde görülen sanayisizleşme olgusunu dış kaynak kullanımı (outsourcing), sanayi sektöründeki görece fiyat düşüşleri, verimlilik artışları, serbest ticaret ve yatırımların azalması ile açıklamaya çalışmışlardır (Tregenna, 2011: 6).

Gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkan sanayisizleşme olgusu ise, gelişmiş ülkelerde görülen ekonomik doymuşluğun bir göstergesi şeklinde meydana gelmemektedir. Bu tür ülkeler sanayi devrimini hayata geçiremeden sanayi sektörünün ekonomik yapı içindeki öneminin kaybedilmesi durumunu yaşamışlar ve sanayi sektöründe yeterli verimlilik, istihdam ve üretim seviyelerine erişmeden hizmet odaklı bir üretim sürecini yaşamaya başlamışlardır. Gelişmekte olan ülkelerde yaşanan sanayisizleşme olgusuna prematüre sanayisizleşme de denmektedir. Bu ülkelerde yaşanan sanayisizleşmenin sebebi daha çok 1980'den sonra görülen finans ve ticaret serbestleşmesidir. Sermaye hareketlerine bağlı olan yükselişler, bu ülkelerde, finans faaliyetlerinin ekonomik süreçler üzerinde hakimiyet kurmasına ve ekonomik yapıların olması gerekenden daha kırılgan ve istikrarsız bir yapı içine girmesine neden olmuştur (Soydan, 2013: 167).

Hizmet sektörünün, sanayi sektörünün önceden bulunduğu yeri doldurup dolduramayacağı ile ilgili çeşitli fikirler ortaya atılmıştır. Miles (1996) hizmet sektörü ile ilgili bu sektörün sadece tüketilecek bir mal üretmediğini, aynı zamanda ekonomik yapının işleyen bir parçası da olduğunu söyleyerek; sanayi ve hizmet

sektörlerinin arasındaki farkların bilgi yoğun hizmet sektörlerinde daha az farklılık gösterdiğini ifade etmektedir (Akt. Tomlinson, 1997: 3). Bu görüşün tersi bir görüşte de Tregenna (2011) sanayi sektörü istihdam oranlarının azalış eğilimi göstermesinin ekonomi çarkları içinde soruna neden olacağını, bununla birlikte sanayi sektöründen ayrılan çalışanların hizmet sektörü bünyesinde daha düşük ücretlerle ve daha düşük seviyede güvencelerle çalışma mecburiyetinin olacağını söylemektedir.

Szirmai (2009)'e göre hizmet sektöründe işgücünün yoğun olması nedeni ile bu sektörde görülecek verimlilik artış seviyesinin bir limiti olduğunu ve bilgi yoğun teknolojilere dayalı olan hizmet sektörlerinde verimlilik artışı yüksek olsa da dünya ekonomisinde halen işleyen genel yasanın, oransal açıdan yüksek düzeyde hizmet sektörü bulunan ülkelerin daha yavaş şekilde büyüdükleri olduğunu söylemiştir.

Sanayi ve hizmet sektörlerini bir arada ve karşılaştırmalı şekilde anlamaya çalışan birçok araştırma yapılmıştır. Yapılan araştırmaların ortak noktası sanayi ve hizmet sektörlerinin karakteristik yapılarının ve birbirleri ile olan etkileşimlerinin sürekli olarak değiştiğinin söylenmesidir. Çalışmalarda son dönemde özellikle gelişmiş ülkeleri temel alarak yapılan ve hizmet sektörünün daha verimli bir yapıya kavuştuğuna bu durumun da sanayi sektörü üzerinde olumlu katkılar yaptığını dair veriler elde edilmiştir (Uğurlu ve Tuncer, 2017: 136).

Neely, Beditimi ve Visnjic (2011) Çin ekonomisini incelemişler ve bu ekonomiye ait 2007, 2009 ve 2011 senelerine ilişkin küresel veriler eşliğinde sanayi sektöründe görülen hizmetleşme eğilimini incelemişler ve sanayi sektöründe hizmetleşmeye doğru bir kayışın olduğunu söylemişlerdir. Bogdan (2013) G -Ç tablolarından hareket ederek gelişme süreci yaşayan Avrupa ekonomilerindeki ihracat rakamlarında hizmet sektörünün oynadığı rol üzerinde durulmuş ve hizmet sektöründen kaynaklanan ihracat rakamlarının sanayi sektöründen kaynaklanan ihracat rakamlarına göre daha yüksek olduğunu söylemiştir. Fiorini, Jansen ve Xie (2013) hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkelerde gözlemedikleri sanayi ve hizmet sektörleri ile ilgili yapısal değişimleri inceleyerek dünyada değişen istihdam yapısı ile ilgili çalışmalar yapmışlardır. Araştırmacılar Çin'de meydana gelen istihdam yapısı değişikliklerinin bu ülkede gözlenen dünya ticaretindeki gelişmelerine paralel olduğu ifade edilmiştir.

Nordas ve Kim (2013) hizmet sektöründe görülen rekabet ortamının sanayi sektöründe görülen rekabet ortamı ile olan etkileşimini incelemiştir. Yapılan çalışmalarda gelir düzeyi yüksek olmayan ülkelerde hizmet sektörünün en çok düşük teknolojiye sahip sanayi sektörlerine, orta gelirli ülkelerde orta teknolojiye sahip sanayi sektörlerine ve yüksek gelirli ülkelerde ise orta -yüksek ve yüksek teknolojiye sahip sanayi ürünlerine katkıda buldukları verilerine ulaşılmıştır. Bu duruma ek olarak bu sanayi sektörlerinde karşılaştırmalı üstünlüklerin olmaması halinde, sadece hizmet sektörünün kendi başına katkısının olmayacağını, hizmet sektörlerinin pozitif etkisini sanayi sektörlerinin kendisi tarafından belirleneceğini öne sürmüştür.

2008 küresel krizinin ardından gelişmiş ülkelerde sanayi sektörü ile ilgili bir tartışma yaşanmaya başlamıştır. Bu tartışmalar ülkelerin Kaldor tarafından öne sürülen sanayi sektörü ekonomik büyümenin lokomotifidir görüşüne bir yönelişi olduğu söylenebilir. Gelişmiş ülkelerdeki ekonomik yapıları inceleyen araştırmaların birçoğunun ortak bakış açısı sanayi sektörünün ekonomik büyüme için yapı taşı niteliğinde olduğudur. Bu çalışmalarda vurgulanan bir diğer konu da sektörlerin yapısal özelliklerinde görülen değişimdir. Sanayi ve hizmet sektörleri arasında var olan farklar artık azalmaya başlamış ve yok olmaya yüz tutmuştur. Artık sanayi üretimi süreçlerinde daha yoğun şekilde ara girdiler olarak hizmet sektörü de kullanılmaktadır. Yanı sıra hizmet sektörü de verimden uzak ve durağan yapısından uzaklaşmış bir görüntü sergilemektedir. Hizmet sektörlerindeki üretim süreçlerinin büyük bir kısmı artık sermaye yoğun, teknolojik olanakların üst düzeyde kullanıldığı ve işgücü verimliliğini üst düzeyde gerçekleştirdiği süreçlerden oluşmaktadır (Backer, Desnoyers-James ve Moussiégt, 2015: 20).

Göz önünde bulundurulması gerekliliği olan diğer bir konu da küresel üretim / arz zinciri içinde gelişmiş ülkelerin, AR-GE ve inovasyon katkılarının yüksek olduğu kısımlarında uzmanlaşma eğilimi içine girerken, gelişmekte olan ülkelerin ise ağırlıklı olarak montaj aşamalarında uzmanlaşıyor olmasının ekonomik yapı içinde bulunan hizmet sektörlerinin karakteristik özelliklerini belirleme konusunda önemli rol oynamasıdır. Nitekim Nordas ve Kim (2013)'in de belirttiği şekliyle yüksek teknolojiye sahip sanayi sektörü ürünleri hizmet sektörüne daha fazla muhtaç durumdadır ve bu ülkelerde özellikle taşımacılık, telekomünikasyon ve finansal

hizmetler sektörlerinin büyümesinin sanayi sektörünün performansı üzerinde önemli ve olumlu etkileri bulunur.

2.8. Türkiye’de Sanayi Sektörü

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren sanayi sektörünün alt dallarında, imalat sanayi ürünlerinin hemen hepsinde artışlar gerçekleşmiştir. Özellikle demir-çelik, kâğıt ve şeker sanayinde artışlar daha yüksektir. Enerji sektöründe özellikle II. Dünya Savaşı’nın bitimiyle birlikte yüksek oranlı artışlar meydana gelmiştir. Ayrıca sanayi işletmelerin elektrik tüketimi de artmıştır. Madencilik sektöründe, seçilmiş madenlerin gelişimlerine devam ettikleri ve üretimlerinde artış yaşandığı görülmektedir. Bununla birlikte özellikle linyit madeninde meydana gelen artış dikkat çekicidir (Mert, 2013: 94).

1950'lerin başıyla birlikte yeni kurulan hükümet her ne kadar tarım sektörünü öncü sektör olarak gösterip desteklemişse de sanayi sektörüne de teşviklerini ve yatırımlarını sürdürmüştür. Bu bağlamda ilk akla gelen olay, sanayi yatırımları için kredi vermek amacıyla 1950 yılında kurulan Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankasıdır. Özel sektörün ilgisinin ise bu dönemde özellikle dayanıklı tüketim malları üretimine kaydığını söyleyebiliriz. Yabancı sermayeyi bu alana çekmek için çeşitli kanunsal düzenlemeler yapılsa da sadece petrol alanında yapılan düzenleme olumlu sonuç vermiştir. Dönem boyunca dalgalı seyir gösteren sanayi sektörü özellikle 1954 yılından sonra büyüme hızında düşüşler yaşayarak dönem başındaki büyüme hızı değerinden çok daha düşük bir değerle dönemi kapatmıştır (Mor, 2006: 70).

1970 ile 1980 arasında kalan dönemde sanayi sektörünün gayri safi milli hasıla içindeki payı dönem sonunda dönem başına kıyasla artış göstermiştir. Ancak daha yüksek değerlerin elde edildiği 1977 ve 1978 senelerinde ortaya çıkan krizler ve şokların etkisiyle sanayi sektörü, bu yıllardaki payından daha düşük paylarla dönemi kapamıştır. Krizlerin etkileri aşağıdaki tabloda yardımıyla da görülebilir. 1978- 1980 seneleri arasında toplam sanayi ortalama olarak % 1,8 puan azalış göstermiştir.

Tablo 2.4. Türkiye sektörler ortalama değişim

	1973-1977	1978-1980
Sanayi	9,7	-1,8
Madencilik	15,8	0,8
İmalat	8,8	-2,7
Enerji	13,4	-5,0

Kaynak: OECD, 1991

1980 senesi geldiğinde Türkiye'nin dünyaya açılma sürecine girmiştir. Bu durum sosyal ve ekonomik anlamda çok etkili olmuş ve sanayi sektörü üzerinde de büyük etkilere sahip olmuştur. İthal ikamesini esasa alan sanayileşme yönteminden vazgeçilmesine bağlı olarak sanayi üretiminde dışa dönük politikalar geliştirilmeye çalışılsa da, ülke içindeki çok sayıda sanayi kuruluşu bu yeni politikalara uyum sağlamakta zorlanmış ve asıl amaç olan yeni sanayilerin kurulması mümkün olamamıştır. Bu döneme en çok etki eden olumsuzluk ise yüksek enflasyon olmuş ve bunun önüne geçmek için uygulanan deflasyonist politikalar sanayileşmeyi olumsuz etkileyen bir diğer neden olmuştur (Türkan, 1992).

1987 senesinde gerçekleşen fiyatlarla sanayinin alt sektörler itibariyle gayri safi milli hasıla içindeki değerlere bakıldığında enerji sektörü dışında diğer sektörlerde gerçekleşen değerlerdeki dengesizlikler dikkat çekmektedir. İmalat sanayi ise artış oranlarının en hızlı şekilde gerçekleştiği sektör olmuştur. İmalat sanayinin yüksek düzeyli büyüme hızlarına ulaşması 1995 senesinde açıklanan ekonomik program çerçevesinde hedeflenen katma değer artış hızınının 4,9 olarak kabul edilmesine karşılık gerçekleşen değerinin 12,1 olmasından kaynaklanmıştır. Öte yandan VI. Ekonomik Plan ile hedeflenen sanayi sektörü katma değer artış hızı dönem sonunda gerçekleşmeyerek yalnızca 3,8 değerine ulaşabilmiştir (Mert, 2013: 99).

Tablo 2.5. Türkiye sanayinin GSMH içindeki payı (1987 yılı fiyatlarıyla)

	1990	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Maden.	-2,5	0,3	-6,4	8,0	-6,9	2,3	4,7	9,3	-7,3	-1,1
İmalat sanayi	9,7	5,8	9,3	-7,6	13,9	7,1	11,4	1,2	-5,7	6,4
Enerji	8,6	11,8	8,9	3,4	9,6	9,7	5,0	5,3	1,3	6,5
Sanayi	8,6	5,9	8,2	-5,7	12,1	7,1	10,4	2,0	-5,0	6,0

Kaynak: DPT, 2004

Tabloya bakıldığında imalat sanayinde 1994 ve 1999 senelerinde %7,6 ve %5,7 oranında düşüşler olduğu görülmektedir. 1999 senesinde ortaya çıkan düşüş 1998 senesinde küresel boyutta etkilere yol açan Asya Krizi sonucunun imalat sanayine olan yansımaları göstermektedir. Öte yandan imalat sanayi 1995 senesinde %13,9 artışla dönemin en yüksek artış rakamına ulaşmıştır. Bu durumun doğal sonucu olarak da toplam sanayi %12,1 düzeyinde artış göstermiştir. İmalat sanayinde meydana gelen düşüş ve yükselişlerin toplam sanayi rakamlarında neden olduğu düşüş ve yükselişler toplam sanayinin büyük oranda imalat sanayinden meydana gelmesinden kaynaklanmaktadır.

Sanayi üretimi, 2000- 2010 arasındaki dönemde en yüksek büyüme oranını 2010 senesinde elde etmiştir.

Maden sanayi, 2000 ile 2003 arasındaki dönemde düşüş eğilimine girmiştir. 2004-2008 seneleri arasında ise maden sektöründe büyüme görülmüştür. Maden sektörü en yüksek büyüme hızını %9,0 ile 2005 senesinde elde etmiştir.

İmalat sanayi, 2001, 2008 ve 2009 senelerinde eksi büyüme rakamlarına sahipken 2010 senesinde %13,3 ile en yüksek büyüme hızını elde etmiştir.

Enerji sektörü, 2001 ve 2009 senelerinde %3,4 azalmış ve 2005 senesinde %14,1 oranla en yüksek büyüme oranına erişmiştir.

Tablo 2.6. Türkiye sanayi sektörü büyüme hızı (1998 yılı fiyatlarıyla)

	2000	2001	2002	2003	2005	2006	2007	2008	2009	2010
SANAYİ	6,6	-7,3	2,7	7,8	8,6	8,3	5,8	0,3	-6,9	12,6
Maden	-1,0	-6,5	-2,4	-2,2	9,0	5,2	8,1	5,4	-6,7	4,7
İmalat	6,0	-7,6	2,9	8,4	8,2	8,4	5,6	-0,1	-7,2	13,3
Enerji	6,0	-3,4	3,3	4,9	14,1	8,6	6,8	3,7	-3,4	7,3

Kaynak: TÜİK.

2001 senesinde yaşanan krizde maden, imalat ve enerji sektöründeki büyüme hızlarında ortaya çıkan düşük rakamlar toplam sanayi üretimine ait büyüme hızının

da yüksek oranda düşmesinin sebepleri arasında sayılmaktadır. Maden ve imalat sektörlerinde gözlenen hızlı düşüşün enerji sektöründe ortaya çıkan rakamların üzerinde kaldığı görülmektedir. Maden ve imalat sektörlerinin büyüme hızlarındaki değişim, krizin maden ve imalat sektörlerinde enerji sektörüne kıyasla daha ağır şekilde etki ettiği anlamına gelmektedir. Ancak krizin hemen sonrasında toplam sanayide yüksek oranlarda büyüme hızı artışları görülmüştür (Mert, 2013: 100).

TUİK (2018) tarafından yayınlanan verilere göre 2011- 2018 seneleri arasında kalan dönemde gerçekleşen sanayi üretim endeksleri aşağıdaki tabloda şöyle gösterilebilir.

Tablo 2.7. Türkiye sanayi sektörü büyüme hızı (2010 yılı fiyatlarıyla)

Yıllar	Büyüme Oranı
2011	10,7
2012	3,4
2013	5,5
2014	5,2
2015	5,8
2016	3,4
2017	9,2

Kaynak: TUİK, 2018

Tabloya incelendiğinde sanayi sektöründeki artış eğiliminin sürekliliği göze çarpmaktadır. 2019 senesi için de sanayi büyüme beklentilerinin yüzde 1,6 dolaylarında gerçekleşeceği beklenmektedir (www.milliyet.com.tr).

2.8.1. Türkiye Ağır Sanayisinin Güçlü ve Zayıf Yönleri

Bu bölümde Türkiye'deki ağır sanayinin güçlü ve zayıf yönleri ele alınacaktır.

Türkiye'de ağır sanayinin güçlü olduğu taraflar şöyle sıralanabilir; (T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2015: 37- 38)

- Sanayi ürünleri ile ilgili Avrupa Birliği (AB) esaslarına uygun teknik mevzuat altyapısının tamamlanmış olması
- Girişimcilik ile ilgili desteklemelerin ve çalışma programlarının oluşturulması ve yürürlüğe konularak sürekli şekilde geliştirilmesi

- Uzun zaman alan bürokratik işlemlerin elektronik ortama aktarılarak zamandan sağlanan tasarrufun artırılması ve işlemlerin kısaltılarak hızlandırılması
- İhracata yönelik desteklerin çeşitliliği ve bilinirliğinin yüksek olması
- Yatırımların özendirilmesine yönelik teşvik sistemlerinin oluşturulması
- Türkiye'nin sahip olduğu jeopolitik konum
- Türkiye'nin çevresinde bulunan diğer ülkelerle içinde bulunduğu sosyal ve kültürel bağlar ve geçmiş
- Farklı sektörlerin ihracat yapma kapasitesi
- Müşterilerin isteklerine göre değiştirilebilen esnek üretim süreçleri
- Türkiye'de iş yapan iş çevrelerinin risk alma iştahlarının ve girişimcilik kapasitelerinin yüksek olması
- Türkiye'nin büyüme eğilimi içinde olan bir ekonomisi olması sebebiyle farklı ülkelerle Serbest Ticaret Anlaşması (STA) yapılması noktasında avantajlı duruma gelinmesi
- Ülke genelinde her uzmanlık alanında örgün ve yaygın mesleki eğitim imkanlarının var olması
- Mesleki yeterlilik sistemlerinin yürürlüğe konması ile ilgili yapılan çalışmalar ve akreditasyon sisteminin varlığı
- Kredi Garanti Fonu (KGF) sisteminin kurulmuş olması
- Bireysel katılım sermayesi mevzuat alt yapısının oluşturulması
- Küçük ve Orta Boy İşletmeler (KOBİ)'lerin sermaye piyasalarından faydalanmasını sağlayan sistemin meydana getirilmesi
- Ar- Ge, yenilikçilik ve inovasyon konuları ile ilgili politikalara ve önlemlere üst politika belgelerinde yer verilmesi
- Destek mekanizmalarının oluşturularak faal hale getirilmesi
- Bilişim altyapısının güçlü şekilde kurulmuş olması
- Ulaştırma yatırımlarında gözlemlenen hızlı artış
- Çevresel izin ve denetim süreçlerinin elektronik ortama aktarılması ve buna bağlı olarak bürokratik süreç ve işlemlerin azaltılmış olması
- Kalkınma ajanslarının kurulmuş olması.

Türkiye’de ağır sanayinin zayıf olduğu taraflar şöyle sıralanabilir; (T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2015: 37- 38)

- İş ile ilgili süreçlerde küçük işletmelerin teknolojik imkanlardan yeteri kadar faydalanamaması
- Halihazırda uygulanan mevzuat ve teknolojik gelişmeler arasında ortaya çıkan uyumsuzluklar
- KOBİ’lerin nitelikli personel bulma konusunda yaşadıkları sorunlar
- İşgücü piyasasının yeteri kadar esnek olamaması
- Gümrük Birliği kuralları gereğinde Avrupa Birliği ile eşgüdümlü serbest ticaret anlaşmalarının imzalanmasında ortaya çıkan sorunlar
- İthalat ve ihracat yapmak isteyen iş adamlarının karşılarına çıkan vize sorunları
- Gümrük Birliği konusuna ilişkin alınacak karar süreçlerinde Avrupa Birliği yasaları gereğince Türkiye’nin bulunamıyor olması
- Nitelik sahibi teknik elemanların başka alanlarda veya ülkelerde görev yapmak istemeleri
- Sanayi istihdamı ile ilgili toplumun sahip olduğu negatif algı
- Sanayi istihdamı ile ilgili çalışma şartları ve ücretlendirme politikalarında ortaya çıkan arz ve talep arasındaki uyumsuzluk
- İşletmelerde işbaşı eğitim olanaklarının yeterli düzeyde olmaması
- Kredi Garanti Fonu (KGF) sistemine yönelik kanuni mevzuat eksikliği
- Kredi Garanti Fonu ile ilgili farkındalık ve tanıtım eksiklikleri
- Melek yatırımcıların sayısındaki azlık
- KOBİ’lerin girişimci sermayelerine karşı geliştirdikleri negatif bakış açısı
- Bilim, teknoloji, Ar- Ge, yenilikçilik, verimlilik, sınai mülkiyet kültürü ile ilgili yeteri kadar farkındalık olmaması
- Firmaların Ar- Ge için ayrıldıkları kaynakların yeterli olmaması
- Ar- Ge konusunda yaşanan teknik bilgi eksiklikleri
- Ar- Ge çalışmalarının yeteri kadar ticari hale getirilememesi
- Yatırımlarla ve desteklerle ilgili mekanizmalarda eşgüdüm ve etki değerlendirmesi konusunda ortaya çıkan sorunlar
- Firmaların Ar- Ge ve yenilikçilik alanları ile ilgili uzun dönemli planlama yapma konusunda yetersiz kalmaları

- Sanayi sektöründe ortaya çıkan yüksek rakamlı işletme maliyetleri
- Devlet desteklerine ilişkin etki analizlerinin sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilmemesi
- Sanayileşmenin yoğun olduğu bölgelerde yatırım yerleri ile ilgili ortaya çıkan olumsuzluklar ve zorluklar
- İşletmelerin çevre mevzuatına ilişkin farkındalık düzeylerinin ve uyum konusuna yönelik destek mekanizmalarının yeterli olmaması
- Çevreye duyarlı ürünlerin ve üretim süreçlerinin nasıl yönetileceğine dair bilinç yetersizliği
- Üretim aşamalarının sonunda ortaya çıkan sanayi atıklarının ekonomik değerleri ile ilgili bilgi eksikliği ve buna yönelik geri dönüşüm mekanizmalarının yetersiz kalması
- Bölgelerde yer alan Küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin bilgi ve deneyim yetersizliği sebebiyle devletin sunduğu teşviklerden yeterince yararlanamaması
- Sanayinin az gelişmiş olduğu bölgelerde kümelenme ile ilgili farkındalığın yetersiz olması
- İşletmelerin tanıtım ve pazarlama konularında yeterli çalışmaları yapamamaları.

2.8.2. Türkiye Sanayi Üretim Endeksi

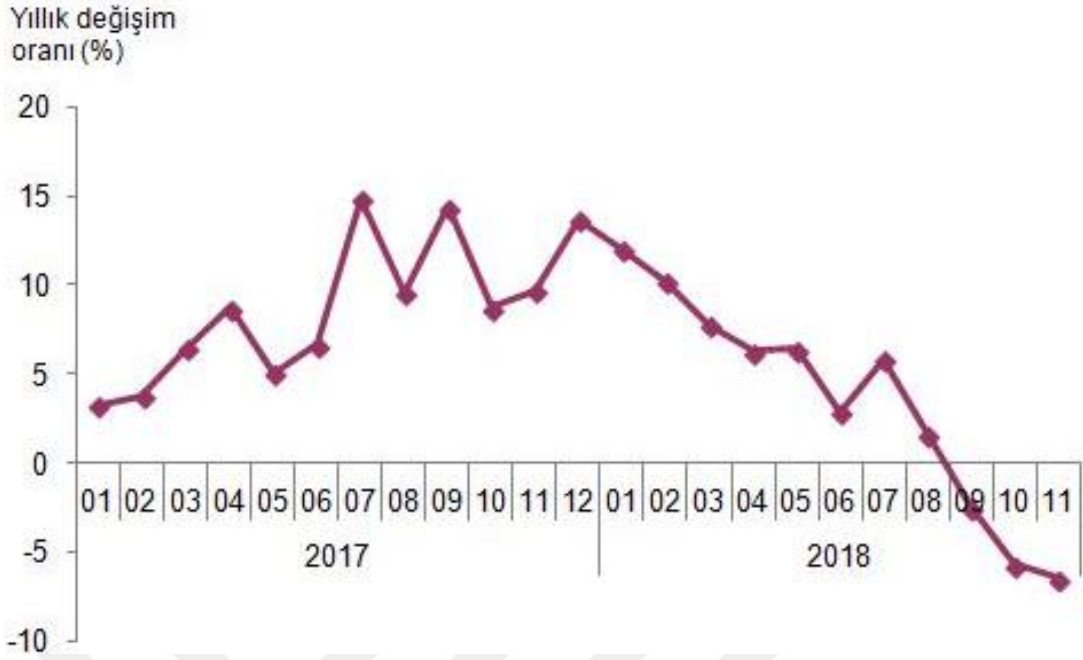
Tablo 2.8’de 2006- 2016 seneleri arasına ait sanayi üretim endeksi ve ekonomik büyüme rakamlarına yer verilmiştir. Tablodaki rakamlardan anlaşılacağı gibi Türkiye küresel finansal krizden negatif yönde etkilenen ülkelerden biri olmuştur. 2007 senesinde sanayi üretim endeksi bir önceki döneme göre %7 oranında artış göstermiş fakat 2008 senesinde patlak veren küresel finansal krizin ardından 2009 senesinde %9 oranında bir azalma meydana gelmiştir. Nitekim bu dönemde ekonomide %4,8 oranında bir daralma meydana gelmiştir. Türkiye krizin ardından hızlı bir toparlanma sürecine girmiş ve 2010 senesinde sanayi üretim endeksinde bir önceki döneme göre %12 oranında bir artış göstermiştir. 2010 senesinin ardından sanayi üretim endeksinde sürekli bir artış eğilimi meydana gelmiştir. Özellikle 2010 ve 2011 senesinde yüksek büyüme oranları elde edilmiştir.

Tablo 2.8. Türkiye’de 2006-2016 dönemine ait sanayi üretim endeksi

Yıllar	Sanayi Üretim Endeksi (2010=100)	Ekonomik Büyüme (%)
2006	92,4	6,9
2007	98,9	4,7
2008	98,3	0,7
2009	88,6	-4,8
2010	100,0	9,2
2011	110,1	8,8
2012	112,9	2,1
2013	116,3	4,2
2014	120,5	3,0
2015	124,3	4,0
2016	126,6	2,9

Kaynak: TÜİK

TÜİK (2018) tarafından yayınlanan kasım ayı verilerine göre sanayi üretimi bir önceki yılın aynı ayına göre %6,5 azalmıştır. Sanayinin alt sektörleri (2015 = 100 referans yılı) incelendiğinde, 2018 yılı Kasım ayında madencilik ve taş ocakçılığı sektörü endeksi bir önceki yılın aynı ayına göre %1,1, elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtım sektörü endeksi %1,8, imalat sanayi sektörü endeksi %7,1 azaldığı tespit edilebilir. Sanayinin alt sektörleri (2015 = 100 referans yılı) ele alındığında, 2018 yılı Kasım ayında elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtım sektörü endeksinin aynı kaldığı, imalat sanayi sektörü endeksi %0,1 azalış gösterirken, madencilik ve taş ocakçılığı sektörü endeksi bir önceki aya göre %3,7 azalış gösterdiği görülebilir.

Şekil 2.5. Sanayi üretim endeksinde takvim etkisinden arındırılmış değişim oranları

2.8.3. Türkiye'de Sanayi ve Büyüme İlişkisi

Ekonomik büyüme ve sanayileşme arasındaki ilişki kuramsal açıdan olduğu kadar uygulamalı iktisat bağlamında da dikkatleri üzerine çeken bir olgudur. Mevcut sektörler arasında sanayi sektörü ile ilgili büyümenin motoru ifadesini kullanan Kaldor'a göre, neoklasik iktisat modellerinin öne sürdüğü gibi sanayi sektöründe sermayenin veya yatırımların getirileri azalmamakta aksine artmaktadır. Gayri safi milli hasıla içinde sanayi sektörüne ait payların artış göstermesinin ortaya çıkaracağı dışsal olumlu ekonomilerin etkisi ekonomik büyümeyi hızlandıracaktır. Kaldor'a ek olarak Verdoorn Kanunu sanayi sektöründe gerçekleşen üretim artışının yine bu sektördeki verimlilik oranlarının daha hızlı şekilde artış göstermesine olanak sağlayacağını öne sürmektedir (Terzi ve Oltulular, 2004: 219).

Kaldor'un büyüme modelinde yer alan ilk kanuna göre, gayri safi yurtiçi hasıla ile bu hasılanın bir parçası konumunda bulunan sanayi sektörünün üretim rakamları arasında olumlu yönde bir ilişki bulunmaktadır. Bununla birlikte Verdoorn Kanunu da statik ve dinamik ölçüğe göre artan getiriler sebebiyle sektöründe işgücü verimliliği ile üretim miktarı arasında olumlu, fakat azalan verimler kanunu sebebiyle sanayi sektörü dışındaki diğer sektörlerde (tarım ve hizmetler gibi) iş gücü

verimliliği ile üretim rakamları ve istihdam hacmi arasında olumsuz bir ilişki olduğunu ileri sürmektedir. Kaldor sanayileşmeye dayalı bir büyüme modelinde işgücünün (azalan verimler kanunu gereğince) marjinal ürününün ortalama ürünün altında olduğu tarım ve benzeri sektörlerden sanayi sektörüne transfer edileceğini, sanayi sektöründe de işgücü verimliliğinin artacağını ve bir bütün olarak üretimin (gayri safi yurtiçi hasıla) artış göstereceğini öne sürmektedir (Kaldor, 1968).

Türkiye’de 1980’den önceki dönemlerde yerli üretimi koruyabilmek ve geliştirebilmek adına ithal ikameci sanayileşme politikaları uygulanmıştır. Üretim faaliyetlerinin belli başlı sektörlerde yapılmasına çalışılmış ve bunun sonucunda da gelir kayıpları ortaya çıkmıştır. 1980’li yılların sonrasında ise ihracatı esas alan bir sanayileşme politikası izlenmeye çalışılmıştır. Katma değeri yüksek olan ürünlerin imal edilmesi ile uluslararası piyasada rekabetçi konuma gelmek amaçlanmıştır. Bu yüzden sanayi sektörüne ayrı bir önem verilmiştir. Sektör için gerçekleştirilen destekler artırılmış ve sektörün 1979 ve 1980 seneleri arasında eksi yönde olan büyüme hızı bu dönüm noktasının ardından kriz dönemlerinin dışında sürekli artıda kalmıştır. Bu dönemin ardından sanayi sektörü ekonomik büyümenin en önemli ikinci itici gücü halini almıştır (Terzi ve Oltulular, 2004: 220).

1980 sonrası neoliberal ekonomi politikalarının da etkisiyle sanayileşme politikaları değişime uğramış ve devletin bu dönem sonrasında ekonomiye sanayileşme için yaptığı tek müdahale milli gelirin artırılması amacıyla sanayi ürünlerinin ihracat ürünleri içerisindeki paylarının artırılması olmuştur. Türkiye’de bu politikanın uygulanmasının sonucunda 1980 senesinde 2,9 milyar dolar olarak gerçekleşen ihracat içinde sanayi ürünlerinin payının %36 olmasına karşın, 1980 senesinden günümüze kadar geçen yaklaşık 40 senelik dönemde ihracat 142 milyar dolar rakamına erişmiş ve sanayi ürünlerinin ihracat içindeki payında da iki kat artış olmuştur (Uçkaç, 2010:426-427).

Türkiye’de sanayileşme politikaları kalkınmanın temel dayanağı olmaya devam etmesine rağmen, gelişmiş sanayi toplumlarına ve gelişmekte olan birçok ülkeye oranla Türkiye’nin sanayileşmesi yeterli düzeye ulaşamamıştır. Buna rağmen, Türkiye’nin sanayileşmede gösterdiği performansı da göz ardı etmemek gerekir.

Özellikle son yirmi yılda, gayri safi milli hasıla içinde sanayi üretimin payı tarım sektörüne göre önemli artış göstermiştir. Sanayi sektöründeki bu büyümede, izlenen ekonomi politikalarının payı oldukça önemlidir. 1980 dönemi sonrası, uygulanan dışa açılma politikaları ile dış ticarete sağlanan liberalleşmeler de ekonomik gelişmeye ve sanayileşmeye önemli katkılar sağlamıştır. Gayri safi milli hasıla içinde tarım sektörünün payı düşerken, sanayi sektörünün payının sürekli olarak artması sanayileşmenin önemli göstergelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Türkiye’de uygulanan kalkınma planlarında sanayileşme ve kalkınma çabaları aynı doğrultuda birleştirilmiştir. Öncelikle emek yoğun sanayilerde sağlanacak pozitif bir gelişme, istihdam yaratma amacına önemli katkılar sağlayabilir. Kore ve Tayvan gibi gelişmiş ve gelişmekte olan bazı ülkeler bu tecrübeyi yaşamışlardır. Aynı zamanda, tarım sektörünün yüksek nüfus artışının olduğu Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere iş gücünün istihdamında yetersiz oluşu, işsizlikten kaçınmada sanayileşme politikasını alternatifsiz bırakmıştır (Terzi ve Oltulular, 2004: 220). Ayrıca, tarımsal istihdamın mevsimsel hareketlere sahip olmasının yol açtığı eksik istihdam durumunun ve işgücü–istihdam istikrarsızlığının giderilmesi sanayi sektörünün geliştirilmesini zorunu kılmaktadır.

Sanayileşme noktasında göstereceği kalkınmaya bağlı olarak Türkiye’nin yüksek bir ekonomik büyüme hızı elde edebileceği düşüncesi tartışma konusudur. Türkiye gelecekte yüksek ve sürdürülebilir bir büyüme oranına sahip olmak istiyorsa, bu büyümede sanayi sektörünün, özellikle de imalat sanayi sektörünün lokomotif bir role sahip olması zorunludur. Teknolojik yatırımlarla desteklenen rekabetçi sanayileşme politikaları ile Türkiye sanayileşmede ve ekonomik büyümede başarılı olabilir ve sanayileşme, Türkiye’nin tarım sektörüne olan yüksek bağımlılığını azaltabilir. Bu düşünce, sanayileşmenin ekonomik büyümeyi doğrudan etkilediği varsayımına dayanmaktadır (Güçlü, 2013: 857).

Sanayi üretim endeksinin ekonomik büyüme üzerinde etkisini incelemeye yönelik yapılmış ampirik çalışmalarda, literatürde genel kabul gören durum sanayi üretim endeksi ile ekonomik büyüme arasında güçlü bir ilişki olmasıdır.

2.8.4. Literatür Araştırması

Ateşoğlu (1993), Amerika Birleşik Devletleri'nin 1965 ile 1988 arasında kalan dönemi için Kaldor yasasını uygulamıştır. Hareketli ortalamalar yöntemiyle zaman serisi üreten ve EKK yöntemini kullanan Ateşoğlu, Kaldor yasasını olumlayan sonuçlara erişmiştir. Araştırmada sanayi ile büyüme arasında doğrudan bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

Yamak (2000), 1946 ile 1995 seneleri arasında kalan döneme ilişkin yıllık gayri safi milli hasıla ve sanayi üretim verileri kullanılan bu çalışmada, Engle- Granger eş bütünleşme testi ve Granger nedensellik testi uygulanmış ve Türkiye ekonomisinde reel gayri safi yurtiçi hasıla ile sanayi üretimi arasında eş bütünleşme ilişkisi bulunmuştur. Aynı zamanda gayri safi yurtiçi hasıla ile sanayi üretimi arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Bu durum Kaldor yasasını destekleyici sonuçlar elde edilmesi anlamına gelmektedir.

Terzi ve Oltulular (2004), Türkiye'de Şubat 1987 ile Mart 2001 dönemleri arasında kalan döneme ilişkin üçer aylık gayri safi milli hasıla ve Sanayi Üretim Endeksi değişkenlerini esas almıştır. Çalışmada birim kök, basit nedensellik, eş bütünleşme ve hata düzeltme yöntemleri kullanılmıştır. Yapılan ekonometrik testlerin sonucunda ekonomik büyüme ile sanayileşme arasında olumlu ve çift yönlü bir nedensellik olduğu tespit edilmiştir.

Arısoy (2008), Türkiye'de 1963 ile 2005 seneleri arasında kalan döneme ilişkin yıllık reel sanayi üretimi ile Reel gayri safi milli hasıla verilerini kullanarak Kaldor yasasını, eş bütünleşme ve nedensellik yöntemlerini esas alarak test etmiştir. Gerçekleştirilen çalışmanın sonucunda kısmen de olsa Kaldor yasasını destekleyen verilere ulaşılmıştır. Kaldor'un birinci yasasının aksine iktisadi büyümenin sanayi sektörü üretimini arttıracak ileri sürülmüş ve Verdoorn yasasını destekleyici verilere ulaşılmıştır.

Çetin (2009), 1981 ile 2007 dönemleri arasında kalan dönemle ilgili yıllık verileri esas alarak Türkiye ve Avrupa Birliği ülkelerinde Kaldor'un birinci yasasının

geçerliliğini test etmiştir. Araştırmada sanayi sektörü büyümesi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki, OLS ve Granger nedensellik testleri ile tespit edilmeye çalışılmıştır. OLS sonuçları, 15 ülkenin 11'inde sanayi büyümesinin ekonomik büyüme üzerinde olumlu ve anlamlı bir etki yaptığını tespit etmiştir.

Doruk vd. (2011), Türkiye'nin Ocak 2008 ile Aralık 2010 arasında kalan dönemde ilgili gayri safi yurtiçi hasıla, kapasite kullanım oranları ve imalat sanayi üretim endeksi ve üretim hacmi değişkenlerine ait verileri aylık olarak ele alarak sanayi üretim endeksi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi belirlemeye çalışmıştır. Bu amaçla EKK yöntemini kullanmıştır. Çalışmadan elde edilen verilerde, sanayi üretim endeksinin büyüme üzerinde etkisinin düşük olduğu tespit edilmiştir.

Ener ve Arıca (2011), Kaldor'un birinci büyüme yasasının 1980 ve 2008 arasında kalan dönemde yüksek gelire sahip OECD üyesi 23 ülke ekonomisi açısından geçerli olup olmadığını anlamaya çalıştıkları araştırmada Kaldor'un birinci büyüme yasasını olumlayan sonuçlara ulaşımlardır.

Doruk, Kardeşler ve Kandır (2013), 1980 sonrası Türkiye ekonomisinin büyümesini, Kaldor'un birinci büyüme yasasının geçerliliği bakımından ele almışlardır. Çalışma sonucuna göre sanayileşmenin, 1980 sonrası gayri safi yurtiçi hasılayı büyük ölçüde etkilediği sonucu elde edilmiş ve bu dönem için Kaldor'un birinci büyüme yasasını olumlayan sonuçlara erişilmiştir.

Güçlü (2013), 1990 ile 2000 seneleri arasında kalan dönem açısından Türkiye'nin bölgesel ekonomik büyüme sürecini Kaldor yasaları temelinde araştırmıştır. Kaldor'un büyüme yasalarının geçerliliği hem mekânsal ekonometrik tekniklerle hem de klasik ekonometrik tekniklerle ampirik olarak test edilmiştir. Yapılan çalışmada ilk yasa için mekânsal bağımlılık tespit edilmiş ve bölgesel ekonomik büyümede imalat sanayinin anahtar rol oynadığı sonucu elde edilmiştir.

Mercan ve Kızılkaya (2014) yaptıkları çalışmalarında, Kaldor'un birinci yasasının yanında imalat sanayi üretim artışı ile imalat sanayi işgücü verimliliği ve bir bütün olarak ekonominin verimliliği ilişkisini inceleyen diğer iki yasasının (Johansen Eş-bütünleşme analizi ve hata düzeltme modeli) da geçerliliği incelemiştir.

Çalışmada; Ocak 1988 ile Mart 2013 dönemi arasında kalan dönem üçer aylık veriler halinde ele alınmış ve çalışma sonunda sanayi sektörü ve ekonomik büyüme arasında literatüre paralel olarak olumlu yönde bir ilişki olduğunu görmüşlerdir. Ayrıca her üç yasanın da alınan örneklerden yola çıkarak geçerli olduğunu belirlemişlerdir.

Gökmenoğlu vd. (2015) Türkiye'nin 1961 ile 2012 seneleri arasında kalan döneme ilişkin yıllık verilerini ele alarak gayri safi yurtiçi hasıla ve sanayi üretim endeksi arasındaki ilişkiyi Johansen eş bütünleşme testi yöntemiyle analiz etmişlerdir. Gayri safi yurtiçi hasıla ve sanayi üretim endeksi arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu yapılan araştırmanın sonunda ortaya çıkmıştır.

Erbelet (2016) Türkiye'nin Ocak 2004 ile Mart 2015 ayları arasında kalan dönem için gayri safi yurtiçi hasıla ve sanayi üretimine ait çeyrek dönem verilerini esas alarak sanayi üretimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi EKK ve Granger nedensellik testi eşliğinde araştırmıştır. Araştırma sonunda, sanayi üretimi ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu tespit etmiş ve sanayi üretiminden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğunu ispat etmiştir.

Korkmaz ve Şahin (2017) Türkiye'de sanayi üretimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Ocak 2008 ve Şubat 2016 arasında kalan döneme ait verileri ele alınarak VAR modeli ile incelemişlerdir. Granger nedensellik testi sonuçlarına göre araştırılan dönemde ekonomik büyümeden sanayi üretimine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

SONUÇ

Bu araştırmada 21. yüzyılda gelişmekte olan ölkelerin ağır sanayi ile büyüme imkânları araştırılmış ve gelişmekte olan ölkeler sınıfında yer alan Türkiye'de ağır sanayi ve büyüme ilişkisi üzerinde durulmuştur.

15.yüzyıldan itibaren Avrupa'da zemin bulup 18.yüzyıl İngiltere'sinde yaşananlardan sonra dünyanın geri kalanı için olduğu gibi ölkemiz içinde sanayi devrimine kayıtsız kalmak imkânsız hale gelmiştir. Esas itibariyle 18. Yüzyıl Avrupa'sında yaşanan teknolojik gelişme sanayileşme sonucunda hızla değişen Şartlar her devlet için iki Őeçenek sunmuştur. Bu yarışa katılıp var olmak ya da kayıtsız kalıp sahneden çekilmek. Sanayi devrimi sonrası ne kadar güçlü olduğumuz ve ne kadar üretim yaptığımızla ölçölür hale gelmiştir. Bir devletin gücünü tespitte, nüfus ve asker sayısının payı yavaş yavaş azalırken enerji, teknoloji ve sanayi üretimi hızla artmıştır. Dolayısıyla tarih sahnesinde var olmak isteyen her devletin yerli ve milli sanayisini inşa etmesi ve diğer aktörlerle rekabet etmesinden başka Őeçeneđi bulunmamaktadır. Öyle ki toplum refahını artırmak, işsizliği önlemek, dış ticaret dengesini temin etmek, güçlenmek, ekonomik dengesizliği gidermek, güçlü, süratli ve yaygın kalkınma, refahı artırmak ve yaymak ancak yerli ve milli ağır sanayi kurmakla ve yeni teknoloji hamleleri yapmakla mümkündür. Ağır sanayi aslında kalkınma treninin en başını çeken lokomotifi ve diğer sanayileri de kuran sanayidir.

Türkiye'de sanayileşme 1930'lu yıllarda başlamış ve günümüze kadar gelişmeye devam etmiştir. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren sanayi sektörünün alt dallarında, ağır sanayi ürünlerinin hemen hepsinde artışlar gerçekteşmiştir.

Türkiye'de ağır sanayinin; girişimci desteklerinin olması, bu alanda yatırımların özendirilmesi, Türkiye'nin sahip olduğu jeopolitik konum, ağır sanayinin ihracat kapasitesi ve Türkiye'nin büyüme eğilimi içinde olması gibi güçlü yönleri vardır.

Türkiye'de sanayileşme politikaları kalkınmanın temel dayanağı olmaya devam etmesine rağmen, gelişmiş sanayi toplumlarına ve gelişmekte olan birçok ülkeye oranla Türkiye'nin sanayileşmesi yeterli düzeye ulaşamamıştır. Sanayi devrimi sonrasında geç kalkınmışlık duygusu ile 19. Yüzyılda başlatmış olduğumuz sanayileşme çabalarımız neticesinde ülke olarak elde ettiğimiz deneyim, varisi olduğumuz medeniyet birikimi ile birleşince, bugün bize tarihteki hatalarımızdan ders çıkartarak yeniden güçlü bir devlet olma fırsatı tanımaktadır.

Kıtaları birbirine bağlayan meşhur ticaret ağı ipek yolunun en önemli kavşağı Türkiye dünyanın stratejik konumuna sahip ender ülkelerden biridir. Yaşanan olumlu iklim koşulları ve sahip olduğu yeraltı ve yerüstü kaynaklar ülkemizi her alanda ön plana çıkarmaktadır. Kavşak noktası olması itibariyle sanayi faaliyetlerinin tesis edilmesinde yabancı yatırımcıların yatırım bölgesi olması yönünde istikrarlı ekonomi ve siyaset, uygun teşvik programları uygulayarak, tanıtım ve AR-GE çalışmaları en kısa sürede tesis edilmelidir. Türkiye çok uluslu şirketlerin merkezi haline getirilebilir. Özellikle yerli yatırımcı düşük faiz ve uzun vadeli kredilerle desteklenmeli, teknolojik gelişmeler takip edilerek kendi milli teknoloji ürünlerimize önem verilmelidir. Potansiyeli yüksek yetişmiş iş gücünün yabancı ülkelere beyin göçü engellenerek iyi değerlendirilmelidir. Özellikle uygun ulaşım koşulları sağlanarak organize sanayi bölgelerinin coğrafyamızın her yanına yayılarak kurulmasını temin etmek çok önem arz etmektedir.

Türkiye'de ağır sanayinin zayıf yönleri nitelikli personel sorunu, piyasanın esnek olmaması, ticarete yaşanan vize sorunları, eğitim sorunları, kanuni mevzuat eksikliği, girişimcilere olan desteğin azlığı, Ar-Ge kaynaklarının yetersizliği, işletme maliyetleri, geri dönüşümün yetersizliği ve pazarlamada yaşanan sıkıntılar gibi sorunlardır.

Ağır sanayinin gelişimi için bu sorunların özölmesi son derece önemlidir. Devlet ve özel sektör iş birliği içinde bu sorunların üstesinden gelmesi mümkündür. Bu sayede ağır sanayi ile büyümede Türkiye büyük yol kat edebilir. Buna mukabil, coğrafi konumu itibariyle gerek Ortadoğu gerek Kafkaslar ve gerekse Balkanlar da siyasal yönden güçlü ve söz sahibi olması yönünde mücadelesini sürdüren Türkiye, sanayi, teknoloji ve ticaret alanında göstereceği çaba ve atılımlarla önce yakın çevresinin sonrada dünyanın finans ve ekonomi merkezlerinden biri olmaya adaydır. Bu bağlamda Türkiye'nin sanayileşme noktasında göstereceği kalkınmaya bağlı olarak, yüksek bir ekonomik büyüme hızı elde edebileceği düşünölmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar Y (2002). *İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri*. Bursa: VİPAŞ A.Ş. Yayın.
- Acar Y (1990). *Büyüme Teorileri* (1.Baskı). Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.
- Acar Y (2008). *İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri* (5. Baskı). Bursa: Dora Yayıncılık.
- Adelman I (1984). Beyond Export-Led Growth. *World Development*, 12(9), 937-949.
- Akyüz Y (2009). *Sermaye – Bölüşüm – Büyüme*. Ankara: Eflatun Yayınevi.
- Algan N, Manga M, Tekeoğlu M (2017). Teknolojik Gelişme Göstergeleri ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği. *International Conference On Eurasian Economies*, 332-338.
- Arısoy İ (2008). Türkiye’de Sanayi Sektörü-İktisadi Büyüme İlişkisinin Kaldor Hipotezi Çerçevesinde Test Edilmesi. *Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni*.
- Ateşoğlu HS (1993). Manufacturing and Economic Growth in the United States. *Applied Economics*, 25, s.67-69.
- Ay A (2007). *Tarihsel Süreç İçerisinde Türkiye’de Büyüme*. A. Ay içinde, Türkiye Ekonomisi: Makroekonomik Sorunlar ve Çözüm Önerileri (s. 3-53). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Bilgin C, Sahbaz A (2010) Causality Relations Between Growth and Export in Turkey. *MPRA Paper*, No. 21985, 178-198.
- Backer K, Desnoyers-James I, Mousseight L (2015) Manufacturing or Services- That is (not) the Question: The Role of Manufacturing and Services in OECD Economies. *OECD Science, Technology and Industry Policy Papers*, 19, *OECD Publishing, Paris*.

- Baoua A, Moutari M (2016). *Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Nijer İçin Zaman Serisi Analizi (1971-2014)*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Barro R (2000). Inequality and Growth in a Panel of Countries. *Journal of Economic Growth*, 5, 5–32.
- Basılğan M (2011). Ekonomik Gelişmenin Yaratıcı Yıkımı: Schumpeteryan Girişimci. *Amme İdaresi Dergisi*, 44(3), 27-56.
- Bilgili Y (2009). *Karşılaştırmalı İktisat Okulları*. İstanbul: İkinci Sayfa.
- Bogdan C (2013). The Contributions of Services to Exports in Emerging Europe Countries, *International Journal of Advances in Management and Economics*, 2(2), 39-44.
- Byerlee D, Diao X, Jackson C (2005). Agriculture, Rural Development, and Propoor Growth. *Agriculture and Rural Development Discussion Papers*, 21, The World Bank.
- Chea AC (2012). The East Asian Development Experience: Policy Lessons, Implications, and Recommendations for Sub-Saharan Africa (SSA) Global Competitiveness. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 2(7), 82-122
- Cin FM (2012). *Post-keynezyen İktisat*. Efil Yayınevi.
- Cinel EA (2014). Türkiye’de Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri (1980-2011). *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (ODÜSOBİAD)*, 4(8), 15-26.
- Çetin, M. (2009). Kaldor Büyüme Yasasının Ampirik Analizi: Türkiye ve AB Ülkeleri Örneği (1981-2007), Afyon Kocatepe Üniversitesi, *İ.İ.B.F. Dergisi* 10(1), 355-373.
- Çetinkaya TA (2014). *Türkiye Ekonomisinde Büyümenin Belirleyicileri 1975-2012*. Yüksek Lisans, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Demiral M (2014). *Gelişmekte Olan Ülkeler, Sanayileşme Ve İhracat: Türkiye İle Seçilmiş Ülke Karşılaştırmaları*. Doktora Tezi. Türkiye Cumhuriyeti Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Demirel KA (2015). *Asimetrik Nedensellik Testi Ve İhracat-Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Bir Uygulama*. Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Malatya.

- Doruk Ö, Kardeşler A, Şahintürk Y, Kandır D (2011). Kriz sonrası Türkiye’de sanayileşme ve büyüme ilişkisi: Kaldoryen büyüme modeli çerçevesinde bir inceleme. 2. *Uluslararası Anadolu Üniversitesi İktisat Kongresi*, Eskişehir.
- Doruk Ö, Kardeşler A, Kandır D (2013). Turkish Economy’s Great Transformation: Industry, Agriculture And Economic Growth In The Process After 1980, A Review From The Perspective Of Kaldor’s First Growth Law, *The Empirical Economics Letters*, 12(6), 587-592.
- Durman M, Önder H (2006). *Sanayileşme Sürecinde Teşvikler ve Türkiye’deki Teşvik Uygulamaları*. İstanbul: Alfa Aktüel.
- Edwards S (2003). Openness, Trade Liberalization and Growth in Developing Countries. *Journal of Economic Literature*, 31, 1358-93.
- Egeli HA (2001) Dış Ticaret Açısından Sanayileşme Stratejileri ve Türkiye Açısından Değerlendirmesi. *Türkiye-Kırgızistan Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 149-161.
- Emiroğlu G (2012). *1980 Sonrası Türkiye’nin Dış Ticaret Yapısı ve Büyüme İlişkisi: Bir Ampirik Uygulama*. Selçuk Üniversitesi: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Ener M, Arıca F (2011). Is The Kaldor’s Law Valid for High Income Economies: A Panel Study, *Research Journal of Economics, Business and ICT*, 1, 60-64.
- Erbelet E (2016). Ekonomik büyüme ve sanayileşme arası ilişkide kaldor yasasının Türkiye’de 2004-2015 dönemi ekonometrik analizi. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (10), 312-328.
- Erim N (2014). *İktisadi Düşünce Tarihi*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Erol ED (2011). İnsani Gelişme Yaklaşımı Doğrultusunda Beşeri Kalkınmanın Boyutları: Gelişmekte Olan Ülkeler, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 3(2), 99- 108.
- Ertekin MS, Kutlu E (2000) 1980 Sonrası Dönemde Türkiye Dış Ticaretinin Genel Bir Analizi. *Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 16, 1-2.
- Fantom N, Serajuddin U (2016). The World Bank’s Classification of Countries by Income, *Policy Research Working Paper*, no: WPS 7528. Washington: World Bank Group, 1-52.

- Fiorini M, Jansen M, Xie W (2013). Globalization and Structural Change: Upheaval in the Nineties or in the Noughties? Lionel Fontagne and Ann Harrison (eds.), *Factory-Free Economy: What Future for the 21st Century*.
- Fujita K (2010). Green Revolution and Its Significance for Economic Development: The Indian Experience and Its Implications for Sub-Saharan Africa. *Japan International Cooperation Agency Research Institute Working Paper*, 17.
- Fukunishi T, Murayama M, Yamagata T, Nishiura A (2006). Industrialization and Poverty Alleviation: Pro-Poor Industrialization Strategies Revisited. *UNIDO*,
- Gollin D, Parente S, Rogerson R (2002). The Role of Agriculture in Development. *American Economic Review*, 92, 160-164.
- Gökmenoğlu K, Azin V, Taspınar N (2015). The relationship between industrial production, GDP, inflation, and oil price: the case of Turkey. *Procedia Economics and Finance*, 25, 497-503.
- Güçlü M (2013). Manufacturing and Regional Economic Growth in Turkey: A Spatial Econometric View of Kaldor's Laws. *European Planning Studies*, 21 (6) 854-866.
- Günsoy G (2013). *Geleneksel Büyüme Teorileri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Gürses D (2009). İnsani gelişme ve Türkiye. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(21), 339-350.
- Gwartney J, Lawson R, Hall J (2012). *2012 Economic Freedom Dataset*. Economic Freedom of the World.
- Han E, Kaya AA (2008). *Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika*, 9.baskı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Hausmann R, Klinger B (2006). Structural Transformation and Patterns of Comparative Advantage in the Product Space. *Harvard University, John F. Kennedy School of Government Working Paper Series*, RWP06.
- <http://www.milliyet.com.tr/2019-da-turkiye-nin-buyume-hedefi-ekonomi-2767973/> (12 Aralık 2018).
- <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30834> (12 Aralık 2018).

- International Monetary Fund (IMF) (2012). Balance of Payments, Conceptual Framework. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/bopman/bopman.pdf> (12 Aralık 2018).
- Kaldor N (1957). A model of Economic Growth. *The Economic Journal*, 67(268), 591-624.
- Kaldor N (1966). *Causes of the Slow Rate of Economic Growth of the United Kingdom: an Inaugural Lecture*. Cambridge University Press, London.
- Kaldor N (1968). *Productivity and growth in manufacturing industry: a reply*. *Economica*, November.
- Karabulut T, Kaya N, Gürsoy Z (2009). Ekonomik Kalkınma ve İş birliği Örgütü'ne Üye Ülkelerin 2006 Yılı İnsani Gelişmişlik Düzeylerinin Analizi. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2(2), 1-18.
- Karakayalı H, Dilber İ (2010). *Kuramlarda Büyüme ve Kalkınma*. Manisa: Emek Matbaacılık ve Yayıncılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
- Karataş M, Çankaya E (2010). *İktisadi Kalkınma Sürecinde Beşerî Ekonomi*. İstanbul: Beta Basım.
- Karlık R (2003). *Uluslararası Ekonomi Teorisi ve Politika*. İstanbul: Beta Basım.
- Kaynak M (2011). *Kalkınma İktisadı (4.Baskı)*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Kazgan G (2014). *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*. Remzi Kitabevi.
- Kepenek Y (1977). *Türkiye İmalat Sanayinin Üretim Yapısı: 1963-1973*. ODTÜ, Ankara.
- Kibritçioğlu A (1998). İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşerî Sermayenin Yeri. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Dergisi*, 207-230.
- Klinger B, Lederman D (2004). Discovery and Development: An Empirical Exploration of 'New' Products. *WB Policy Research Working Papers*, 3450.
- Korkmaz S, Şahin Ş (2017). Türkiye'de Sanayi Üretimi Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi. *ICOMEPE Özel Sayısı*, 162-170.
- Köksal M (2016). *Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Kubar Y (2014). *Az Gelişmiş Ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Kalkınma Göstergeleri İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Bir Panel Veri Analizi (1995-2010)*. Doktora Tezi. T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

- Kuznets S (1955). Economic Growth and Income Inequality. *American Economic Review*, 49 (1), 1-28.
- Küçükkalay AM (2010). *İktisadi Düşünce Tarihi*. İstanbul: Beta.
- Llerena P, Lorentz A, (2003). *Alternative Theories on Economic Growth and The Co-Evolution of Macro-Dynamics and Technological Change: A Survey*. LEM Working Paper Series.
- Malthus T (2014). *An Essay on The Principle of Population*. İstanbul: Gece Kitaplığı.
- Marx K (2011). *Kapital-1* (Çev. M. Selik ve N. Satlıgan), İstanbul: Yordam Kitabevi.
- Marx K (2012). *Kapital-2* (Çev. M. Selik), İstanbul: Yordam Kitabevi.
- Marx K, Friedrich E (2010). *Komünist Manifesto* (Çev. Hasan İlhan), Ankara: Alter Yayıncılık
- Mercan M, Kızılkaya O (2014). Türkiye’de Sanayi Sektörü Ekonomik Büyüme Ve Verimlilik İlişkisinin Kaldor Yasaları Çerçevesinde Sınanması: Ekonometrik Bir Analiz. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi*, 36(1), 137-160.
- Mert F (2013). *Sanayisizleşme Ve Gelişmekte Olan Ülkeler Açısından Durum Analizi*. Yüksek Lisans Tezi. T.C. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum.
- Mor G (2006). *Türkiye’de İhracat, Ekonomik Büyüme ve Yapısal Değişim*. Yüksek Lisans Tezi. Malatya İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Moussa P (1972). *Promotion of Industrialization in the Developing Countries: Implications for Community Industry*. <http://aei.pitt.edu/39293/1/Conf.Industry.Society.EC.Report.10.pdf> (20 Kasım 2018).
- Mucuk M (2015). *Makro İktisat Teori ve Türkiye Uygulaması* (2. Baskı). Konya: Billur Yayınevi.
- Nassif A, Feijo C, Araujo E (2014). Structural Change and Economic Development: Is Brazil Catching Up or Fall Behind? *UNCTAD Discussion Papers*, 211,
- Neely A, Benedettini O, Vısnjıc I (2011). The Servitization of Manufacturing: Further Evidence, *18th European Operations Management Association Conference*, Cambridge, 3-6.

- Neumayer E. (2004). *Sustainability and Well-being Indicators*. WIDER Research Paper No. 2004/XX, World Institute for Development Economics, United Nations University.
- Nielsen L. (2011) Classifications of Countries Based on Their Level of Development: How it is Done and How it Could be Done, *IMF Working Paper 11(31)*, Washington, DC: IMF, 1-45.
- Nordas HK, Kim Y (2013) The Role of Services for Competitiveness in Manufacturing. *OECD Trade Policy Papers*.
- Nzau M (2010). Africa's Industrialization Debate: A Critical Analysis. *The Journal of Language, Technology & Entrepreneurship in Africa*, 2(1), 146-165.
- OECD (1991). Economic Surveys. Turkey.
- Öcal T (2007). *Makro İktisat*. İstanbul: İkinci Sayfa.
- Önder K (2011). *Türkiye'de İmalat Sanayi İhracatı ve Büyüme İlişkisinin İktisadi Analizi*, Doktora Tezi. T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Özel HA (2012). Ekonomik Büyümenin Teorik Temelleri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 63-72.
- Palandökenler B (2018). *Gelişmekte Olan Ülkeler ve Lucas Paradoksu: Seçilmiş Ülkeler İçin Ampirik Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. Türkiye Cumhuriyeti Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Parasız İ (2008). *Ekonomik Büyüme Teorileri*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Reinert E (2007). *How Rich Countries Got Rich... and Why Poor Countries Stay Poor*. London: Constable & Robinson.
- Ricardo D (2015). *Siyasal İktisadın ve Vergilendirmenin İlkeleri* (Çev. Barış Zeren), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Rodrik D (2007). Industrial Development: Some Stylized Facts and Policy Directions. UN-DESA, *Industrial Development for the 21st Century: Sustainable Development Perspectives*. New York: UN, 7-28.
- Samuelson A, Nordhaus J (2005). *Economics 8th Edition: The Process of Economic Growth*, New York: McGraw-Hill Education.
- Sarıtaş T (2017). *Türkiye'de Ekonomik, Sosyal ve Politik Küreselleşme Süreci İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Analizi*. Doktora Tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilecik.

- Saygılı S, Cihan C, Yurtoglu H (2005). *Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi, Verimlilik ve Büyüme: 1972-2003*. DPT, Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları, Yay. No:2686, Ankara.
- Seyitoglu H (2001). *Uluslararası İktisat Teori Politika Uygulama*. 14. Basım. İstanbul: Gizem Can Yayınları.
- Shaw JC (1992). The Development of Verdoorn's Law. *History of Economics Review*, <http://www.hetsa.org.au/pdf-back/18-A-6.pdf>, (05 Şubat 2019).
- Smith A (2006). *Milletlerin Zenginliği*. (Çev: H. Derin), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sofwan A (2016). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Gelir Eşitsizliği Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Kredi Piyasası Aksaklığı, Eğitim Ve Ticaret Açıklığının Rolü*. Yüksek Lisans Tezi. T.C. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Soydan A, (2013). Finansallaşma Çağında Ekonomik Gelişme: Gelişme Politikalarının Sonu Mu?. *Marmara University Journal of Economic & Administrative Sciences*, 35(2), 153-174.
- Sızirmai A, (2009). Industrialisation as an Engine of Growth in Developing Countries, *UNI-MERIT Working Paper Series*, 2009-10, Maastricht, Netherlands, 1-48.
- Şakalak A (2018). *Ekonomik Büyüme İle İşçi Gelirleri Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği (1984-2017)*. Yüksek Lisans Tezi. T. C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Şeker SD (2011). *Türkiye'nin İnsani Gelişme Endeksi ve Endeks Sıralamasının Analizi*. T.C. Kalkınma Bakanlığı Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Ankara.
- T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2015). *Türkiye Sanayi Stratejisi Belgesi 2015-2018*. Ankara.
- Taban S (2008). *İktisadi Büyüme Kavram ve Modeller*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Taban S (2010). *İktisadi Büyüme Kavram ve Modeller*. 2.Baskı. Eskişehir: Nobel Yayın.
- Taban S (2014). *İktisadi Büyüme: Kavram ve Modeller*. 3. Baskı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

- Technical Notes, http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2015_technical_notes.pdf (17 Kasım 2018).
- Terzi H, Oltulular S (2004). Türkiye’de Sanayileşme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensel İlişkisi, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 5 (2) 219-226.
- Terzi H, Oltulular S (2004). Türkiye’de Sanayileşme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensel İlişki. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 5 (2), 219-226.
- Tomlinson M. (1997). The Contributions of Services to Manufacturing Industry: Beyond the De-industrialization Debate. *CRIC DiscussionPaper*,5, http://www.apec.org.au/docs/2011-11_training/tomlinson1997.pdf, (11 Kasım 2018).
- Tregenna F (2011). Manufacturing Productivity, Deindustrialization, and Reindustrialization, *Working Paper/World Institute for Development Economics Research*, <http://hdl.handle.net/10419/54092>, (18 Kasım 2018).
- TÜİK (2018). <http://www.tuik.gov.tr/> (18 Kasım 2018).
- Turan T (2008). *İktisadi Büyüme Teorisine Giriş*. İstanbul: Yalın Yayıncılık.
- Türkan E (1992). *1980 Sonrasında Sanayileşme*. Ankara: Türkiye Ekonomisi Kurumu.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2017). İnsani Gelişme Endeksi. Erişim: <http://www.tuik.com.tr/PrelstatistikMeta> (18 Kasım 2018).
- Uçkaç A (2010). Türkiye’de neoliberal ekonomi politikaları ve sosyo-ekonomik yansımaları. *Maliye Dergisi*, 158, 422-430.
- Uğurlu AA, Tuncer İ (2017). Türkiye’de Sanayi ve Hizmet Sektörlerinin Büyüme ve İstihdama Katkıları: Girdi-Çıktı Analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 32(1), 131-166.
- UNDP (2010). *Human Development Report, 2010, The Real Wealth of Nations: Pathways to Human Development*, Palgrave Macmillan. New York.
- UNDP (2015). *Human Development Report, 2015, Work for Human Development*, Palgrave Macmillan. New York.
- UNIDO (2009). *Industrial Development Report 2009: Breaking in and Moving Up: New Industrial Challenges for the Bottom Billion and the Middle-Income Countries*. http://www.unido.org/fileadmin/user_media/Publications/IDR_2009_print.PDF (21 Kasım 2018).

- US-EIA. <http://www.eia.gov/> (16 Kasım 2018).
- Ünsal EM (2007). *İktisadi Büyüme*. Ankara: İmaj Yayıncılık.
- World Bank (2017). Country and Lending Groups <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bankcountry-and-lending-groups/> (16 Kasım 2018).
- Yamak N, (2000). Cointegration, Causality and Kaldor's Hypothesis: Evidence from Turkey, 1946-1995, *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4, 75-80.
- Yang SC (1994). Open Industrialization in East Asia and the Quest for Regional Cooperation: An Overview. S. C. Yang içinde, *Manufactured Exports of East Asian Industrializing Economies: Possible Regional Cooperation*. New York: M.E. Sharpe, 3-34.
- Yardımcı P (2006). İçsel Büyüme Modelleri ve Türkiye Ekonomisinde İçsel Büyümenin Dinamikleri. *Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi*, 9(10), 96-115.
- Yeldan E (2010). *İktisadi Büyüme ve Bölüşüm Teorileri*. Ankara: Efil Yayınevi.
- Yılmaz Ö, Akıncı M (2012). *İktisadi Büyüme ve Makroekonomik Belirleyicileri*. Ankara: Nobel Kitap.
- Yiğitbaşı Ş, Atabey AN (2001). *İktisada Giriş* (2.Baskı). Konya: Sel-Ün Vakfı Yayınları.

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı-Soyadı: Furkan Ongu

Uyruğu: T.C.

Doğum Yeri ve Tarihi: Nevşehir 1991

Tel: 0543 329 17 29

E-Posta: furkanng17@hotmail.com

Yazışma Adresi: Güzelyurt Mahallesi Hisar Sokak Nur Apartmanı No: 20/2 Merkez /
Nevşehir

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Ortaöğretim / Lise	Kardelen Koleji	2005- 2009
Lisans	Cumhuriyet Üniversitesi	2011- 2015

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görev
2017- ...	Emlak Konut G.Y.O. A.Ş.	Satış / Pazarlama